

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
GAZDASÁGTUDOMÁNYI KAR

Közgazdaságtani Doktori Iskola

**A megbízható és valós összkép érvényesülési környezete
a hazai és nemzetközi számviteli szabályozásban**

Doktori (Ph.D) értekezés

Készítette:

DEÁK ISTVÁN

Témavezető:

Dr. Laáb Ágnes Ph.D

egyetemi docens

Szeged

2006

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék	2
Ábrajegyzék.....	4
Bevezetés.....	5
1. A számviteli információs rendszer elméleti áttekintése.....	9
1.1. A számviteli információs rendszer fogalma	9
1.2. A számviteli információs rendszer feladatai.....	15
1.3. A számviteli információs rendszer szabályozása.....	17
2. A számviteli transzformáció tárgya	23
2.1. Vagyon, mérlegképesség, beszámoló-képesség	23
2.2. A mérlegképes vagyon meghatározása	26
2.2.1. Vagyon és mérlegképesség a nemzetközi számviteli standardok rendszerében....	27
2.2.2. Vagyon és mérlegképesség a magyar számviteli szabályozásban	31
2.3. A vagyon elsődleges tagolása	34
2.4. A mérlegképességi szabályok sajátos érvényesülése egyes vagyonrészek kapcsán.....	37
2.5. Mérlegképességi kihívások a beszámolóban	44
3. A számviteli rendszer által azonosított vagyonrészek értékelése	57
3.1. Az értékelés fogalma, tartalma	57
3.2. A bekerülési érték	62
3.3. Az értékcorrekciók.....	68
3.3.1. Az értékcorrekciók értelmezése a magyar számviteli szabályozásban	71
3.3.2. Az értékcorrekciókra vonatkozó előírások összehasonlítása.....	74
3.4. A valós értékelés	78
3.4.1. A valós értékelés megjelenése a számviteli szabályokban	78
3.4.2. A valós értékelés módszere.....	80
3.4.3. A valós értékelés alkalmazása.....	82
4. A számvitel prezentáló szerepe: a beszámoló	86
4.1. A beszámoló értelmezése és általános szabályozása.....	86
4.2. A beszámolók általános felépítése	89
4.3. A beszámolók számszaki részei: a mérleg	91
4.4. A beszámolók számszaki részei: az eredménykimutatás	96
4.5. A beszámolók egyéb számszaki részei.....	100

4.6. A beszámoló kiegészítő (szöveges) része.....	104
5. A megbízható és valós összkép érvényesülése a gyakorlatban egy kérdőíves felmérés alapján	108
5.1. A minta összetétele.....	108
5.2. A kérdőív tartalma, értékelése	111
6. A dolgozat tézisei.....	117
Összefoglalás	121
Irodalomjegyzék	124

Ábrajegyzék

1. ábra	Az információk fajtái a számviteli megjeleníthetőség alapján.....	10
2. ábra	A számviteli információs rendszer felépítése.....	14
3. ábra	A magyar számviteli szabályozás kerete	21
4. ábra	Az IAS/IFRS-rendszer mérlegképességi szűrőrendszere	29
5. ábra	A szabályozás és az immateriális javak viszonya	47
6. ábra	A kutatás-fejlesztés életpályája	52
7. ábra	Döntési fa a (saját) K+F tevékenység számviteli elszámolásához	54
8. ábra	A vagyონrészek életpályájának szakaszai.....	59
9. ábra	Az értékelési elvek és eljárások kapcsolata.....	60
10. ábra	A bekerülési érték tartalma és hatása.....	63
11. ábra	A tárgyi eszközök életpályája.....	65
12. ábra	A bekerülésiérték-modell működése	69
13. ábra	Az átértékelési modell működése	70
14. ábra	A valósérték-modell működése	71
15. ábra	Az értékcorrekciók megjelenése a magyar számviteli szabályozásban.....	72
16. ábra	Az átértékelés hatása az IAS/IFRS rendszerben.....	76
17. ábra	Az átértékelés hatása a magyar számviteli törvényben.....	77
18. ábra	Az üzleti év teljességének értelmezése	88
19. ábra	A beszámoló felépítésének általános áttekintése.....	89
20. ábra	A kontinentális típusú mérleg sémája	92
21. ábra	A minta megoszlása tevékenységi kör szerint (db)	109
22. ábra	A minta megoszlása létszám szerint (fő)	109
23. ábra	A minta megoszlása az árbevétel nagysága szerint	110
24. ábra	A minta megoszlása a mérlegfőösszeg nagysága szerint.....	110

Bevezetés

A gazdasági környezettel folyamatosan együtt (át)alakuló számviteli információs rendszer által generált adatbázissal szemben az állandó változásban lévő érdekhordozói kör újabb és újabb igényeket fogalmaz meg, hiszen a döntésekhez információ, a helyes és gyors döntésekhez pontos, naprakész információ szükséges. Tudomásul kell azonban venni, hogy az igényelt adatbázis (a beszámoló) létrehozása (a valóság leképezése számviteli eszközökkel) során, többek között az előírások, szabályok miatt bizonyos átalakulások, esetenként „torzulások”, a külső szemlélő számára olykor nehezen felfogható változások jelentkez(het)nek, amelyek csak megfelelő körültekintéssel értelmezhetők és kezelhetők az információt felhasználó számára.

A gazdálkodó és az érdekhordozói kör közötti *kommunikáció alapvető eszköze* a beszámoló, amely a működésről, a vagyoni, pénzügyi, jövedelmi helyzetről nyújt standardizált, szabályozott keretek között létrejött információkat. A beszámoló a számviteli rendszer által összegyűjtött adatok más dimenzióban történő közlése. Az adatok megjelenítésében meghatározó szerepet töltenek be a szabályozott kereteket kialakító különböző szintű előírások, amelyek – ugyan eltérő mértékben, de – behatárolják a számviteli információs rendszer számára „hasznos” események meghatározását, a számviteli transzformáció folyamatát és a mindezek eredményeképpen megszülető beszámolót.

Számviteli transzformáció alatt azt a folyamatot értjük, amelynek során a rendszerbe áramló adatok a beszámoló szempontjából hasznos tartalomává válnak. A rendszer inputjaiként azonosított jelenségek (amelyek a gazdasági események által generált adattömegben nyilvánulnak meg) a számviteli transzformáció során szükségképpen átalakulnak, rendszereződnek, sőt egyes jelenségek ki is esnek a transzformáció hatóköréből. A számviteli információs rendszer feladata tehát a számviteli transzformáció minél teljesebb körű megvalósítása.

A számviteli információs rendszerre vonatkozóan sokféle fogalommal találkozhatunk, de abban minden szerző álláspontja megegyezik, hogy alapvetően a gazdálkodói tevékenység leképezését és az ebből adódó információk rendszerezését és közlését foglalja magában.

A **dolgozat** ezt a *leképezési folyamatot vizsgálja*, kitérve a folyamat lépéseire, ennek nemzetközi és magyar szabályozására. Az elemzés alapvetően a pénzügyi számvitelként ismert rendszerre vonatkozik, bemutatva, hogy a pénzügyi számviteli rendszer hogyan tud megfelelni az új kihívásoknak, annak érdekében, hogy a számviteli transzformáció a valóság egyre nagyobb szeletére kiterjedhessen.

Minden számviteli szabályrendszer alapfilozófiája a *megbízható és valós összkép*¹ nyújtása a gazdálkodóról. A megbízható és valós összkép elsősorban szabályosságot jelent, amelytől minden szabályrendszer biztosít eltérési lehetőséget, de ezt csak nagyon ritka és kivételes esetként vélelmezi (Baricz 1998). A szabályosság azonban nem feltétlenül jelenti merev, direkt szabályok halmazát, mivel a tételes előírások hol szélesebb, hol szűkebb döntési mozgástérrel egészülnek ki.

Az információ tehát csak az adott szabályrendszer keretei között tekinthető megbízhatónak és valósnak, ezért alapvető fontosságúnak tartjuk, hogy a számviteli információt felhasználók tisztában legyenek annak előállítási folyamatával, értsék, és helyesen értelmezzék a számviteli transzformáció folyamatát. A számvitel egyik örök dilemmája a vagyon versus eredmény pontossága. A pontosság magában foglalja a teljességet, az összecszerúséget és az áttekinthetőséget is.

A **kutatás hipotézisei** az alábbiakban foglalhatók össze:

- 1) A számviteli transzformáció nem valósulhat meg teljes körűen; s ennek meghatározó oka, hogy a számviteli előírások leszűkítően értelmezik a transzformáció tárgyát jelentő vagyont.
- 2) A számviteli rendszertől nem várható el, hogy a vagyon teljes körére biztosítsa a mérlegben megjelenített értékek naprakész kimutatását.
- 3) A számviteli beszámoló egymásra épülő, egymást kiegészítő részei jelentős mértékben hozzájárulnak a megbízható és valós összkép kialakításához.

Amikor döntéseinkhez, értékeléseinkhez adatokat és információkat használunk fel, akkor ismernünk kell azokat a lényegi folyamatokat, amelyekkel ezeket előállították. A

¹ Az egyes szabályrendszerek nem feltétlenül ezt a kifejezést használják, de tartalmi szempontból ez nem jelent érdemi eltérést. A nemzetközi számviteli standardokban igaz és valós összkép, illetve hű bemutatás olvasható.

számveteli információk felhasználóitól is elvárható, hogy átlássák az alapvető számveteli összefüggéseket.

A dolgozat célja, hogy

- bemutassa a számveteli információs rendszer által szolgáltatott információk pontosságát befolyásoló, alakító tényezőket,
- bemutassa a számveteli információs rendszer három alapvető részfolyamatát: a vizsgálandó jelenségek azonosítását, értékelését és közzétételét,
- rávilágítson azokra a tényezőkre, amelyekre feltétlenül tekintettel kell lenni akkor, amikor a számveteli rendszer által szolgáltatott adatokat különböző célokra felhasználjuk,
- felhívja a figyelmet a megbízható és valós összkép elvárásának eltérő tartalmára a kis- és középvállalati, valamint a nagyvállalati szinten.

A *kutatás alapvető bázisát* a nemzetközi számveteli standardok (IAS/IFRS-rendszer)² és a magyar számveteli előírások 2006-ban érvényes szabályai képezik. Elsődleges szempontnak ezek összehasonlítását, ütköztetését tekintjük.

Az értekezés 6 fejezetre tagolódik.

Az *első fejezetben* rövid áttekintést adunk a számveteli információs rendszer általános, elméleti kérdéseiről: fogalmáról, felépítéséről, feladatairól, szabályozásáról. A *második fejezetben* a számveteli információs rendszer bemeneti részével foglalkozunk, bemutatva, hogyan lehet meghatározni azt a jelenségvilágot, amelyet a számveteli transzformáció során feldolgozunk. A *harmadik fejezetben* a számveteli transzformáció érdemi részterületét, az értékelést tárgyaljuk. A bekerülési érték meghatározásával, az eszközök életpályájához kötődő értékcorrekciók rendszerével fogunk foglalkozni. A *negyedik fejezetben* az azonosított és a megfelelően értékelt vagyonrészek, események prezentálását tekintjük át. Elemezzük azokat az eszközöket, amelyek segítségével a

² International Accounting Standards/International Financial Reporting Standards. A nemzetközi standardalkotó testület átalakítását követően (2001) kibocsátott standardokat IFRS megjelöléssel különböztetik meg az ezt megelőzően kibocsátott, de továbbra is hatályos IAS rendszer elemeitől.

számviteli információs rendszer kommunikálni tud az érdekhordozói kör tagjaival. Az *ötödik fejezetben* egy kérdőíves felmérés eredményeit mutatjuk be, amely az első négy fejezetben tárgyalt témakörök gyakorlatban történő alkalmazásáról, működéséről szerzett tapasztalatokat foglalja össze.

Végül a *hatodik fejezetben* három tézisben fogalmazzuk meg azokat a megállapításokat, amelyek összefoglalják a kutatás eredményeit.

Sokaknak tartozom köszönettel a dolgozat elkészítéséhez nyújtott segítségért.

Mindenekelőtt köszönöm témavezetőmnek, Dr. Laáb Ágnes egyetemi docensnek, aki tapasztalatával, javaslataival, kritikai észrevételeivel jelentősen hozzájárult a dolgozat végső formába öntéséhez.

Szakmai fejlődésemre jelentős hatást gyakorolt a Corvinus Egyetemen működő, Dr. Lukács János által vezetett számviteli műhely szellemisége is.

Köszönöm kollégáimnak (különösen a Számviteli Szakcsoport oktatóinak) a támogatását, biztatását.

1. A számviteli információs rendszer elméleti áttekintése

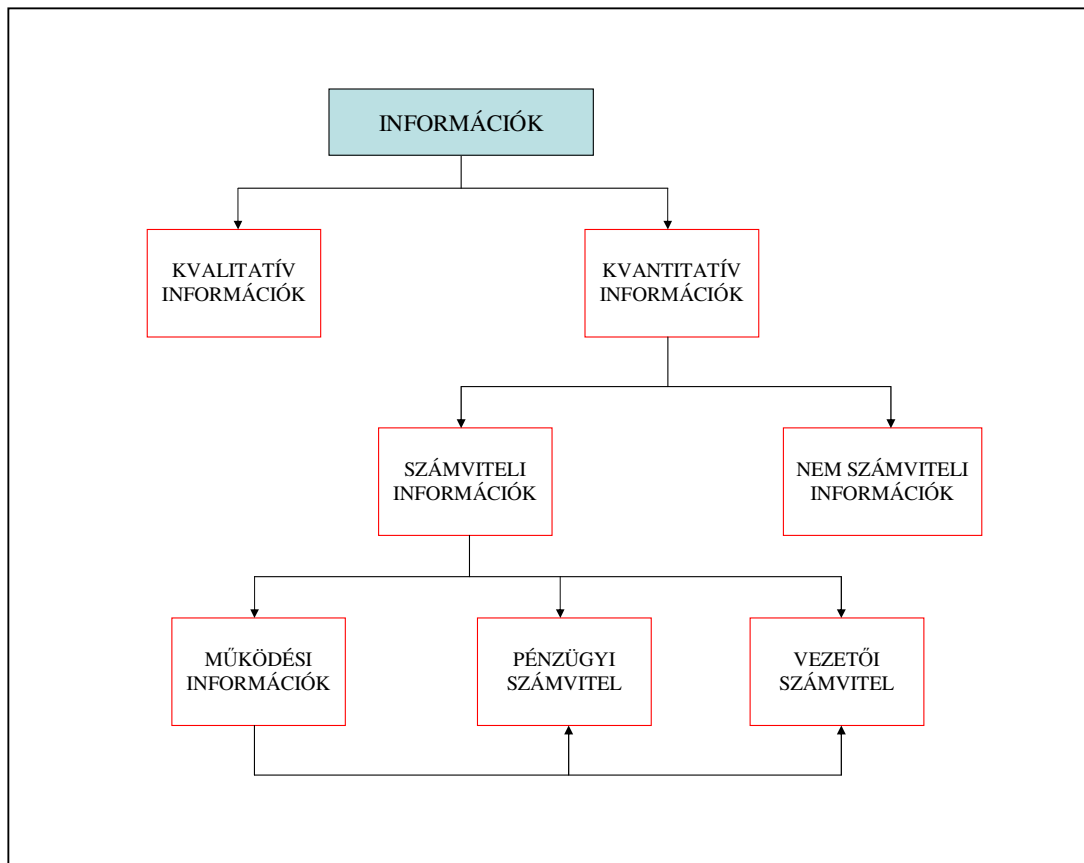
A gazdálkodók működése, az üzleti folyamatok áttekintése, a stratégia megvalósítása, a különböző döntések meghozatala, megvalósulásának ellenőrzése információs rendszer kiépítését, működtetését és folyamatos karbantartását igényli. Az egyes döntési szintek igényeihez igazított, megfelelően rendszerezett információ a sikeres és hatékony vezetés egyik alapvető követelménye. A gazdálkodó és környezete közötti kétirányú kommunikáció során érzékelni kell a környezet jelzéseit, értelmezni kell a gazdálkodóra gyakorolt hatásait, és mindezekre olyan módon kell reagálni, hogy az hozzájáruljon a célkitűzések megvalósulásához.

1.1. A számviteli információs rendszer fogalma

Az információs rendszerek tudatos emberi tevékenység eredményeként jönnek létre, amelynek során adatokat gyűjtenek, rendszereznek, dolgoznak fel, tárolnak és közölnek. Mindeközben típusukban, jellegükben, megjelenési formájukban eltérő információkkal találkozunk. Az információs rendszereken belül (és témánk szempontjából is) kiemelt szerepet tölt be a számviteli információs rendszer mint az üzleti kommunikáció alapvető eszköze, amelynél nem elhanyagolható szempontként fogalmazhatjuk meg, hogy a számviteli információknak közvetlenül vagy közvetve (pénz)értékben is kifejezhetőnek kell lenniük (1. ábra).

Arról sem szabad megfeledkezni, hogy a modern számviteli információs rendszert a gazdálkodók egyéni, testre szabott igényei mellett jelentős mértékben befolyásolják, alakítják külső (jogszabályi és/vagy szakmai szabályozás eszközeivel érvényesített) előírások is. Ezzel mintegy védve és képviselve azon érdekhordozói csoportok érdekeit, akiknek nincs közvetlen ráhatásuk a gazdálkodóknál végbemenő folyamatokra, de joggal várják el, hogy a rendelkezésükre bocsátott információtömeg valóban alkalmas legyen véleményformálásra, alkalmas legyen a felmerülő kérdések egyértelmű megválaszolására.

1. ábra Az információk fajtái a számviteli megjeleníthetőség alapján

Forrás: Anthony – Reece (1983, 4. oldal)

Annak igazolására, hogy a számvitel fogalmi kereteinek megfogalmazása nem új keletű, álljon itt először A Pallas Nagy Lexikona számvitelre vonatkozó szócikke 1897-ből. „Rendszeres foglalata azon elveknek és formáknak, melyek szerint a más vagyont s ennek minden növekedését vagy fogyását részenként s egészében, előlegesen és utólagosan, minőségileg és mennyiségileg úgy tartjuk nyilván, hogy ennek folytán a céltudatos gazdálkodás vitelére kellő rend és átnézetesség folyton meglegyen.”

A XX. század első felében működő egyik jeles professzor, Kuntner Róbert megfogalmazásában: a számvitel mindazoknak a mennyiségben és értékben kifejezhető jelenségeknek a rendszeres feljegyzését jelenti, amelyek valamely magángazdaság vagyonában vagy e vagyon egyes részeiben mutatkoznak, „vagy amelyek mutatkozását az arra hivatott közegek előrelátták, tervbevették, előirányozták vagy elrendelték” (Kuntner 1940).

A számviteli információs rendszer modern meghatározása kapcsán ugyan többféle véleményt, értelmezést olvashatunk, de mind magán hordozza az előbb idézett két értelmezés lényegi elemeit. A fogalomalkotás során a szerzők egy része gyakorlati (módszertani) oldalról, míg mások elvi (elméleti) oldalról közelítenek. Ennek ellenére minden megfogalmazásban tetten érhetők azok az ismérvek, szempontok, amelyek feltétlenül szükségesek a számviteli rendszer egyértelmű lehatárolásához. A rendszert körülíró ismérvek a fogalmak egy részében tételes (felhasználói, alkalmazói szempontú) felsorolásban öltönek testet, más esetekben inkább elvi alapú, keretjellegű a megközelítés. Ennek igazolására tekintsünk át néhány megfogalmazást!

Az egyik mai álláspont szerint a számvitel az információigény kielégítésének egyik eszköze, amihez magyarázatként hozzáteszik: „annyiban, amennyiben magában foglalja a szervezet rendelkezésére bocsátott, illetve általa megszerzett vagyon és vagyonváltozások megragadását, nyomon követését és megjelenítését” (Baricz-Róth 2003. 5. oldal). Ugyanez a szerzőpáros konkrét jelentéstartalommal is kitölti az előbbi általános megállapítást. Eszerint a számvitel egyrészt gyakorlati tevékenység (bizonylatolás, könyvelés, közlés), másrészt e tevékenység eredményei (okmányok, dokumentációk, adatok, kimutatások összessége), harmadrészt az ezek előállítását biztosító módszertan (elmélet, célok).

Kézzelfogható és könnyen értelmezhető az alábbi szövegezés is: „A számvitel a vállalkozás működése során bekövetkezett gazdasági események előre meghatározott rendszerben történő megfigyelése, mérése, feljegyzése, ellenőrzése, elemzése és közlése.” (Laáb 2006, 40. oldal).

Egy további megfogalmazás szerint (Faluvégi 1991), a számvitel olyan elszámolási és objektív információs rendszer, amely a vállalkozói tevékenységet kifejező gazdasági műveletek szervezeti megfigyelését, számokkal történő kifejezését, mérését és rendezett feljegyzését, rögzítését jelenti.

A magyar számviteli rendszerből nyerhető információkat és az egyik európai uniós számviteli információs rendszer előírásait összehasonlító értekezésben a szerző a számvitelt egységes elveken és módszereken alapuló elszámolási rendszerként határozza meg, amelynek felépítését és működését a törvényi előírásokon kívül alapvetően a belőle származtatható adatok és azok felhasználási területei határozzák meg (Tangl 2000).

Olyan megfogalmazások is olvashatók, amelyek már a fogalomalkotás során megkülönböztetik a belső és külső érdekhordozói kör informálását biztosító pénzügyi és vezetői számvitelt. Az egyik ilyen álláspont szerint, a számviteli információs rendszer olyan integrált keretet ad a vállalaton belüli adatok gyűjtésének, tárolásának és feldolgozásának, amely pénzügyi jellegű információkat biztosít a vállalati tevékenységek irányításához és végrehajtásához (vezetői számvitel), illetve a vállalat tevékenységét és annak eredményét az érintettek részére tükröző pénzügyi kimutatásokhoz (pénzügyi számvitel) (Chikán 1992). A pénzügyi számvitelt jogszabályi előírásokkal körülbástyázott, standardizált információkat közlő, viszonylag merev rendszerként, míg a vezetői számvitelt jogszabályi előírásokkal nem terhelt, gazdálkodói igényekből levezetett információkat közlő rugalmas rendszerként szokás azonosítani.

Az Amerikai Számviteli Szövetség (American Accounting Association) értelmezése szerint a számvitel a gazdasági információk azonosításának, mérésének és közlésének a folyamata, amely biztosítja a jól tájékozottságot az információ-felhasználók döntéseiben.

A társadalmi-gazdasági környezet szerepét, elvárásait is hangsúlyozza (ugyan más társadalmi kontextusban) az alábbi meghatározás: „A számvitel – összhangban a társadalmi és gazdasági követelményekkel – lehetővé teszi a gazdálkodó szervek gazdasági helyzetének és az ebben végbemenő változásoknak, a gazdasági tevékenység alakulásának és eredményességének szervezett megfigyelését, mérését és feljegyzését. A számvitel feladatai mindig az adott időszak társadalmi és gazdasági követelményeivel összhangban alakulnak ki és változnak” (Papp 1979, 24. oldal).

Végül idézzük a Magyar Nagylexikon 2003. évi idevágó szócikkét: „a számvitel a megtörtént események – vagyonbeáramlás, átalakítás, kiáramlás – megfigyelését, tartalomazonosítását, mérését, értékelését, feljegyzését, majd azoknak egy erre a célra létrehozott zárt rendszerben történő feldolgozását és mindezek számviteli dokumentumokban való megjelenítését jelenti”.

Az áttekintés nem teljes körű (ez nem is volt célom), a meghatározásokat, felfogásokat sokáig lehetne még folytatni.

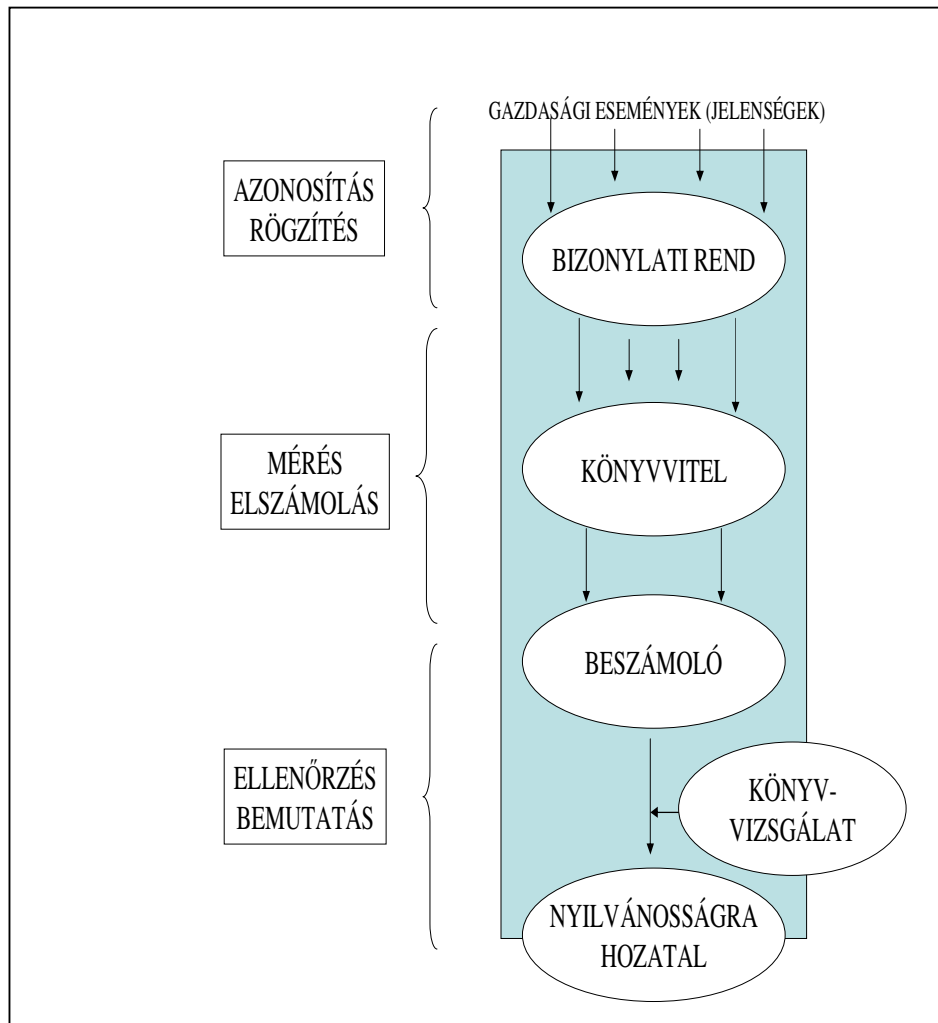
Véleményem szerint az előbb idézett fogalmi meghatározások között nincsenek ellentmondások, alapvetően egységes álláspontot képviselnek, legfeljebb hangsúlyeltolódások mutathatók ki. Összegezve tehát, a számvitel, mint zártrendszerű

nyilvántartás (amely eljárások, módszerek, technikák, szabályok – és tegyük hozzá: szakemberek – együttese) a gazdálkodó vagyoni, pénzügyi, jövedelmi helyzetére kiható jelenségeinek azonosítását, nyomon követését, mérését, tárolását, rendszerezését, értékelését, ellenőrzését és közzétételét foglalja magában, biztosítva ezzel a transzparens működés feltételeit. A számvitel a valóság releváns érdekhordozói igényekhez igazított leképezését jelenti, megteremtve ezzel a „pénzügyi-gazdasági public relations” alapvető, jelentős mértékben szabályozott, normatív eszközét.

Joggal merülhet fel ezek után a kérdés, hogy mindezek hogyan jelennek meg a mai magyar számviteli szabályozásban. A 2000. évi C. törvény címe szerint a számvitelről szól, de annak a fentiekhez hasonló, átfogó értelmezését a törvény nem tartalmazza. Ennek ellenére a törvény bevezetőjének és első szakaszának elolvasása után jól kirajzolódnak az előbb tárgyalt ismérvek. A preambulum szerint a piacgazdaság működéséhez nélkülözhetetlen, hogy a piac szereplői számára hozzáférhetően, döntéseik megalapozása érdekében a gazdálkodók vagyoni, pénzügyi, jövedelmi helyzetéről és azok alakulásáról objektív információk álljanak rendelkezésre. Ahhoz, hogy ez megvalósuljon, a törvény meghatározza (megadva ezzel a számvitel tartalmi összetevőit) a hatálya alá tartozók beszámolási és könyvvezetési kötelezettségét, a beszámolók összeállítását, a könyvek vezetése során érvényesítendő elveket, az azokra épített szabályokat, valamint a nyilvánosságra hozatalra, a közzétételre és a könyvvizsgálatra vonatkozó követelményeket (1. §).

A fentiek szintetizálásaként a számviteli információs rendszer sematikus felépítését mutatja a 2. ábra.

2. ábra A számviteli információs rendszer felépítése

Forrás: saját szerkesztés

1.2. A számviteli információs rendszer feladatai

„Voltaképpen miért vezet az ember számadást?” – teszi fel a kérdést 1857-ben gróf Széchenyi István – „Először azért, hogy tisztán lássa, miye van; azután meg, hogy önnönmagát ellenőrizhesse! Nem igaz? Hogy ugyanis fokozatosan jobban és okosabban gazdálkodjék; ami egy félig-meddig okos embernél bizonyára be is következik, ha látja, hogy gyakran mennyire haszontalan és ügyetlenül dobott ki nemcsak krajcárokat de forintokat is!” (Széchenyi 1857). A megállapítás a XXI. században is megállja helyét.

A számviteli elszámolások, nyilvántartások igénye egyidős a rendszeres, üzletszerű gazdálkodás kialakulásával. A gazdasági környezet, a technikai-technológiai feltételek folytonos változása nem hagyta érintetlenül a számviteli elszámolást sem. Az első rendszerezett számviteli elszámolás megalkotása óta több száz év telt el, és bár a kettős könyvvitel logikája mit sem változott, a hatóköre, a megfigyelés tárgya, igazodva az adott kor társadalmi-gazdasági fejlettségéhez, folyamatosan bővült. Kezdetben csak egy-egy jelenség (a vagyon, a követelések és tartozások vagy a bevételek és kiadások) elszigetelt kimutatására irányult az elszámolás, majd hatókörét fokozatosan bővítve a XX. század első felére érte el a gazdálkodás minden mozzanatára kiterjedő mai állapotát. Ekkorra alakult ki a teljes újratermelési folyamatot zárt rendszerben átfogó négy számlasoros könyvelési modell.

A fejlődés során a számvitelnek folyamatosan szembesülnie kellett és kell azzal a helyzettel, hogy nem képes teljes körűen leképezni (tükröztetni) a valóságot. Mindig jelen vannak, és folyamatosan keletkeznek olyan jelenségek, amelyekkel a számvitel (jobb esetben csak rövid távon) nem tud mit kezdeni. Nem alkalmazhatók az addigi módszerek, nem megfelelőek és sok esetben hiányoznak a kialakult, elfogadott szabályozási keretek. Az elmúlt 15-20 évben is jelentősen átalakult a vállalatok erőforrás-szerkezete, előtérbe került a szellemi vagyon, a tudás, amelyek új igényeket támasztanak a számvitel több évszázados fejlődése alatt kialakult hagyományos kereteivel szemben. Ma már nem lehet a vállalatok működését csak a fizikai-pénzügyi tényezők segítségével leírni, megjelölni azokat az intellektuális (szervezethez, kapcsolatokhoz, emberhez kapcsolódó) vagyonelemeket, amelyek számbavételére (mérésére, elszámolására) még nem alakultak ki általánosan elfogadott számviteli módszerek.

A megváltozott körülmények megváltozott szemléletmódot követelnek a számviteli rendszer kereteinek kialakítóitól, szabályozóitól és alkalmazóitól egyaránt, de a megoldás nem fog egyik napról a másikra megszületni.

Véleményem szerint nincs szükség valami alapvetően új kitalálására, hanem a már sokat bizonyított „hagyományos” számvitelre építve, annak eredményeit felhasználva lehet és kell megoldani a modern vállalatok számviteli bemutatását. Ezért is fontos, hogy tisztában legyünk a számvitel működésével, tisztában legyünk azokkal a korlátokkal, amelyekkel minden érdekhordozónak számolnia kell akkor, amikor egy pénzügyi adatot felhasznál valamely döntése meghozatalához.

A számvitelnek minden korszakban megvolt a maga kihívása, amelyeket a számviteli információs rendszer oldaláról közelítve jól körülhatárolható problématerületekre oszthatunk fel. A gazdálkodó és környezete történéseinek (jelenségeinek) leképezése és az ebből eredően folyton változó érdekhordozói igények kielégítése során a *számvitelnek lényegében három feladata van: az azonosítás, a mérés (elszámolás) és az ezekre épülő bemutatás.*

A három terület között nincs éles határvonal: már az azonosítás során megkezdődik a mérés, amely magán viseli a bemutatás jegyeit és a bemutatáshoz is kapcsolódhat további mérési, értékelési feladat. Nyilvánvaló, hogy azonosítás nélkül mind a mérés, mind a bemutatás értelmezhetetlen. Viszont felmerül a kérdés, hogy minden azonosított vagyonelemet kell-e feltétlenül mérnünk is, feltétlenül be kell-e szorítani a számviteli elszámolás zárt keretei közé? Másképpen fogalmazva, csak azok a jelenségek mutathatók be, amelyeket mérni, elszámolni is tudunk?

A hagyományos megközelítések szerint a beszámoló (amely a gazdálkodó és a környezete közötti kommunikáció alapidokumentuma) az érdekhordozói kör egy-egy kiemelt tagjának az információs igényét kell, hogy kielégítse, ezért ezeknek rendelték alá a (gyakran csak a mérlegre leszűkített) beszámoló összeállításának összes kérdését (mérlegképesség, érték- és tagolástan). Jó példák erre a materiális (statikus, dinamikus, organikus) mérlegelméletekként ismert felfogások (Baricz 1994). A modern megközelítés szerint a gazdálkodókat egy olyan koalíció tagjaként értelmezhetjük, amely mindazokat a személyeket, szervezeteket, intézményeket összefogja, amelyek a gazdálkodóval kapcsolatba kerülnek. Így a koalíció tagjaként jelenik meg a tulajdonosoktól, befektetőktől

kezdve, a vezetőkön, hitelezőkön, munkavállalókon, üzleti partnereken át, egészen a különböző regionális szervezetekig, az államig terjedő érdekhordozói kör. Nem lehet azonban figyelmen kívül hagyni a nemzetközi szintéren megjelenő érdekhordozói igényeket sem (különösen, ha a vállalat egy multinacionális hálózat tagja, vagy ha a nemzetközi tőzsdéken kívánja megméretni magát).

Az egyes tagok érdekei, információs igényei jól körülhatárolhatók, definiálhatók, de az is nyilvánvaló, hogy az egyes tagok „testre szabott” érdekei között feszültségek, érdekütközések jelentkeznek. Ez a felfogás már-már megbontani látszik a mérlegbe, eredménykimutatásba vetett hitet (lásd például az ún. reáltudományos mérlegelméletek képviselői által megfogalmazott megoldási lehetőségeket [Baricz 1994]), hiszen ennyiféle érdeket egyetlen kimutatásban nem lehet érvényesíteni. Az ellentétek nyilvánvalóan kihatnak mind a mérlegképességi, mind a tagolástani, de különösen az értékelési kérdésekre. Az előbb említett három feladat és az ezekkel összefüggésben megjelenő heterogén érdekhordozói igények közötti arányok kialakítása nem nélkülözheti a szabályozást.

1.3. A számviteli információs rendszer szabályozása

A rendszeres számvitelt a XV-XVI. században, az akkori világ fejlett területein kibontakozó kereskedelem hívta életre. Az első ilyen rendszert leíró könyv (amely Luca Pacioli nevéhez köthető) 1494-ben jelent meg, és mint a kettős könyvvitel itáliai (velencei) módszere, fokozatosan terjedt el Európa más részein is. Az iparosodás felgyorsulása azonban újabb megoldandó kérdéseket hozott a felszínre. A kereskedelmi könyvvitel nem tudta mérni a tulajdonosi befektetések hozamát, nem adott információt a jövedelmezőségről, márpedig erre a XIX. századtól kezdve egyre erősebb igény mutatkozott. Szükségessé vált az üzemi folyamatokkal összefüggő jelenségek (például a költségek) megjelenítése is. Az ezzel kapcsolatos elgondolások közül Schamlenbach *négyszámlasoros könyvelési elmélete* emelkedik ki, amely egy olyan számlakeretben öltött testet (1927-ben), amely magában foglalja a forgalmi könyvelés mellett a teljes üzemi könyvelést is (Baricz 1997).

Az 1930-as évektől kezdődően egyre markánsabban fogalmazódott meg (a legkorábban Angliában és az USA-ban) a számvitel összehangolását, szabályozását végző, irányító testületek felállításának szükségessége, amelyeknek biztosítania kellett az egyes érdekhordozói csoportok egységes képviselését, ügyelve arra, hogy egyik érdekhordozó se szerezzen abszolút előnyöket a többivel szemben. A szabályozás igénye minden országban megmutatkozott, de a megoldások (többek között a szabályalkotó személye, a szabályozás terjedelme, alkalmazási köre, megjelenési formája tekintetében) nem voltak egységesekek.

A gazdasági, történelmi fejlődés, a gazdaságirányítási, jogi hagyományok két, markánsan eltérő rendszer kialakulásához vezettek. Az egyik esetben a szabályokat (standardokat) szakmai testületek alkotják meg, és nagy szerepük van ezek betartatásában is (szakmai, belső önszabályozás). A másik esetben a szakmai szervezetek bevonása mellett meghatározó szerepet kap a külső, állami kényszeren (kötelező jogszabályokon) alapuló szabályalkotás és e szabályok betartatása. Az előbbi megoldást jellemzően az angolszász országok (többek között az USA, Nagy-Britannia, Ausztrália) alkalmazzák, míg az utóbbira a kontinentális Európa nagy része (köztük Magyarország) lehet a példa.

A szabályozás egyrészt korlátozza, behatárolja a gazdálkodók cselekvési mozgásterét, másrészt óhatatlanul együtt jár egyes érdekhordozói igények előtérbe kerülésével, illetve mások háttérbe szorításával. Az arányosság biztosítására ezért minden szabályrendszernek különös gondosságot kell fordítania. A XX. század közepére az egyes országok kialakították a fent vázolt lehetőségek valamelyikére épülő, saját szuverén könyvelési- és beszámolási szabályaikat, amelyek eredményeképpen a számviteli szabályozás országról-országra igen eltérő képet mutatott és mutat ma is.

A globalizáció jelenségeinek (multinacionális vállalatok, kitáguló, egymástól függő tőkepiacok, határokon átnyúló befektetések, megjelenés a külföldi tőzsdéken, pénzpiacokon, összetett, korábban nem ismert ügyletek megjelenése stb.) megszorodásával kiütköztek az eltérő szabályrendszerek alkalmazásából eredő hátrányok. Az 1960-as, '70-es évek körülményeihez (szuverén nemzeti szabályok, áttekinthető cégkapcsolatok és működési folyamatok, kis terjedelmű beszámolók) igazodó számviteli szabályok egyre kevésbé feleltek meg a megváltozott körülmények miatt jelentkező új kihívásoknak. Meghatározó ezek között, hogy a szuverén nemzeti szabályok alapján nyilvánosságra hozott beszámolók közvetlenül nem hasonlíthatók össze, ami pedig

komoly akadályt jelentett a határokon átnyúló üzleti kapcsolatok és tulajdonosi befektetések terjedése, a külföldi tőkepiaci források megszerzése terén.

Ez a felismerés elindította azt a folyamatot (a múlt század 70-es, 80-as évtizedeiben), amely megfelelő választ kívánt adni a számvitel globális kihívásaira. Az Európai Unióban is ekkor láttak napvilágot azok a rendelkezések (irányelvek), amelyek a számvitel közösségi szintű egységesítését szolgálták volna. Az irányelvek azonban nem tudták egységesíteni a közösségen belül is megmutatkozó szabályozásbeli elvi különbségeket, így fennmaradt a tagállamok jelentős mozgásteret a nemzeti szabályok megfogalmazásában. Mindez tehát csak minimális elmozdulást jelentett az összehasonlítható beszámolók irányába. A valóban globális standardok meghonosítására irányuló törekvések az 1990-es években hozták meg az első érdemleges eredményeket, amikor felismerték, hogy a globális szabályozásnak komoly szerepe van az egységesítésben, az összehangolásban és a közös nyelv kialakításában. Ez a közös nyelv az IAS/IFRS-rendszer elterjedésében (elterjesztésében) látszott (látszik) körvonalazódni. Az első látványos lépést az Európai Unió tette meg azzal a deklarációval, hogy a Nemzetközi Számviteli Standardtestület (IASB)³ által kialakított standardokat 2005-től az európai jogrendbe iktatta. Ennek következményeként a *tagállamok számviteli szabályozása duálissá vált*: az egyedi beszámolók szintjén érvényesül a tagállami szabályozási szabadság, míg a nyilvános társaságok konszolidált beszámolóit tekintetében közvetlenül az Unió rendeleteivel kihirdetett nemzetközi számviteli standardok az irányadók.

Meg kell jegyezni azonban, hogy a folyamat még az elején jár, az első konkrét gyakorlati eredmények még váratnak magukra. A gyakorlati megvalósulást, a kinyilvánított végcél elérését ráadásul az is nagyban befolyásolja, hogy mi lesz a másik meghatározó globális standardrendszerrel (US GAAP⁴) napjainkban is folyó kiegyezési folyamat (a konvergencia-program) eredménye. A fenti folyamat jelentőségét lényegében senki sem vitatja, de számos szerző, szervezet emelte fel a szavát a mikro-, kis- és középvállalkozások érdekében is. Álláspontjuk szerint az imént említett méretkategóriába tartozó vállalkozások nem kapnak a súlyuknak megfelelő figyelmet a számviteli szabályozás tekintetében. Számukra a nemzetközi standardok alkalmazása nem lehet megoldás. Egyszerűen azért, mert a standardok e vállalkozáskategória számára irreleváns,

³ International Accounting Standards Board

⁴ General Accepted Accounting Principles, általánosan elfogadott számviteli elvek az USA-ban

vagy túlságosan összetett szabályokat tartalmaznak, amelyet az a felmérés is visszaigazolt, amelynek eredményei az 5. fejezetben olvashatók.

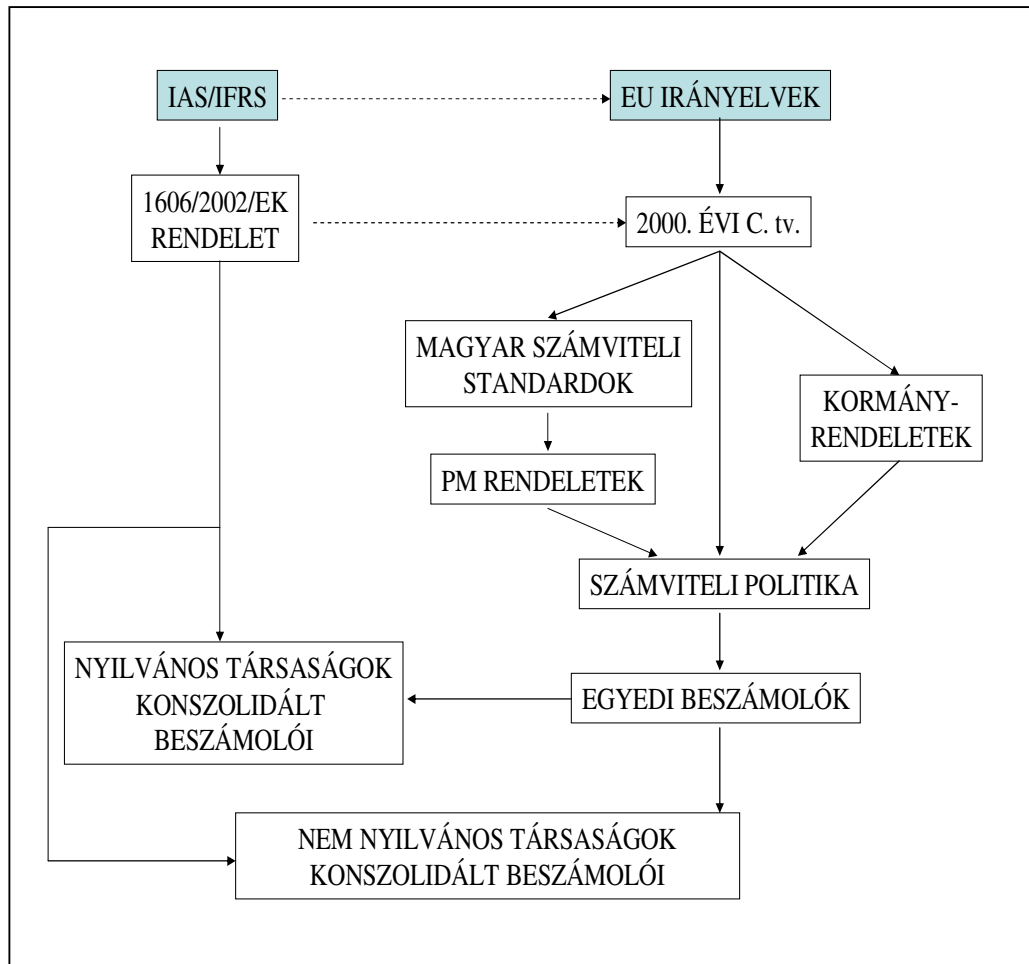
Az IAS/IFRS-rendszer egyik alappillére a nyilvános tájékoztatás fontosságába vetett hit, amelyet néhány nagy, világméretű hatókörrel rendelkező társaság igényeihez igazítva alkottak meg (Schildbach 2006). „Az IFRS – teszi hozzá Schildbach – felettébb komplikált, komoly elvárásokat támasztó szabályai és azok állandó, a lényegét érintő változása – amit a gazdaság legerősebb szereplői még el tudnak viselni – aránytalan terhet róna a közepes méretű cégekre” (i.m. 40. oldal). Ehelyett az említett vállalati kör hazai sajátosságait is figyelembe vevő nemzeti standardok megalkotása lehet a járható út. Indokolhatja ezt az is, hogy a (globális) piac szereplőinek figyelme elsősorban a közérdeklődésre számot tartó társaságokra (tőzsdei cégek, bankok, biztosítótársaságok) irányul, viszont a kis- és középvállalati kör az összes működő vállalkozás több mint 95%-át teszi ki, így a nemzeti gazdaságokban betöltött szerepük nem elhanyagolható a gazdasági növekedés, a foglalkoztatás terén. Olyan hazai standardokra van szükség, amelyek elvi alapúak, és választ adnak az említett vállalati kör (multinacionális vállalatoktól alapvetően eltérő) igényeire, figyelembe veszik a beszámolók elkészítőinek képességeit és költségeit (Fekete 2005).

Magyarországon az első számviteli előírások a kereskedelmi jogszabályok keretében láttak napvilágot (a legkorábbi ilyen előírás 1723-ban jelent meg, a legismertebb az 1875. évi kereskedelmi törvény). A tervgazdaság időszakában fokozatosan épült ki az állami elszámoltatást biztosító, mindenre kiterjedő, de széttagolt (törvényerejű rendeletekben, miniszteri rendeletekben és utasításokban megnyilvánuló) szabályrendszer. A magyar számvitel önálló, átfogó, egységes, elvi alapokon nyugvó szabályozása először az 1991. évi XVIII. törvényben valósult meg, amely a korábbi „szabályosság és elszámoltatás” helyett a „megbízható és valós összkép” ideológiájára épült. A megváltozott társadalmi-gazdasági környezet, a globális kihívásokra adott nemzetközi szintű válaszok, az IAS-rendszer térhódítása, 2000-ben a törvény újrakodifikálását eredményezte (2000. évi C. törvény), amelyben már messzemenően figyelembe vették az európai uniós előírásokat, és amelynek számos előírása magán hordozza a nemzetközi számviteli standardok jegyeit is. 2005-ben megkezdték a munkát azok a szakmai testületek, amelyek a magyar nemzeti számviteli standardok megalkotásával rugalmasabbá teszik a szabályozást, biztosítják a

törvényi előírások egyértelmű értelmezését, alkalmazását⁵. A standardalkotás során hangsúlyos szempont a kis- és középvállalkozások igénye, az általuk alkalmazható egyszerűsítések biztosítása.

A jelenleg érvényes magyar szabályozási környezetet – figyelembe véve az eddig elmondottakat is – a 3. ábra mutatja be.

3. ábra A magyar számviteli szabályozás kerete

Forrás: saját szerkesztés

A szabályozás három szintje különíthető meg:

- 1) globális (közösségi) szinten fogalmazzák meg azokat az előírásokat, amelyeket a nemzetgazdasági számviteli környezet definiálásakor közvetlenül vagy közvetetten figyelembe kell venni. Ide sorolhatók az EU kapcsolódó irányelvei

⁵ Az első magyar számviteli standardok kibocsátása 2007 elején várható.

(amelyek kötelező keretet biztosítanak a tagállami szabályozáshoz), valamint azok a rendeletek, amelyek globális szintű előírások – az Európai Unió által befogadott nemzetközi számviteli standardok – kihirdetéséről rendelkeznek. Az 1606/2002/EK rendelet hatása csak az Unió tőzsdéin jegyzett társaságok konszolidált beszámolója szintjén jelenik meg közvetlenül, a többi gazdálkodónál csak közvetetten, a nemzeti szabályrendszeren keresztül érezteti hatását;

- 2) nemzetgazdasági szinten az állam a jogalkotási tevékenysége keretében határozza meg kötelező jelleggel a számvitel nemzeti kereteit, amelyek egy egységes (keret)törvényben, a különleges elbánást igénylő szervezetek sajátosságait megfogalmazó kormányrendeletekben, és a közeljövőben megjelenő nemzeti standardok kihirdetéséről rendelkező pénzügyminiszteri rendeletekben öltenek testet;
- 3) gazdálkodói szinten a magasabb szintű szabályok leképezését, a gazdálkodói környezet egyediségét is kifejező eljárások, módszerek megfogalmazását a számviteli politika valósítja meg.

Összegzésképpen megállapíthatjuk, hogy a számvitel nem működik (nem működhet) szabályozás nélkül. Szükség van a számviteli információs rendszer érdekhordozói körében megnyilvánuló, gyakran egymással szöges ellentétben álló érdekek kiegyensúlyozására. Mindezt azonban *az egyes nemzeti szabályozások (a korábban felvázolt okok miatt) eltérő tartalommal, mélységgel, hatókörrel oldják meg, és nem várható, hogy ezek a különbségek a közeljövőben csökkennének, bár a világ egészét átfogó számviteli szabályok terjedése, elfogadottságának növekedése akár jelentős előrelépést is hozhat e téren. A magyar számviteli szabályozásban is érezhető ennek megnyilvánulása, hiszen egyre több területen épít a nemzetközi normákra, eredményekre, de a jövőben is megmarad az egységes, alapvetően állami szabályozásra épülő jellege. Elsődleges szempontnak tekinti a megbízható és valós összkép érvényesülését, de továbbra is erős a szabályosság elve nemcsak az általános, elvi szintű témákban, hanem az elszámolási szabályokban is.*

2. A számviteli transzformáció tárgya

Mire is irányuljon a számvitel figyelme? Egyszerűen fogalmazva, a gazdálkodót érintő mindazon történésekre, amelyek hatással vannak a vagyoni, pénzügyi, jövedelmi helyzetére, amiről információt igényel az érdekhordozói kör. A számviteli transzformáció e jelenségek összességét tradicionálisan a vagyonban és annak változásaiban jelöli meg. *A számviteli transzformáció tárgyát tehát a vagyonban jelölhetjük meg.* A vagyonfogalom azonban erősen differenciálódik, más és más tartalmat hordoz(hat) az érdekhordozói kör egyes szereplői számára. Így például a menedzsment részéről minden olyan erőforrás vagyon lehet, amely hozzájárul a profit termeléséhez, a vállalat értékének növeléséhez. A hitelezőknél elsődleges szempont, hogy a vagyon biztos fedezetet teremtsen a kihelyezett hitelnek a teljes futamidő alatt; míg a tulajdonos számára a tulajdonosi értéket megtestesítő tehermentes (saját) vagyon az elsődleges. Eltérő lesz a vagyon meghatározása a folyamatosan működő vállalatok, illetve az átalakuló, megszűnő vállalkozások esetében, ezért e téren is szükség van a számviteli szabályozás keretei között megkötött kompromisszumokra.

2.1. Vagyon, mérlegképesség, beszámoló-képesség

A gazdálkodók működésének mozzanatai egy szabályozott leképezési folyamat keretében válnak a számviteli információs rendszer elemeivé, majd a számviteli transzformáció során rendszerezett adatokká, és végül a beszámolón keresztül hasznos információkká. Ebben a fejezetben a leképezési folyamat tárgyát vizsgáljuk.

Függetlenül attól, hogy a számvitelhez elméleti vagy gyakorlati oldalról közelítünk, illetve attól, hogy állami vagy szakmai önszabályozási környezetben gondolkodunk, a leképezés tárgyát egységesen a vagyonban jelölhetjük meg. Ahhoz, hogy a számviteli rendszer vagyonleképezése egyértelmű és egységes legyen, szükséges a vagyonfogalom meghatározása. A szakirodalom e tekintetben (ha egyáltalán foglalkoznak valamiféle definiálással) alapvetően általános (elvi jellegű) meghatározásokra és gyakorlati szempontú, tételes meghatározásokra osztható.

A kettősség azzal magyarázható, hogy a vagyon megragadható a számviteli információs rendszertől függetlenül (lásd a közgazdaságtan, a menedzsment vagy a jogtudomány vagyonfelfogását), illetve a számviteli információs rendszer sajátosságaihoz hozzáigazítva is.

Köznapi értelemben a *vagyon* valamely természetes vagy jogi személynek a tulajdonában lévő anyagi javak és a velük kapcsolatos jogok összessége. E javak közé tartozik minden, ami emberi szükségleteket elégít, elégíthet ki. Számviteli szempontból ezt a meghatározást természetesen árnyalni kell. A számviteli elszámolás során nem feltétlenül ragaszkodunk a tulajdonjog polgárjogi értelemben való figyelembe vételéhez (ennek általánosan ismert példája a pénzügyi lízing keretében beszerzett eszközök kimutatása), valamint csak a gazdasági javak (amelyek megszerzése, előállítása valamilyen áldozatot követel meg) jöhetnek számításba.

A magyar számviteli szakirodalomban is gyakran idézik a fenti meghatározást: a vagyon a gazdálkodók rendelkezésére álló anyagi és nem anyagi javak (más megfogalmazásban: az erőforrások és a velük kapcsolatos jogok) összessége (Baricz-Róth 2003). Tekintetbe véve azonban a számvitel speciális igényeit, módszereit, a szerzők pontosítják, a számviteli elszámolhatóság ismerveivel bővítik a fenti megfogalmazást: a vagyon azon jelenségek összessége, amelyek tulajdonságaik alapján megragadhatók, értékelhetők és így az adott vállalkozás szempontjából gazdasági tartalommal bírnak (Baricz-Róth 2003).

A szakirodalom másik része (és oly sok számviteli jogszabály is) nem foglalkozik a vagyon általános tartalmával, hanem egyszerűen (a kettős könyvvitel szemléletmódjának megfelelően) kijelenti, hogy vannak eszközök és források, és ezek ilyen és ilyen tételekből tevődnek össze. A felsorolás-jellegű megközelítések egyértelművé kívánják tenni az adott számviteli információs rendszer által átfogott vagyontartalmat, segítve ezzel az egységes bemutatást is. Az eszköz- és forráselemekkel való értelmezés biztosítja a vagyon nagyságának egyszerű meghatározását (az eszközök közé sorolt elemek összege), lehetővé teszi a bruttó és nettó (saját) vagyon definiálását, de jelentősen leszűkíti a gazdálkodó mozgásterét, ami adott esetben besorolási nehézségeket okozhat.

A vázolt kérdéskört jobban átláthatjuk, ha éles határvonalat húzunk a mérlegképesség és a beszámoló-képesség fogalmai közé.

A mérlegképesség alatt azt a szempont- és kritériumrendszert értjük, amelyek alapján eldönt(het)jük, hogy a vagyon mely elemeit vonjuk a számviteli transzformáció hatálya alá, és mely elemek maradnak (ez alapján) a számviteli megfigyelés körén kívül. A mérlegképesség annak a vagyontartalomnak a tisztázását jelenti, amelynek változásával bemutatjuk a gazdálkodók működését, és amely a mérlegen keresztül jut el az érdekhordozókhoz. A mérlegképességi kritériumokkal tulajdonképpen különbséget teszünk a gazdálkodó szintjén értelmezett (hasznosított) vagyon és a számviteli rendszer szintjén értelmezett (elszámolt) vagyon között. Nyilvánvaló tehát, hogyha valamely – a gazdálkodó számára hasznos – vagyonrész az előírások tiltó rendelkezései miatt kimarad a számviteli megfigyelésből, annak az eredményhez, a saját tőke növeléséhez való hozzájárulása sem fog megjelenni a beszámolóban.

Napjainkban a vállalkozók működésének leírása során a tradicionálisan a számviteli vagyon körébe tartozó „kemény” elemek (tárgyasult, fizikai eszközök) mellett egyre hangsúlyosabbá válnak a „lágy” elemek (képeségek, tudás, innováció, vállalati kultúra stb.), amely indokolttá tette a számvitel mérlegképességi szabályainak felülvizsgálatát. A folyamat azonban nagyon lassan és óvatosan halad előre. Ilyen jellegű intézkedésként említhető az immateriális javak kimutatható körének opcionális bővülése, vagy a valós értékelés által érintett egyes vagyonelemek beemelése a mérlegbe (részletesebben lásd később).

A mérlegképességi szabályok alkalmazása során tehát számolni kell a leszűkítő értelmezéssel. Azzal, hogy a számviteli elszámolásból és ennek következtében az erre épülő mérlegekből akár meghatározó erőforrások is kimaradhatnak, hiszen a mérlegképességhez nem elegendő csupán a vagyonelemek használati értékének (jövedelemtermelő képességének) kimutatása, hanem szükséges azok számviteli értékének a meghatározhatósága is. A mérlegképes (tehát a mérlegben kimutatott) vagyonrészek mozgása, eredményre gyakorolt hatása közvetlenül is megjelenik a könyvviteli elszámolásokban. Fordítva viszont ez nem igaz! Abból, hogy valamely jelenség (vagy annak valamely mozzanata) megjelenik a könyvviteli elszámolásokban (például vele kapcsolatban költséget számoltunk el), még nem következik, hogy a mérlegben is kimutathatjuk. Ezt a hiányosságot (legalább is részben) azzal lehet kiküszöbölni, hogy a számviteli elszámolásból a mérlegképességi előírások miatt kimaradó jelenségek megjelenítését a beszámoló-képesség értelmezésével tesszük lehetővé.

A beszámoló-képesség lehetőséget biztosít arra, hogy a beszámolóban azokat a tényezőket is bemutassuk, amelyeket a szigorú mérlegképességi szabályok nem engednek felvenni a mérlegbe.

Ennek a lehetőségét az adja, hogy a standardizált részek (mérleg, eredménykimutatás, cash flow) mellett, azokkal egyenrangú, de kevésbé standardizált formájú kiegészítések is egyre nagyobb terjedelemben kapnak helyet a beszámolóban (részletesen lásd a 4. fejezetben). A beszámoló-képességnek csak a lényegesség, a költség-haszon elve, illetve az ésszerűség szab határt, a beszámoló szöveges részei minden olyan információt, kiegészítést tartalmazhatnak, amelyek a gazdálkodó megítélése vagy a szabályalkotók véleménye, előírásai alapján javíthatják a beszámoló minőségét. Ezzel a gazdálkodó szintjén értelmezett vagyon olyan elemeit is megismerhetővé tesszük az érdekhordozói kör számára, amelyekre a mérlegben nem található semmilyen utalás.

Tendenciaként fogalmazható meg, hogy a számviteli (jog)szabályok e téren újabb és újabb kötelező információközlést írnak elő, javítva ezzel a vállalat objektív megítélési lehetőségeit. Arra is fel kell azonban hívni a figyelmet, hogy a beszámoló-képesség egyre bővülő elvárásaira épülő információszolgáltatás alapvetően a nagyvállalatokra vonatkozik, a kis- és középvállalkozások körében az egyszerűsítésre törekvés a jellemző. Jól példázza ezt a magyar számviteli törvényben elkülönült beszámolási formaként értelmezett egyszerűsített éves beszámoló kötelező tartalmának folyamatos szűkítése is.

2.2. A mérlegképes vagyon meghatározása

Alapvető kérdés tehát a gazdálkodói vagyon azon (lehetőleg minél szélesebb) szeletének lehatárolása, amely a számviteli (mérlegképes) vagyon részét képezve közvetlenül is megjelenik a mérlegben.

A vagyon definiálható *általános halmazképző ismérvekkel* (körülírással), vagy *tételes számbavétellel* (felsorolással). Az általános meghatározás keretei között a gazdálkodóknak értelemszerűen jóval nagyobb (de mégis behatárolt) mozgásterük van az adott gazdálkodóra érvényes számviteli vagyon tételes kialakításában. A kétféle megközelítés összekapcsolható a kétféle (eseti, illetve elvi) alapon működő szabályozással. Az esetjogra alapozó angolszász standardrendszerek inkább az általános, míg az elvi (átfogó) alapok

kialakítására törekvő kontinentális rendszerek a tételes meghatározásra építenek. Az előbbi esetben a mérlegképes vagyonelemek általános paramétereinek meghatározása alapján (felülről lefelé haladva) lehet konkrét elemekkel feltölteni a mérlegképes vagyont, míg a második esetben a tételesen felsorolt elemek együtteséből (alulról felfelé építkezve) áll össze a vagyonfogalom.

2.2.1. Vagyon és mérlegképesség a nemzetközi számviteli standardok rendszerében

A nemzetközi számviteli standardok rendszerének az a fő célkitűzése, hogy a számviteli elszámolás, értékelés és bemutatás legjobb módszerét fogalmazza meg. A standardok rendszere azonban sokáig nem volt teljes körű, az egyes területek szabályozása fokozatosan történt, illetve történik meg. A szabályozási rések lefedésére a standardkibocsátó testület (az IASC)⁶ 1989-ben úgynevezett Frameworks (Keretelvek) elfogadásáról döntött, ösztönözve és segítve a nem szabályozott esetek standard szemléletű kezelését. Ebben többek között megfogalmazzák, hogy a pénzügyi kimutatások (mint a mérleg és az eredménykimutatás) megfelelően csoportosított elemekből épülnek fel, amelyek bemutatásával az érdekhordozók elegendő hasznos információhoz juthatnak a gazdasági döntéseik megalapozásához. A vagyoni helyzet alapelemei az eszközök, a kötelezettségek és a tőke. Ezek jó kiindulási alapot biztosítanak egy lehetséges (számviteli) vagyonfogalom meghatározáshoz, amennyiben a vagyont az általánosan elfogadott nézet szerint a mérleg főösszegével azonosítjuk, vagyis a vagyon azonos a mérlegképes eszközök halmazával.

A Keretelvek meghatározásában *eszköz* a gazdálkodó által *múltbeli* tranzakciók vagy események eredményeképpen megszerzett, a *jelenben* a gazdálkodó ellenőrzése alatt álló erőforrások, amelyek *jövőbeni* gazdasági hasznokat testesítenek meg. A múltbeli tranzakcióra utalás egyértelművé teszi, hogy a beszerzésre irányuló szándék (például egy eszköz beszerzésére megkötött szerződés) még nem keletkeztet eszközt. Önmagában egy kiadás, ráfordítás elszámolása (amely jövőbeni gazdasági haszon feláldozása) még nem feltétlenül keletkeztet eszközt, másrészt egy eszköz megszerzéséhez nem feltétlenül kell kiadásnak, ráfordításnak kapcsolódnia. Az ellenőrzéshez az szükséges, hogy a gazdálkodó birtokolja az erőforráshoz kapcsolódó törvényes jogokat, másokat korlátozni tudjon a

⁶ International Accounting Standards Committee, az IASB jogelődje

hozzáférésben. A jövőbeni előnyök az eszköz konkrét fajtájától függően többféle formában is megnyilvánulhatnak, például termékek, szolgáltatások előállításához való felhasználásban, más eszközre történő cserében, kötelezettségek kiegyenlítésében stb. Az előbbi meghatározás alapján azonban a mérlegben kimutatni ígért és a ténylegesen aktíválható és aktiválandó dolgok között óriási különbség van, mivel az egyes vagyონrészekről rendelkező *standardokban olvasható konkrét előírások szétforgácsolják a fenti meghatározásból következő vagyónképiünket* (Schildbach 2006).

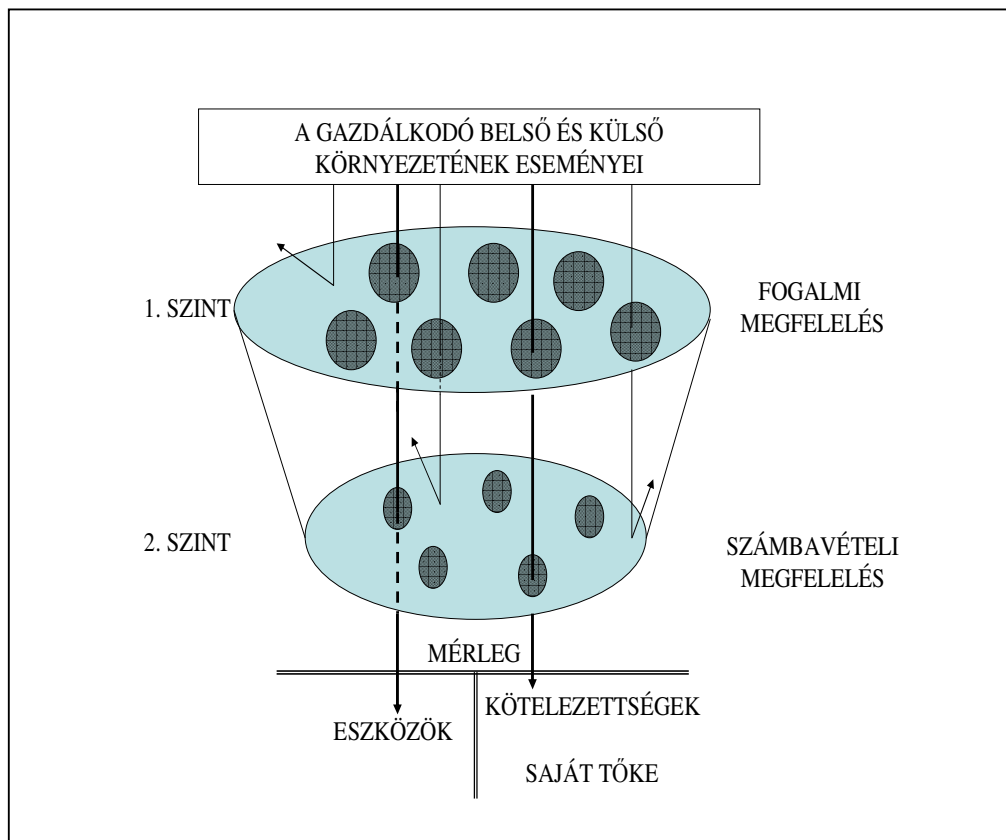
A *kötelezettség múltbeli* eseményből eredő, *jelenleg* fennálló kötelem (jogi úton kikényszeríthető kötelesség, felelősség egy bizonyos módon való cselekvésre vagy eljárásra), amelynek rendezése várhatóan gazdasági hasznokat megtestesítő erőforrások (eszközök) feláldozásával, a vállalkozásból való kiáramlásával jár a *jövőben*. A kötelezettség keletkezése általában erőforrások (eszközök, szolgáltatások) beáramlásával, tehát a működéssel kapcsolatos gazdálkodói döntéssel függ össze. Nem elhanyagolhatók azonban azok az esetek sem, amikor a gazdálkodó akaratától függetlenül tesz szert kötelezettségre (például hatósági intézkedések, jogszabályi előírások alapján). A kötelezettség értelmezésében a múltbeli esemény rendszerint a kötelezettséget okozó erőforrás leszállítására, szolgáltatására utal (szállítók, hitelek, dolgozók), de megnyilvánulhat a gazdálkodó visszavonhatatlan kinyilatkozásában (határidős ügylet, garanciavállalás stb.), valamint előírások (törvények, rendeletek) kihirdetésében is, amely alól a gazdálkodó nem tudja magát kivonni.

Az eszköz és a kötelezettség előbb tisztázott két fogalmából azonban még nem feltétlenül következik a mérlegképesség. A mérlegképességhez az is szükséges, hogy megfeleljen a szintén a Keretelvekben szabályozott *számbavételi kritériumoknak* (4. ábra). Ezek szerint egy eszköz mérlegképes, ha az általános fogalomnak való megfelelés mellett a jövőbeni gazdasági hasznok beáramlása valószínűsíthető (bizonyítható), és az eszköz megbízható módon mérhető (értékelhető). Egy kötelezettség akkor kerül a mérlegbe, amikor valószínűsíthető (bizonyítható), hogy annak rendezése erőforrások kiáramlását fogja okozni, és a kötelezettség rendezéséhez szükséges erőforrás-kiáramlás összege megbízhatóan mérhető.

A kötelezettség értelmezhetőségét, mérlegképességét nem befolyásolja az a tény, hogy összegét esetleg csak becslési eljárással lehet meghatározni (lásd a céltartalékok esetét). A gazdasági előnyök beáramlásának, vagy az erőforrások kiáramlásának

valószínűsíthetőségére a Keretelvek nem adnak (nem is adhatnak) kézzelfogható értelmezést, ezt a gazdálkodónak kell bizonyítani. Általánosságban annyit közöl, hogy valószínű az, ami inkább valószínű, mint nem (more likely than not). A „valószínű” értelmezését az egyes vagyონrészekről szóló standardok általában kiegészítő (magyarázó, értelmező, példálózó) szabályokkal segítik. Erre mondja Schildbach, hogy az ilyen módon értelmezett aktiválási előírás „inkább ködösítésre szolgál” (Schildbach 2006). Az IASB 2005-ben kibocsátott egy standardmódosító javaslatot, amely „az inkább valószínű, mint nem szabály” helyett bevezeti a feltétlen és feltételes kötelezettség fogalmát. Az első esetben mindenképpen bekövetkezik a kötelezettség rendezése (tehát az erőforrások kiáramlása), csak ennek időzítése és összege bizonytalan, míg a második esetben a bekövetkezés is bizonytalan. A mérlegben csak az első eset kapcsán jeleníthető meg kötelezettség.

4. ábra Az IAS/IFRS-rendszer mérlegképességi szűrőrendszere

Forrás: saját szerkesztés

Ha valamely jelenség megfelel az eszköz vagy a kötelezettség fogalmi meghatározásának, és kielégíti a számbavételi kritériumokat is, akkor azt a mérlegben ki

kell mutatni (mérlegképesség). Abban az esetben, ha valamely tétel ugyan megfelel valamely elem meghatározásának, de nem igazolható a számbavételi ismérvek teljesülése (például egzakt módon nem mérhető), tilos a mérlegben kimutatni. Ha viszont ismerete a megítélést lényegesen befolyásolja, akkor a beszámoló más részeiben azt közzé kell tenni (beszámoló-képesség). Ez a szemlélet a számviteli törvényben is tetten érhető a kiegészítő melléklet tartalmára vonatkozó előírásokban.

Az eszközök és a kötelezettségek összegszerű különbségeként vezethető le a gazdálkodók tartós, biztos működésének zálogát jelentő saját tőke, mint a tulajdonosok érdekeltségének alapja. Az ilyen értelmezés előrevetíti, hogy a tőke értéke közvetlenül is függ az eszközök, illetve a kötelezettségek értékelésétől. Az eszköz, a kötelezettség és a tőke meghatározásával teszi teljessé a standardrendszer a vagyon kettős vetületét, amelyből az is következik, hogy a mérleg csak ezt a három főcsoportot tartalmazhatja, amelyeken belül a gazdálkodó további csoportokat, tételeket képezhet (ennek részleteire a bemutatás keretében térünk ki).

A magyar számviteli szakirodalomban Baricz Rezső foglalkozott az *aktiválási és passzíválási kritériumok* általános megfogalmazásával (Baricz 1994). Álláspontja szerint aktiválhatók azok az eszközök, amelyek gazdasági értékkel bírnak (a gazdálkodó számára hasznosak, jövőbeni előnyöket biztosítanak), egymástól elkülöníthetők és önállóan értékelhetők, továbbá forgalomképesek (piaci ügylet keretében megszerezhetők és eladhatók). Felvehetők a mérlegbe azok a kötelezettségek, amelyek bizonyíthatóan eszközökkel szemben keletkeztek (így a kötelezettségek megszüntetése eszközök feláldozásával jár), amelyek egymástól elkülöníthetők és önállóan értékelhetők, és végül kikényszeríthetők (jogszerű múltbeli események eredményeként keletkeztek).

Összevetve a korábban tárgyalt előírásokkal, megállapíthatjuk, hogy a forgalomképesség előírása ma már nem állja meg a helyét, a standardokban nem is jelenik meg ilyen kitétel, ehelyett múltbeli tranzakciókra, eseményekre történik hivatkozás.

A mérlegképességi szabályok teljesülése egyúttal felvételi kötelezettséget is jelent, ha a tényleges szabályok nem biztosítanak választási lehetőséget. Baricz a fentiekhez hozzáteszi, hogy a mérlegképesség általános feltételeit meghatározott szabályokkal szigorítani vagy enyhíteni lehet/kell, amelyek a mérlegbe való felvétel előírásában, vagy tiltásában, esetleg választási lehetőség biztosításában nyilvánulhatnak meg. Így jelenhet

meg önálló mérleg(fő)csoporthként a magyar szabályozás keretei között a saját tőke, az időbeli elhatárolások vagy a céltartalék.

2.2.2. Vagyon és mérlegképesség a magyar számviteli szabályozásban

A magyar számviteli szabályozás egyik jellemzője, hogy átfogóan, egységes módon rendezi a számviteli információs rendszer tartalmát. A jogszabályokra épülő szabályozásban jóval erősebben érvényesülnek a konkrét (tételes) előírások, mint a szakmai (ön)szabályozás során, amely a vagyon tartalmi, tagolási előírásaiban is megnyilvánul. A hagyományosan ilyen jellegű magyar szabályozás sem foglalkozik általánosságban a mérlegképességgel, nem ad általános értelmezést se a vagyonra, se annak megfigyelési formáira (az eszközre és a forrás kétféle megjelenési formájára).

A gazdálkodóknak tehát nincs szükségük mérlegelésre, hiszen a törvény tételesen felsorolja a mérleg eszköz- és forrásoldalának elemeit, és csak kivételesen biztosít döntési lehetőséget a vagyonrészek felvételéhez. A törvény mérlegképességre vonatkozó előírásai kötelező érvényűek. Ha a gazdálkodó az előírásoknak megfelelő vagyonrészt azonosít, akkor azt a mérlegbe fel kell venni. A hatályos számviteli törvény⁷ 23. § (1) bekezdése szerint: „A mérlegben eszközként kell kimutatni a vállalkozó rendelkezésére, használatára bocsátott, a vállalkozó működését szolgáló befektetett eszközöket és forgóeszközöket – a bérbe vett eszközök kivételével –, függetlenül attól, hogy azok tulajdonjoga csak törvényben, szerződésben rögzített feltételek teljesítése után kerül át a vállalkozóhoz, továbbá az aktív időbeli elhatárolásokat”.

Ez a meghatározás egyben megadja az eszközök elsődleges csoportosítását is, sőt, ezt a tételes felsorolást kell felfogni az eszközök fogalmaként, hiszen a törvényből hiányzik a standardok szerinti általános értelmezés. Ez a fajta megközelítés kijelöli a továbbhaladás irányát is, hiszen ahhoz, hogy egyértelmű legyen számunkra az eszköz fogalma, tisztázni kell a befektetett, illetve a forgóeszközök fogalmát, majd azok elemeit. Addig azonban, amíg erre vonatkozóan a standard legfeljebb csak ajánlásokat fogalmaz meg, a törvény tételes előírásokkal operál.

Értelmezzük a törvény előírását, keressünk párhuzamot az IAS szerinti megfogalmazással! Rögtön feltűnhet, hogy a megfogalmazásban a törvény – több helyen is

⁷ 2000. évi C. törvény

– vállalkozót említ, holott a törvény a gazdálkodóra vonatkozik, amelynek csak az egyik (bár tagadhatatlanul meghatározó) része a vállalkozó. Azt is gondolhatnánk, hogy a többi gazdálkodói csoport esetében mást jelent, más a tartalma az eszköz- (a vagyon-) kategóriának, de erről természetesen nincs szó. A törvény egyértelművé teszi, hogy a felsorolásban olvasható tételeket ki kell mutatni, tehát gazdálkodói mérlegelésről (ezen a szinten) nincsen szó. A „vállalkozó rendelkezésére, használatára bocsátott” kifejezés részben a megszerzés alapját jelentő múltbeli gazdasági eseményre, részben a gazdálkodó általi ellenőrzésre (annak lehetőségére) utal, a „vállalkozás működését szolgáló” kitétel pedig egyértelműen a jövőbeni gazdasági hasznokkal azonosítható.

A tételes felsorolások, bár az egyértelműséget szolgálják, sohasem lehetnek teljes körűek, ezért leszűkítő vagy bővítő kiegészítéseket kell alkalmazni. Esetünkben ilyenek tekinthetők a „kivételével”, a „függetlenül attól” és a „továbbá” szavak. Bár a „függetlenül attól, hogy azok tulajdonjoga csak törvényben, szerződésben rögzített feltételek teljesítése után kerül át a vállalkozóhoz” megfogalmazás egyértelműen utal a pénzügyi lízingszerződés keretében megszerzett eszközre is (lásd a pénzügyi lízing fogalmi meghatározását, 3. § (8) bekezdés 13. pont), a törvény több helyen ezt külön is megerősíti. További részletszabályokat, elszámolási, értékelési előírásokat azonban a törvény erre vonatkozóan nem tartalmaz⁸, ellentétben a standardokkal, ahol külön standard (17. IAS) foglalkozik a lízinggel.

A számviteli törvény a kötelezettséget elsődlegesen mint a források egyik elemét azonosítja: forrásként a saját tőkét, a céltartalékokat, a *kötelezettségeket* és a passzív időbeli elhatárolásokat kell kimutatni (34. § (1) bekezdés). Majd a forrás-oldal elemeinek sorában, nem kiemelt módon adja meg a kötelezettség tartalmát: „Kötelezettségek azok a szállítási, vállalkozási, szolgáltatási és egyéb szerződésekből eredő, pénzügyi értékben kifejezett elismert tartozások, amelyek a szállító, a vállalkozó, a szolgáltató, a hitelező, a kölcsönt nyújtó által már teljesített, a vállalkozó által elfogadott, elismert szállításhoz, szolgáltatáshoz, pénzügyi társuláshoz kapcsolódnak” (42. § (1) bekezdés). Összehasonlítva a standard és a törvény szövegét, látható, hogy a törvény is utal a múltbeli eseménnyel való kapcsolatra („már teljesített”), amit kiegészít azzal, hogy példaszerűen felsorol néhány konkrét ügyletfajtát is, de nyitva hagyja a bővítés lehetőségét az „egyéb” jelzővel. Ugyanígy megtalálható az elismert, meglévő kötelelemre való egyértelmű utalás is

⁸ Ezt a hiányosságot fogja pótolni a magyar számviteli standardcsomag első elemei között a közeljövőben megjelenő egyik standard, amely a lízingről szól.

(„elismert tartozások”). Ami viszont hiányzik, hogy a törvény nem említi a kötelezettségek jövőbeni rendezésének eszközökre gyakorolt hatását (bár ez a kötelezettség lényegéből értelemszerűen következik is). A Keretelvek számbavételre vonatkozó lényegi feltételét (megbízható mérhetőséget) is közvetlenül tartalmazza a fenti meghatározás („pénzértékben kifejezett”).

Lényeges különbség, hogy a törvény a standardokhoz képest leszűkítő tartalommal értelmezi a mérlegben kimutatott kötelezettségek körét. A Keretelvek számbavételi feltételei alapján a kötelezettségként való megjelenítést nem befolyásolja az a tény, hogy a kötelezettség összegét becsléssel kell megállapítani (feltéve, hogy megbízható becslés készíthető). Ezzel szemben a számviteli törvény nem tekinti a kötelezettségek részének az alapvetően becsléssel meghatározható a jelenben már ismert ügyletekből eredő várható kötelezettségek összegét, hanem attól elkülönítetten, önálló vagyonrészként (céltartalék) kezeli azokat (részletesen lásd később).

A saját tőke meghatározásához a törvény egy általános megfogalmazás és egy tételes felsorolás útján jut el. Általánosságban kimondja, hogy saját tőkeként csak olyan tőkerészt szabad kimutatni, amit a tulajdonosok végleges szándékkal bocsátottak a vállalkozás rendelkezésére, vagy amelyet a működés során képződő eredményből a tulajdonosok döntése alapján hagytak a vállalkozásban, továbbá amit a számviteli törvény vagy más jogszabály alapján a saját tőke részeként kell kimutatni (35. § (1) bekezdés). Az előbbi megfogalmazásból következően a saját tőke a törvényben nevesített elemekből (jegyzett tőke, tőketartalék, eredménytartalék, lekötött tartalék, értékelési tartalék, mérleg szerinti eredmény) áll. A mérleg alapvető összefüggése alapján közvetetten a magyar előírásból is kiolvasható, hogy a saját tőke értéke (matematikailag) a mérleg többi elemének (amelyekbe a befektetett és forgóeszközökön valamint a kötelezettségeken kívül az időbeli elhatárolások és a céltartalékok is beleértendő) ismeretében meghatározható.

Összefoglalva elmondható, hogy *a magyar mérlegképességi szabályok általában tételes előírásokon, felsorolásokon alapulnak, így lényegesen kisebb mozgásteret biztosítanak a gazdálkodók számára, mint a standardok szerinti értelmezés. Ez azonban akár látszólagos is lehet, mivel a Keretelvekben megfogalmazott általános szempontot (eszköz mindaz, ami a jövőben bármi módon hasznossá válhat) jelentős mértékben korlátozzák az egyes vagyonrészekre vonatkoztatott aktiválási előírások (Schildbach 2006). A közvetlen módon érvényesülő magyar előírások megteremtik a vagyon egységes*

értelmezésének és bemutatásának lehetőségét, jelentősen csökkentve ezzel a mérlegképesség általános megfogalmazásából eredő esetleges bizonytalanságot.

2.3. A vagyon elsődleges tagolása

Mind a nemzetközi számviteli standardok, mind a számviteli törvény elsődlegesen a lekötési idő alapján rendszerezi a vagyont, megkülönböztetve a tartós (befektetett) és nem tartós (forgó) vagyonelemeket. A két csoport definiálása a standardokban komplementer jelleggel történik, míg a számviteli törvényben keveredik a komplementer és a tételes jelleg. Az eszközök elsődleges tagolását az 1. IAS (A pénzügyi kimutatások prezentálása) az alábbi szerint vezeti le: minden, ami nem forgóeszköz, befektetett eszköznek minősül. Tehát a forgóeszközökhöz kapcsolódik önálló, elkülönült értelmezés, míg a befektetett eszközök ezek komplementereként határozhatók meg. A standard az alábbi vagylagos ismérveket értelmezi a forgóeszközök elkülönítéséhez (Balázs et al 2006):

- a működési (termelési) ciklus szokásos menete során való realizálás (értékesítés, felhasználás, kiegyenlítés), vagy
- kereskedési céllal való tartás, vagy
- a fordulónapot követő 12 hónapon belüli realizálás, vagy
- pénzeszköz, illetve azzal egyenértékű eszköz.

A fenti kritériumoknak nem megfelelő eszközöket befektetett eszközként kell kimutatni. A standard, ellentétben a számviteli törvénnyel, nem kizárólagos jelleggel kezeli a számviteli időszak normál hosszán (12 hónapon) belüli realizálás követelményét, azt csak kiegészítő szabályként fogalmazza meg.

A számviteli törvény az eszközök elsődleges besorolásánál úgy fogalmaz, hogy „az eszközöket rendeltetésük, használatuk alapján kell a befektetett vagy a forgóeszközök közé sorolni” (23. § (4) bekezdés). Ezt az általános előírást a későbbiekben mind a befektetett, mind a forgóeszközök esetében pontosítja, részletezi. A standard komplementer előírásával ellentétben a törvény mindkét eszközcsoportra vonatkozóan önálló értelmezést ad, ami

azzal magyarázható, hogy az aktív időbeli elhatárolásokat is önálló eszközcsoportnak tekinti.

Befektetett eszközként a tevékenységet, a működést tartósan, legalább egy éven túl szolgáló eszközöket szabad kimutatni, amelyeket az immateriális javak, a tárgyi eszközök, illetve a befektetett pénzügyi eszközök között kell megosztani (24. § (1) és (2) bekezdés).

Ezzel szemben a forgóeszközök esetében csak tételes felsorolást találunk. A 28. § (1) bekezdése kimondja, hogy a forgóeszközök csoportjában a készleteket, továbbá a vállalkozó tevékenységét nem tartósan szolgáló követeléseket, értékpapírokat, részesedéseket, valamint a pénzeszközöket kell kimutatni. A törvény tehát az eszközök besorolásánál a „tartós” kritérium teljesülését az egy évhez köti, ami azonban nem kizárólagos minősítés. Erre példa a befektetett eszközök között megjelenítendő tenyészállatok körének meghatározásánál alkalmazott azon kitétel is, hogy „függetlenül attól, hogy azok meddig szolgálják a vállalkozás tevékenységét” (26. § (6) bekezdés), valamint a forgóeszközök körében a készletek (időben) nem leszükítő értelmezése. Viszont a működési ciklushoz igazodó követelések (különösen a vevőkkel szembeni követelések és a váltókövetelések) besorolása, amennyiben azok esedékessége egy éven túlmutat, a törvény alapján problémás lehet, hiszen tartalmukban ugyan forgóeszközök, de a tartósság szempontjából (formálisan) kielégítik a befektetett eszközök jellemzőit is. Elsődlegesen tartalmi (és nem lejárat) szempontok érvényesülnek az (egyébként követelésnek minősülő) adott előlegek kimutatásánál is, hiszen ezek várhatóan nem pénzben fognak teljesülni.

Az IAS szerint a *kötelezettségek besorolásánál* is tekintettel kell lenni a megfizetésük várható esedékességére. Valamely kötelezettséget a rövid lejáratú kötelezettség között kell kimutatni, ha azt a vállalkozás működési ciklusa szokásos menetében várhatóan kiegyenlítik, vagy a fordulónapot követő tizenkét hónapon belül ki kell egyenlíteni, vagy elsősorban kereskedési céllal tartják, s végül, ha nincs feltétel nélküli jogosultság a kötelezettség kiegyenlítésének a fordulónapot követő 12 hónapon túltra történő elhalasztására (Balázs et al 2006).

Minden más kötelezettséget a hosszú lejáratú kötelezettségek közé kell sorolni. A kötelezettségek besorolásánál sem érvényesül egyértelműen a számviteli időszak hosszához igazodó elhatárolás. Milyen esetekben válik ez fontossá? A standard szerint a működési ciklushoz igazodó kötelezettségek minden esetben rövid lejáratúnak minősülnek,

függetlenül a tényleges esedékességi időponttól. Ilyen kötelezettségek jellemzően a szállítói tartozások, a vevőktől kapott előlegek, a fizetendő bérek vagy a működési költségek passzív időbeli elhatárolása (az időbeli elhatárolásokkal külön alfejezetben foglalkozunk). A működési ciklushoz nem rendelhető kötelezettségek (például hitelek, kölcsönök, tulajdonosokkal szembeni tartozások) besorolásánál viszont a tizenkét hónapon belül esedékessé válás jelenti az elkülönítés alapját. A standard világossá teszi azt is, hogy azokat, a fordulónapot követő tizenkét hónapon belül esedékessé váló hosszú lejáratú kötelezettségeket, amelyeket nem forgóeszköz-felhasználással, esetleg más rövidlejáratú kötelezettségvállalással fognak rendezni, nem lehet átsorolni a rövidlejáratú kötelezettségek közé (ilyen például a refinanszírozni tervezett kötelezettség).

A kötelezettségek számviteli törvény szerinti elsődleges tagolása lényegében azonos az előbbiekkal, annak ellenére, hogy a törvény a fenti elkülönítési szempontokat tételesen nem fogalmazza meg. A rövid és hosszú lejáratra való klasszikus kettéosztás mellett egy minősített csoportot (a hátrasorolt kötelezettséget) kiemel a hosszú lejáratú kötelezettségek közül, és az ilyen – általában felhasználási megkötöttség nélkül kapott pénzeszközökből eredő – tartozásokat (amennyiben azok megfelelnek a törvényben aprólékosan megfogalmazott ismérveknek is) külön mérlegcsoportban kell megjeleníteni. A „hátrasorolt kötelezettség” kifejezéssel a standardokban nem találkozunk, ilyen jellegű elkülönítést nem ír elő. Ezt a fajta megkülönböztetést a számviteli törvény esetében sem tartjuk indokoltnak, mivel ez a mérleg fölösleges megterhelését jelenti, érdemi többletinformáció nélkül. Különösen igaz ez, ha azt is figyelembe vesszük, hogy az eszközoldalon az ilyen pénzeszközátadásból eredő követelések kiemelt bemutatásáról a törvény nem rendelkezik (bár a hátrasorolt eszköz fogalma megtalálható az értelmezések között). A követelések és kötelezettségek ilyen jellegű megkülönböztetése a mérlegben nem indokolt, elegendő lenne ezekre a kiegészítő mellékletben utalni. A felmérések is visszaigazolják (erről részletesebben az 5. fejezetben lesz szó), hogy ebben a csoportban a mérlegek csak elvétve tartalmaznak adatot.

A kötelezettségek esedékesség alapján történő besorolásához a törvény egyrészt a lejáratot, másrészt a kötelezettség fajtáját veszi figyelembe. Hosszú lejáratú kötelezettség az egy üzleti évnél hosszabb lejáratra kapott kölcsön és hitel, csökkentve a fordulónapot követő üzleti évben esedékes (rövid lejáratú kötelezettségek közé átsorolt) törlesztő részletekkel. Erőltetettnek tartjuk a kölcsön és a hitel elkülönült megjelenítését is, mivel a

kötelezettségek között csak a már lehívott (folyósított) hitel jelenhet meg. Ráadásul gyakran még a hozzáértők sincsenek tisztában a két kifejezés tartalmi különbségeivel. A törvényalkotói szándék az lehetett, hogy a mérlegből közvetlenül látható legyen, vajon pénzügyintézet vagy más gazdálkodó biztosította-e ezeket a forrásokat.

A rövid lejáratú kötelezettség tartalmát egyrészt a fordulónapot követő üzleti éven belüli esedékessége (az egy üzleti évet meg nem haladó lejáratra kapott hitel és kölcsön, kiegészítve a hosszú lejáratú kötelezettségek következő egy éven belül esedékes törlesztéseivel), másrészt a kötelezettség fajtája határozza meg. Ez utóbbi esetben a törvény úgy fogalmaz (42. § (3) bekezdés), hogy a rövid lejáratú kötelezettségek közé tartozik *általában* a szállítói tartozás, a vevőktől kapott előleg, a váltótartozás, a fizetendő osztalék, valamint az egyéb rövidlejáratú kötelezettség összefoglaló névvel illetett csoport (tipikusan a költségvetéssel és a dolgozókkal szembeni tartozások). Azaz ebben a körben közvetett módon megtörténik az utalás a működési ciklus szokásos jellegére, amennyiben nem kerül kikötésre az egy üzleti éven belüli esedékesség.

A hosszú lejáratú kötelezettségek rövidlejáratú kötelezettségekbe való átsorolásakor a számviteli törvény általános követelményt fogalmaz meg, tehát a standardokban megfogalmazott egyéb szempontokat (mint például a refinanszírozási szándék) nem mérlegeli.

2.4. A mérlegképességi szabályok sajátos érvényesülése egyes vagyonrészek esetében

A mérlegképességi szabályok sajátos érvényesülésére már utaltunk a 2.2.1. fejezetben. Elmondható, hogy az egyes országok eltérő gazdasági, társadalmi, történelmi, fejlődéséből, hagyományaiból következően a nemzeti számviteli szabályok egyes témákat (így a mérlegképesség kérdéskörét is) eltérően szabályozzák, amelyek formai és tartalmi oldalról is kimutathatóak. A következőkben a magyar számviteli szabályozás mérlegképességi előírásait vetjük össze a nemzetközi számviteli standardokkal az időbeli elhatárolások és a céltartalékok példáján keresztül.

Az időbeli elhatárolásokba tartozó vagyonelemek köre a teljesítés szemléletre épülő kettős könyvvitel immanens jelenségei. A magyar szabályozáson belül is kiemelt helyet

foglalnak el ezek tartalmi, elszámolási kérdései. Az időbeli elhatárolások hátterét az adja, hogy a gazdálkodók működését a számviteli elszámolásban egyenlő hosszúságú, ismétlődő periódusokra, üzleti évekre osztjuk, amelyek csak nagyon kivételesen esnek egybe a gazdálkodók szokásos működési (termelési) periódusaival, ennek egyenes következménye, hogy számos esemény (üzleti folyamat) nem fejeződik be abban a számviteli időszakban, amelyikben elkezdődött. Más oldalról vannak olyan tárgyidőszaki események, amelyekhez nem merül fel az összes kapcsolódó bevétel vagy ráfordítás, továbbá előfordulnak olyan helyzetek, amikor jövőbeni teljesítményekkel kapcsolatban már a tárgyidőszakban megjelennek költségek vagy bevételek. Emiatt az üzleti év utolsó napjához (a fordulónaphoz) kapcsolódva rendezni kell a folyamatban lévő események hatásait. A rendezés célja, hogy az adott üzleti évre vonatkozóan meghatározott eredmény megfeleljen a realizációs, az összemérés, és a teljesség elvének. Az ilyen kiigazítások mellett, hogy az eredmény nagyságát is értelemszerűen megváltoztatják, sajátos mérlegtételeket is generálnak, amelyeknek az előbb tárgyalt mérlegképességi előírások szerinti értelmezése nehézségeket okozhat.

Az üzleti év eredményének tartalmáról a különböző számviteli szabályrendszerek lényegében egyező álláspontot képviselnek. Általános alapelvként írják elő a *realizációs elvet*, amely a teljesítés elvére épülő kettős könyvvitel szemléletmódjának meghatározó megnyilvánulása. E szerint a bevételeket abban az időszakban kell kimutatni, amelyben a szerződés szerinti teljesítés (a termék átadása, a szolgáltatás nyújtása) megtörtént, függetlenül attól, hogy a pénzügyi ellentételezés megtörtént-e vagy sem. A magyar számviteli törvény a realizációs elvet közvetlenül ugyan nem mondja ki, de számos más előírásból (vállalkozás folytatásának elve, összemérés elve, árbevételek kimutatására vonatkozó előírások stb.) egyértelműen következik a naturál- vagy üzemgazdasági bázison számítottnak is nevezett eredmény kimutatásának követelménye.

A teljesség elve többek között kimondja, hogy a gazdálkodónak könyvelnie kell mindazon gazdasági eseményt, amelyeknek a tárgyévi eredményre gyakorolt hatását a beszámolóban ki kell mutatni. A teljesség elve a gazdasági események teljes körű feldolgozása mellett az *üzleti év teljességét* is hirdeti (18. ábra). Az üzleti év akkor tekinthető teljesnek, ha abban figyelembe vettük az adott üzleti évre vonatkozó, a fordulónapi vagyoni helyzetet pontosító azon gazdasági események hatásait is, amelyek a fordulónapot követően, de még a beszámoló-készítést megelőzően váltak ismertté (2000.

évi C. törvény, 15. § (2) bekezdés). Az elv érvényesítésének korlátja csak a lényegesség és a költség-haszon összevetésének elve lehet. Az összemérés elve vezet el bennünket közvetlenül az időbeli elhatárolások mérlegképességi kérdéseihez. A számviteli törvény az *összemérés elvével* adja meg a realizált eredmény tartalmát, amely az adott időszaki teljesítések elismert bevételeinek és e bevételekhez kapcsolódó ráfordítások számbavételét jelenti, a pénzügyi teljesítéstől függetlenül. Hozzáteszi ehhez, hogy (függetlenül a tényleges felmerülés időpontjától) a bevételeknek és a költségeknek (ráfordításoknak) ahhoz az időszakhoz kell kapcsolódniuk, amikor azok gazdaságilag felmerültek (2000. évi C. törvény 15. § (7) bekezdés).

Az említett három alapelv követelményeinek együttes érvényesülését biztosítja az *időbeli elhatárolás elve*, amely lehetővé teszi, hogy az összemérés elve maradéktalanul érvényesülhessen, vagyis a gazdasági események eredményre gyakorolt hatásait ahhoz az időszakhoz tudjuk rendelni, amelyekre vonatkoznak, függetlenül a tényleges felmerülés (elszámolás) időszakától. A számviteli törvény megfogalmazása szerint a két vagy több üzleti évet is érintő gazdasági események hatásait a tárgyidőszak bevételei és költségei (ráfordításai) között olyan arányban kell kimutatni, ahogyan az a gazdasági esemény által érintett időszak és az elszámolási időszak között megoszlik (2000. évi C. törvény 16. § (2) bekezdés). Ebből nyilvánvalóan következik, hogy időbeli elhatárolás csak olyan gazdasági események esetében értelmezhető, amelyek hatása időszakra vonatkozik. Az időbeli elhatárolások lehetővé teszik, hogy a bevételeket, illetve a költségeket és ráfordításokat az egyes üzleti évek között átcsoportosítsuk. Az időbeli elhatárolások jellegükből adódóan kapcsolódhatnak az eszközoldalhoz (eredménynövelő, aktív időbeli elhatárolás), és a forrásoldalhoz (eredménycsökkentő, passzív időbeli elhatárolás) is.

Az aktív időbeli elhatárolásnak alapvetően két oka lehet:

- A tárgyévben olyan (gyakran már kiadásként is megjelenő) költségek, ráfordítások merültek fel, amelyekhez kapcsolódva tényleges erőforrás-felhasználás még nem történt, teljesítmény nem keletkezett, így az ezzel összefüggő bevételek sem mutakozhattak meg. Lényegében egy jövőbeni teljesítményhez kapcsolódó erőforrás felhasználásának a lehetőségét biztosítja, hasonlóan például az anyagok beszerzéséhez (továbbiakban: előre esedékes költségek).

- A tárgyévben nem jelentkeztek azok a bevételek, amelyek a tárgyévi teljesítményekkel összefüggő költségek, ráfordítások fedezetét biztosítják, amelyek a jövőben pénzbevétellel is párosulnak (továbbiakban: utólag esedékes bevételek)

Passzív időbeli elhatárolás képzésére az alábbi esetekben kerülhet sor:

- A tárgyévben olyan (gyakran tényleges pénzbevételként is megjelenő) bevételeket számoltunk el, amelyekhez kapcsolódó teljesítmény nem keletkezett, így az ezzel összefüggő költségek, ráfordítások sem merülhettek fel. Lényegében egy jövőbeni teljesítménnyel összefüggő erőforrás-felhasználás fedezetét biztosítja (továbbiakban: előre esedékes bevételek).
- A tárgyévben nem jelentkeztek azok a költségek, amelyek a tárgyévi teljesítményekhez, illetve az azzal összefüggő bevételekhez kapcsolódnak, amelyek a jövőben pénzkiadással is párosulnak (továbbiakban: utólag esedékes költségek)

Az időbeli elhatárolás elve mind a nagy nemzetközi számviteli rendszerek (IAS/IFRS, US GAAP, EU irányelvei), mind az egyes nemzeti szabályozások egyik általános előírása, viszont a mérlegben való megjelenítés tekintetében már igen változatos a kép.

A nemzetközi számviteli standardok az ún. *mögöttes feltételezések* között kijelenti, hogy a pénzügyi kimutatások az elhatárolási alapú számvitel elvei szerint készülnek (Keretelvek 22. bekezdés). Vagyis az egyes ügyletek és események hatásait akkor mutatják ki, a pénzügyi kimutatásokban akkor jelenítik meg, amikor azok megtörténnek, nem pedig akkor, amikor a pénzeszközt megkapják vagy kifizetik. Ebből eredően az időszaki realizált eredmény meghatározása érdekében a mérlegben meg kell jeleníteni az időbeli elhatárolásokat. A standardok (korábban bemutatott) mérlegképességi előírásai szerint az eszközöket forgóeszközökre és befektetett eszközökre, a kötelezettségeket pedig rövid és hosszú lejáratú kötelezettségekre kell felosztani, azaz külön nem tesz említést az időbeli elhatárolások besorolásáról. Ebből következően az elhatárolásokat is erre alapozva kell besorolni. Ha valamely időbeli elhatárolás a normál működési cikluson (vagy egy évben) belül feloldásra kerül, akkor azt a forgóeszközök részeként, egyéb esetekben a befektetett

eszközök részeként kell megjeleníteni. A standardok csak az előre esedékes költségek (prepaid expenses) miatt képzett átmenő tételt nevesítik aktív időbeli elhatárolásként, míg a jövőben esedékes bevételeket a követelések részének tekintik. Ehhez hasonlóan a passzív időbeli elhatárolásként nevesített tételben az előre esedékes bevételeket (deferred incomes), míg az utólag esedékes költségeket valamely kötelezettség-tételben mutatjuk ki.

A magyar számviteli törvény ezzel szemben igen tágan és teljes körűen, különálló egységként értelmezi az időbeli elhatárolásokat, és abba beletartozónak tekint minden olyan eredménymódosító tételt, amelyet a bevételek és költségek (ráfordítások) felmerülési és vonatkozási időszakának eltérése miatt kell elszámolni. A törvény mind az eszköz-, mind a forrásoldalon külön főcsoportként értelmezi az időbeli elhatárolásokat, amelyekhez részletes mérlegképességi szabályok is tartoznak. Ezek a szabályok jórészt „kell-szabályok”, azaz a gazdálkodónak nincsen mérlegelési lehetősége kimutatásukban. A törvény csak néhány esetben bízta a gazdálkodóra annak mérlegelését, hogy él-e az elhatárolással vagy nem. Ilyen például a hosszú lejáratú és várhatóan lejáratig tartott kamatozó értékpapírok bekerülési értéke és névértéke különbségére vonatkozó elhatárolás, az opciós díjak elszámolása és az egyes, hosszú lejáratú devizás kötelezettségek fordulónapi, nem realizált árfolyamveszteségének elhatárolása. Ez utóbbit egy törvénymódosítással 2006. január 1-jétől megszüntették, ami a magas (devizás kötelezettségre alapuló) tőkeáttétellel működő társaságokat igen érzékenyen érintette, hiszen ezzel megszűnt az a lehetőségük, hogy az ilyen kötelezettségek fordulónapi értékeléséből adódó árfolyam-különbözeteket (ami jelentős árfolyamváltozás esetén igen magas összegű is lehet) a törlesztéssel arányosan mutassák ki az eredményben. Ez is közrejátszhatott abban, hogy a jogszabályalkotó nagyon gyorsan „visszacsempészte” ezt az elszámolási lehetőséget a törvénybe.

Az óvatosság elvének érvényesítésére szolgáló egyik látványos eszköz a *céltartalék-képzés*, amellyel a gazdálkodó a jelenben már ismert (behatárolható) kockázataiból, döntéseiből eredően, valószínűen felmerülő jövőbeni ráfordítások fedezetét teremtheti meg. A céltartalék-képzés hatásaként a jelenben kimutatott eredményt átcsoportosítjuk a jövőben képződő eredménnyel szemben. A céltartalékok képzésének az a célja, hogy eredményágon fedezetet teremtsünk olyan jövőbeni veszteségekre, amelyek bekövetkeztére a gazdálkodónak általában nincsen közvetlen ráhatása. A céltartalékok kimutatásával tulajdonképpen mérlegen belülivé teszünk olyan eseményeket, amelyek a

belátható jövőben kötelezettségként jelenhetnek meg. Megjegyezzük, hogy a mérlegben már kimutatott (a mérlegképesség kritériumainak megfelelő) vagyonrészek tartásával összefüggésben várható jövőbeli (működési) veszteségeket közvetlenül az adott vagyonrész értékének kiigazításával (az eszköz leértékelésével, a kötelezettség felértékelésével) és nem céltartalék képzésével vesszük figyelembe (az értékelés további részleteivel a következő fejezet foglalkozik).

Az IAS/IFRS-rendszer a céltartalékokra nem fogalmaz meg önálló mérlegképességi szabályt, hanem a kötelezettségek általános kritériumait érvényesíti ebben a körben is. A céltartalékokról szóló 37. IAS kimondja, hogy a céltartalékok kötelezettségek, amelyek a bekövetkezés ideje és a feláldozandó eszközök összege tekintetében bizonytalanságot hordoznak magukban. A kötelezettség kimutatásánál viszont nem lehet kizáró ok az, ha azok értékét egyes esetekben csak becsléssel lehet megállapítani. A kötelezettségek mérlegben való felvételéhez azonban alapvető szempont a megbízható értékelés, ezért azon kötelezettségek, amelyek összegére vonatkozóan nem adható megfelelő becslés, céltartalékként sem jelenhetnek meg a mérlegben. Az ilyen kötelezettségekre vezet be a standard a feltételes (függő) kötelezettség fogalmát, amely tehát nem mérlegképes.

A céltartalékok számbavételéhez több tényező együttes fennállása szükséges: valamely múltbeli eseményből eredően a jelenben jogi vagy vélelmezett kötelelem áll fenn, és valószínű, hogy a kötelezettség rendezése a gazdasági hasznokban megtestesülő erőforrás kiáramlásával jár, és ennek összege megbízható módon megbecsülhető.

A jogi kötelelem szerződésekből, jogszabályokból, bírósági, hatósági határozatokból származik, amelyeket a gazdálkodó nem tud megkerülni. Ilyenek (a céltartalék szempontjából) a jótállási, garanciális kötelezettségek, a környezetvédelemmel összefüggő előírások, a létszámleépítéshez kapcsolódó fizetési kötelezettségek. *A vélelmezett kötelezettség* a gazdálkodó cselekedeteiből, nyilatkozataiból, viselkedéséből ered. Olyan nyilvánosan közzétett vállalati eljárásrend, amelyben a vállalat egyértelműen kinyilvánítja, hogy bizonyos kötelezettségeket fog vállalni, és ezek teljesítésére a gazdálkodó környezete biztosan számíthat. Például törvényi előírás hiányában, vagy azon túlmutatóan is helytáll az okozott környezeti vagy más károkért; vagy egy üzletág megszüntetésével, a tevékenység jelentős átszervezésével összefüggő várható kötelezettségek nyilvános vállalása; vagy kártérítés fizetése nem szerződészerű teljesítés esetében; vagy a

törvényben előírnál hosszabb jótállási idő vállalása stb. Az ilyen visszavonhatatlan jövőbeni kötelezettségeket is céltartalék formájában kell a mérlegbe felvenni.

A *függő (feltételes) kötelezettség* múltbeli eseményből eredő lehetséges jövőbeni kötelezettség, amelynek bekövetkezését egy vagy több – a gazdálkodó befolyása alatt nem álló – jövőbeli esemény előállása vagy elmaradása okozza, valamint az olyan céltartalék alapját is jelenthető kötelezettség, amelynek bekövetkezése nem valószínű, vagy az összege megbízhatóan nem becsülhető. Ide tartozhatnak a peres ügyek, a kezességvállalások vagy az opciós ügyletek.

A gazdálkodónak tehát azonosítania kell minden múltbeli vagy jelenbeli eseményből eredő lehetséges jövőbeni kockázatot, és ha az azzal összefüggő kötelezettség kielégíti a mérlegképesség feltételeit, akkor közvetlenül megjelenítendő a mérlegben, mint céltartalék, mert inkább valószínű a kötelezettség bekövetkezése, mint nem, és az összege megbízhatóan becsülhető. Ha viszont a mérlegképességi feltételek nem teljesülnek, mert bekövetkezésük nem valószínű vagy az összegük nem becsülhető megfelelő pontossággal, de a megítélés szempontjából jelentősek, akkor feltételes kötelezettségként mérlegen kívüli tételként kell közzétenni a beszámoló szöveges kiegészítéseiben.

A számviteli törvény (hasonlóan más nemzeti szabályokhoz) viszont önálló vagyონrészként azonosítja a céltartalékokat, megadva a mérlegben való megjelenítés részletes szabályait is. Az önálló főcsoportként való elkülönítést az is magyarázza, hogy céltartalék nemcsak harmadik személyekkel szembeni kötelezettségvállalás esetében, hanem a gazdálkodó bizonyos jövőbeni költségeivel összefüggésben is elkülöníthető. A standarddal ellentétben, a törvény a céltartalékokra vonatkozóan sem fogalmaz meg általános definíciót, hanem a képzés jogcímeinek felsorolásával adja meg e vagyónrész tartalmát, amely tehát bővebb a standardénál. A számviteli törvény a céltartalék-képzés kapcsán kötelező és választható szabályt is tartalmaz. A standardhoz hasonlóan a számviteli törvény is előírja a múltbeli vagy a folyamatban lévő ügyletekből származó harmadik felekkel szembeni jövőbeni fizetési kötelezettségekre a céltartalék-képzést. A törvény – a standard előírásától eltérően – egy kalap alá veszi a garanciális, a környezetvédelmi, a létszámleépítéssel összefüggő kötelezettségeket a függő és biztos kötelezettségekkel, és ezekre egységesen céltartalék kimutatási kötelezettséget ír elő (2000. évi C. törvény 41. § (1) bekezdés).

Nem fogalmazza meg a törvény mérlegképességi kritériumként a megbízható becslés igazolhatóságát sem. Ezt megkerülve, mindössze annyit említ közbevetőleg, hogy „a szükséges mértékben” kell a céltartalék összegét meghatározni. Ehhez azonban semmilyen módszertani fogódzót nem ad, a szükséges mértékről a gazdálkodó dönt, így adott esetben éppen azért nem történik céltartalék-képzés, mert hiányoznak a „szükséges mérték” meghatározásához – a megbízható becsléshez – elengedhetetlen információk. Ilyen esetben a standardhoz hasonlóan a törvény is előírja (90. § (3) bekezdés b) pont), hogy a kiegészítő mellékletben be kell mutatni azoknak a pénzügyi kötelezettségeknek a teljes összegét, amelyek a megítélés szempontjából jelentőséggel bírnak, de amelyek a mérlegben nem jelennek meg.

A standard értelmezésétől eltérően a magyar szabályozás nem minősíti kötelezettségnek a céltartalékokat, így lehetőséget biztosít a jövőbeni, nem rendszeresen, nem a folyamatos működéssel összefüggésben felmerülő költségek fedezetére történő céltartalék-képzésre is, amit a standard kifejezetten tilt (mondván, hogy hiányzik a harmadik féllel szembeni egyértelmű kötelezettségvállalás). A jövőbeni, jelentős összegű (fenntartási, nagyjavítási, átszervezési, környezetvédelmi) költségekre képzett céltartalékok esetében felvethető az adott időszaki kapcsolódás, összemérés elvéből következő kritériumának a hiánya, veti fel (Kurai 2005), majd hozzáteszi, hogy emiatt olyan ráfordításokkal terheljük meg a tárgyidőszak eredményét, amelyekhez tartozó bevételek (gyakran nem is teljes bizonyossággal) csak jóval később jelentkeznek. Látni kell azonban, hogy az ilyen jellegű eseti beavatkozások elmaradása éppen a jövőbeni bevétel elérhetőségét veszélyeztetheti, ami ugyanúgy indokolhatja is az ilyen költségekre a tartalékképzést a jelenbeli eredmény terhére.

2.5. Mérlegképességi kihívások a beszámolóban

Az utóbbi években egyre nagyobb fontosságot tulajdonítanak a vezetés-módszertanban az olyan módszereknek, mint stratégiai menedzsment, humánmenedzsment, tudásmenedzsment, ügyfélmenedzsment, információ-menedzsment stb. Mindez azt jelenti, hogy ezek a vezetés-módszertani eljárások – sikeres alkalmazás esetén – maguk is a vállalat erőforrásaivá lépnek, vagy léphetnek elő, így ezeket felügyelni, irányítani kell, szükség van ezek hatékonyságának mérésére. (Sveiby 2001) a

szervezetek új gazdagságáról beszél, amely különösen a szolgáltató szektorban és az információs technológiára épülő (tudás)vállalkozások esetében bír nagy jelentőséggel. Ezek az új erőforrások a korábbi, hagyományosan a fizikai, pénzügyi vagyon számbavételére épülő beszámolókból viszont nehezen mutatkoznak meg. Ennek egyik fő oka az, hogy a napjainkban is használt pénzügyi-számviteli modellt sok évtizede, alapvetően az ipari korszak termelő és kereskedelmi tevékenységének leképezésére alakították ki a múlt eseményeinek mérésére alapozva.

Attól kezdve viszont, „hogy a szervezetek befektetései az új képességek kifejlesztésére irányulnak, a siker (kudarcc) nem mérhető, és a motiváció nem teremthető meg rövid távon a hagyományos pénzügyi-számviteli modell segítségével” (Kaplan-Norton 1999, 28. oldal.). Az ilyen erőforrások jelenlétére gyakran csak következtetni lehet, például abból, hogy (ágazatoktól függően ugyan eltérő mértékben, de) jelentős különbség mutatkozik egyes cégek tőzsdei (piaci) értéke és a beszámolóból levezethető nettó (könyv szerinti) értéke között. Több szerző is végzett ilyen jellegű kutatást (Kaplan-Norton 1999, Sveiby 2001, Juhász 2004, Boda 2005), amelyek egyértelműen igazolták, hogy a tudásvállalatok üzleti értéke tartósan magasabb a könyv szerinti értékükénél. Összefoglaló névvel immateriális javaknak szokás nevezni az előbbi jelenséget okozó erőforrások összességét, amelyek a modern gazdálkodásban a vállalatok jövedelemtermelő képességét egyre növekvő mértékben határozzák meg. Sőt, *gazdasági jelentőségükben és pénzügyi értékükben akár felül is múlhatják a hagyományos vagyonelemeket.*

Az immateriális javak körét azok az erőforrások alkotják, amelyek használati értéke abból ered, hogy a felhasználásuk, vagy már a pusztán jelenlétük is növeli a birtokosuk jövedelemtermelő potenciálját. A használati értékük nem a fizikai tulajdonságaikból táplálkozik, sőt a fizikai megjelenésük (ha egyáltalán van) szerepük szempontjából lényegtelenek is lehetnek. Az immateriális javak jellemzően leírások, szerződések, dokumentációk, jogi előírások alapján igazolhatók. Alapvető jellemzőjük, hogy nem állíthatók elő iparszerűen (hiszen ezzel éppen az ebből eredő előny veszne el), nincs aktív piacuk. Az immateriális javak megjelenése rendkívül változatos formában valósulhat meg: sajátos ismeretanyag (tudás, információ, tapasztalat, kompetencia, és az ezekre alapuló megoldások, mint a know-how), előnyös megoldást biztosító új megoldások (például találmányok), előnyösen felhasználható szervezési, vezetési módszerek, eredeti szoftver, jó hírnév (goodwill), keresetséget biztosító árujelzők (például védjegy, márkanev), szerzői

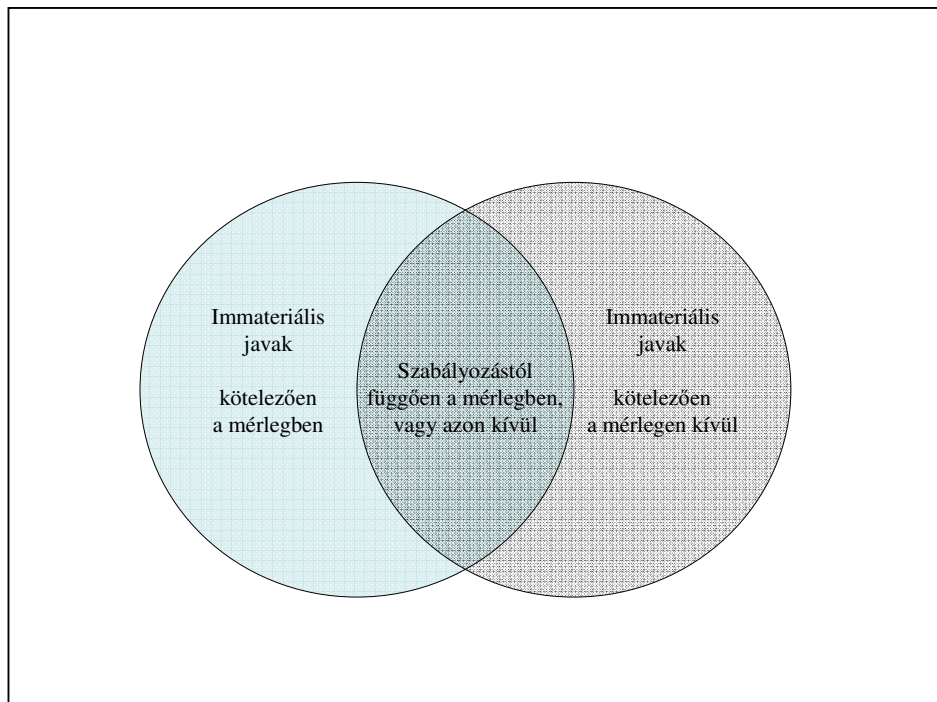
jogvédelem alá tartozó, előnyös pozíciót biztosító jogok (szabadalom, mintaoltalom stb.), valamint minden egyéb a gazdálkodás során hasznosítható és/vagy versenyelőnyt biztosító jogok (használati jog, koncesszió stb.) (Osman 1994).

Napjaink egyik égető és úgy tűnik nehezen megoldható kihívása, hogy a pénzügyi számvitel végre kezelni tudja az immateriális javakat, hiszen ezek egy (sok esetben a nagyobbik) része láthatatlan marad a társaságok jelenlegi beszámolóiban. Az immateriális vagyon bizonyos körére vonatkozóan már kialakultak azok az értékelési, elszámolási szabályok, amelyek lehetővé teszik, hogy mindezek mérlegképes vagyonként megjelenhessenek. A folyamat azonban napjainkra mintha lelassult volna, hiszen ezek kutatása, felhasználása jellemzően a pénzügyi számvitel keretein kívül valósul meg. Olyan jellegű elemek (mint a szellemi vagyon és annak megnyilvánulásai) jelentek meg és váltak dominánssá, amelyek a számvitel zárt rendszerében fennakadnak, gátolva ezzel a vállalat szellemi vagyonának megjelenítését, értékelését (Kaplan-Norton 1999).

A rejtve maradás gyakran a vállalkozó érdekeivel is találkozik, hiszen neki nem feltétlenül érdeke, hogy valamely nem anyagi előny mások által is ismertté, mások által is kiaknázzhatóvá váljék, hiszen ezzel éppen az erőforrás jellege veszne el (*az „elrejtési vagy megmutatni” dilemmája*). Nyilvánvaló, hogy a számviteli előírásokkal szabályozott, a mérlegben kötelezően kimutatandó erőforrások esetében a gazdálkodó törvénytörő módon jár el, ha valamit elrejt, viszont semmilyen előírást nem sért, ha az előírásokon túlmenően is bemutat olyan eseményeket, helyzeteket, amelyek a mérlegből közvetlenül nem látszanak.

A számviteli szabályrendszerek oldaláról közelítve a képlet egyszerű: az immateriális vagyonrészek egy része lefedhető a mérlegképességi kritériumrendszerrel, tehát a mérlegben bemutatatható, más része azonban csak mérlegen kívüli tételként (a beszámoló-képesség alapján) jeleníthető meg. Egyes minősített esetekben a gazdálkodó döntésétől is függ a bemutatás módja (5. ábra)

5. ábra A szabályozás és az immateriális javak viszonya

Forrás: Hollender-Deák (2004, 235. oldal)

A továbbiakban bemutatjuk, hogy milyen elveket tart szem előtt a számviteli szabályozás, és milyen lehetőségeket rejt magában a láthatatlan vagyon megragadására.

Az immateriális javakkal több nemzetközi számviteli standard is foglalkozik. Kiemelendő ezek közül a 38. IAS, amely az egyedileg is azonosítható javakra vonatkozik, valamint a 22. IAS (illetve az ezt felváltó 3. IFRS), amely (többek között) az üzleti kombinációk során jelentkező cégérték elszámolását, értékelését taglalja.

A 38. standard leszögezi, hogy az immateriális javak egyedileg beazonosítható, fizikai megjelenés nélküli nem-monetáris eszközök, amelyek termékek, szolgáltatások létrehozása, bérbeadás vagy adminisztratív felhasználás során hasznosulnak. Ha pedig eszközök, akkor meg kell felelniük az eszközök általános (a Keretelvekben megfogalmazott) definíciójának, azaz a gazdálkodó által ellenőrzöttnek és megbízhatóan értékelhetőnek kell lenniük, és nagy bizonyossággal vélelmezhető az eszközök használatával összefüggő gazdasági hasznok beáramlása. Ebből a megfogalmazásból lehet (és kell) levezetni azokat a javakat, amelyek a mérlegben önálló eszközként megjeleníthetők, mivel a standard tételes felsorolást nem ad az immateriális javak fajtáira

vonatkozóan (csak példálózó jellegű felsorolást találunk). A standard is rögzíti, hogy a gazdálkodók által hasznosított immateriális erőforrások számos formában jelenhetnek meg, mint például ismeretek, folyamatok, engedélyek, védjegyek, szoftverek, vevőlisták, kvóták, szerződések, piaci részesedés, jogok stb. (38. IAS 8. bekezdés). Ezek közül azonban nem mindegyik felel meg a standard szerinti definíciónak, illetve mérlegképességi kritériumoknak, annak ellenére sem, hogy a standard nem vitatja e tényezők megnövekedett szerepét a legtöbb sikeres vállalat életében.

Az immateriális javak mérlegből való kizárása gyakran az erőforrás feletti ellenőrzés meglévő korlátain alapul. Az ellenőrzés egyrészt azt jelenti, hogy a gazdálkodónak közvetlen ráhatása van az eszközökből nyerhető jövőbeni gazdasági hasznokra, másrészt, hogy ebben mások korlátozva vannak, ki vannak zárva a hozzáférésekből. A kizárólagos jogot biztosító eszközök (mint például a találmány, a szabadalom) esetében ez nyilvánvalóan fennáll. Más a helyzet az alkalmazottak képességeivel, tudásával, a vevők lojalitásával, a hosszabb távra szóló oktatással. Nem lehet vitás, hogy ezek jövőbeni gazdasági hasznokat testesítenek meg, egyébként nem fordítanak rájuk pénzt. Viszont lehetetlen a szellemi erőforrásoknak a teljes körű ellenőrzése, vagy másokat megakadályozni abban, hogy ezeket ellenőrzésük alá vonják (Epstein-Mirza 2002).

Mindenki számára természetes, hogy ha például egy tárgyi eszköz kikerül az ellenőrzésünk alól, akkor az ebből eredő kárunkat a terven felüli leírással érzékeltetni tudjuk. Miért ne lehetne ezt a humán tényezőnél is megtenni, veti fel a kérdést (Laáb 1994), aki kutatásaiban jelentős teret szentel ennek a kérdésnek. Szerinte előbb-utóbb meg kellene oldani, hogy a szellemi vagyon is láthatóan bekerüljön a mérleg vagyonelemei közé⁹. A fejlesztésükre fordított kiadások (a képzés, az állóképesség, az egészségi állapot javítása) a beruházáshoz, felújításhoz hasonlóan kerülhetnének be, és a selejtezés, vagyonleértékelés keretében kerülhetnének ki a mérlegből. Így ha valamely dolgozó kivonja magát az ellenőrzésünk alól (ami számunkra veszteség), a ráfordított és még le nem írt befektetés terven felüli ráfordításként számolható el. A jelenlegi gyakorlatban ennek (meglepő módon) eredménynövelő hatása van, hiszen nem kell a kilépett dolgozó bér- és egyéb költségeivel számolni.

⁹ Legújabb kutatási eredményeit a közeljövőben megjelenő „Ga(rá)zdálkodás a szellemi vagyonnal” című könyvében publikálja.

A 38. standard inkább indirekt megközelítést alkalmaz, azaz azt fogalmazza meg, hogy milyen esetekben nem lehet szó a kimutatásról. Minden, ami a standard tiltó szabályai alapján nem zárható ki ebből a körből, az mérlegképes immateriális jószág lehet. A lényeg, hogy mindegyik kritériumnak meg kell felelnie az adott tételnek. Ha bármelyik nem teljesül, akkor a kapcsolódó kiadásokat a felmerülés időszakában kell az eredmény terhére elszámolni.

Az immateriális javak egyedi beszerzése (mivel a beszerzés szándéka előre vetíti a jövőbeni gazdasági előnyök meglétét, és az érték a vásárlás során megbízható módon mérhető) esetén jóval könnyebb megfelelni a mérlegképességi elvárásoknak. A vevő egy általa is egyértelműen beazonosított jószágot vásárol meg (nyilvánvalóan azért, mert számára hasznos, tehát gazdasági előnyökkel jár), kiadás ellenében, így már felveheti a mérlegébe, és a hasznos élettartam alatti leírással (költségkenti elszárolással) a bevételekhez való hozzájárulás is megjeleníthető. Ugyanezek „saját előállítású”, létrehozása már komolyabb nehézséget okoz a számvitelben, mivel gyakran magának a saját előállítású immateriális eszköznek a beazonosítása is nehézségekbe ütközik, nem is beszélve a bekerülési érték meghatározásáról. Előfordulhat, hogy nem lehet elkülöníteni az immateriális eszköz előállításának költségét a létrehozásában szerepet játszó eszközkombináció költségétől, vagy a gazdálkodó mindennapi működésétől (gondoljunk csak a cég saját hírnevére, márkaneveire).

A saját előállítású, illetve a vásárolt immateriális eszközök mérlegképes voltának megítéléséről a standard története alatt folyamatos polémia folyt és folyik ma is. A vita lényege az, hogy van-e olyan eset, amelynek eredményeképpen mérlegképes saját előállítású immateriális eszköz keletkezik, illetve valamennyi immateriális eszközt (függetlenül azok keletkezési formájától) azonos módon, ráfordításként kell-e elszámolni, vagy esetleg legyen választási lehetőség a kimutatás tekintetében. Különösen az intellektuális javak, a tudás, mint erőforrás kimutathatósága kapcsán tűnik élesnek ez a véleménykülönbség.

A ráfordításkenti elszámolás képviselői azzal érvelnek, hogy a saját előállítású immateriális javak nem feleltethetők meg az eszközök Keretelvekben megfogalmazott (korábban már bemutatott) követelményeinek, nem lehet megbízható becslést adni a megtérülési értékükre (mivel nincsen aktív piacuk), és ha meg is lehetne oldani mindezeket, az immateriális jószág létét, értékét igazoló kimutatások, bizonyítékok

létrehozási költsége messze nem állna arányban az így nyert információk hasznosságával. A mérlegképesség mellett kardoskodók szerint viszont nem lehet kizárni, hogy a gazdálkodók egyes esetekben képesek a jövőbeni gazdasági hasznokat nagy valószínűséggel megbecsülni. Különösen fontosnak tartják, hogy az olyan óriási befektetések, amelyek napjainkban az immateriális javakba történik, nem hagyhatók figyelmen kívül, hiszen az ilyen befektetések kimaradása a mérlegből súlyosan torzíthatja a gazdálkodóról alkotott értékelést.

Önmagában az a tény, hogy egy vagyonrész értékét illetően van bizonyos mértékű bizonytalanság, még nem ok a kérdéses vagyonrész mérlegből való kizárására. Nem elhanyagolható szempontként említhető az is, hogy ha különbséget teszünk ugyanazon eszköz saját előállítására vagy külső forrásból való beszerzése között, ez szabályozási kiskapuként működhet, hiszen a gazdálkodó (számára előnyös módon) mérlegelheti, hogy saját maga állítja elő, vagy külső megbízással állíttatja elő a szóban forgó eszközt.

A vita egyfajta megoldására fogadták el 1998-ban az immateriális javakról (intangible assets) szóló 38. IAS-t, amely szigorú keretek közé szorította az előbb körülírt elemek kimutathatóságát. Nem zárja ki általában a saját előállítású immateriális javak mérlegképessé tételét, de kategorikusan tiltja a saját előállítású márkanevek, újság- és egyéb kiadványcímek, vevőlisták és más ezekhez hasonló tartalmú tételek megjelenítését a mérlegben. Ugyanígy egyértelművé teszi, hogy a kutatással, továbbképzéssel, humántőke-fejlesztéssel, reklámtevékenységgel összefüggő kiadások sem keletkeztet(het)nek mérlegképes immateriális eszközt.

A magyar számviteli szabályozás is ismeri az immateriális javakat és előírja, egyes esetekben lehetővé teszi a befektetett eszközök közötti kimutatásukat. A mérlegképes immateriális javak körét a számviteli törvény részben kötelező jelleggel, részben gazdálkodói döntés függvényében határozza meg. Az előbbi esetre vonatkozóan a számviteli törvény előírja, hogy az immateriális javak között a nem anyagi javakat kell kimutatni.

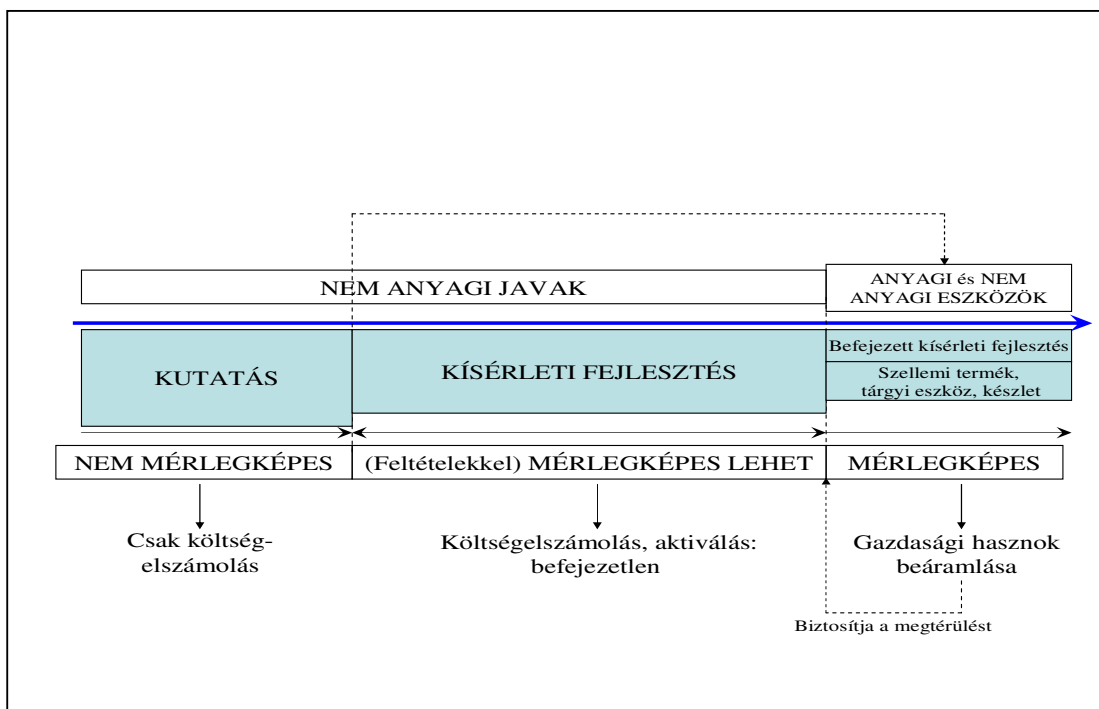
A meghatározás ilyen formában nagyon tág teret engedne a jogalkalmazóknak, ezért a törvény a többi vagyonrész esetében is előszeretettel alkalmazott módszer szerint jár el, felsorolással adja meg a mérlegképes nem anyagi javak fajtáit (vagyon értékű jogok, szellemi termékek, cégérték). Majd ezek részletes meghatározásánál további

felsorolásokkal tölti fel az egyes részhalmazokat. A törvény a vagyoni értékű jogoknál leszögezi, hogy ezek csak szerzett jogok lehetnek, valamint a cégérték meghatározásánál is utal a szerzésre: „a jövőbeni gazdasági haszon reményében teljesített többletkifizetés összege” (2000. évi C. törvény 25. § (8) bekezdés). Tehát ebben a körben a saját előállításból eredő aktiválás kizárt.

A szellemi termékek körében viszont egyenlő súllyal érvényesül a vásárlás és a saját előállítás, hiszen a törvényben tételesen felsorolt jogcímek „függetlenül attól, hogy azt vásárolták, vagy a vállalkozó állította elő” szellemi terméként határozódnak meg (2000. évi C. törvény 25. § (7) bekezdés). A számviteli törvény a tételes felsorolás eszközével határozza meg a fenti immateriális eszközök körét, így nem kell azzal külön foglalkoznia, hogy mit nem lehet kimutatni, tehát a 38. standardban található aktiválási kivételek értelemszerűen érvényesek a magyar szabályozásra is. A mérlegben való kimutatás gazdálkodói mérlegelésen alapuló lehetőségét viszont a számviteli törvény tágabban értelmezi, hiszen ide sorolja a kísérleti fejlesztés mellett az alapítás-átszervezéssel kapcsolatos költségek aktiválását, amit, ahogyan azt már láttuk, a 38. IAS kifejezetten tilt.

Az immateriális eszközök nagyon gyakran *kutatás-fejlesztés (K+F) eredményeképpen keletkeznek*. A K+F tevékenység átfutási ideje általában túlmutat egy üzleti éven, kimenetele jelentős bizonytalanságot, kockázatot hordoz, kivitelezése komoly finanszírozási igényt támaszt, mindemellett viszont a versenyképesség meghatározó előfeltétele. Mindezek indokolják, hogy ezzel a területtel külön is foglalkozzunk. A K+F mérlegbeli megjelenítésére vonatkozó szabályok alapvetően azonosak a nemzetközi számviteli standardokban és a számviteli törvényben. Mind a standardok, mind a számviteli törvény előírja, hogy a saját előállítású immateriális eszközök létrehozási folyamatát kutatási és fejlesztési szakaszra kell felosztani (6. ábra). A 38. standard kiegészítő szabálya szerint, amennyiben a kutatási szakasz nem különböztethető meg a fejlesztési szakasztól, akkor a kapcsolódó ráfordításokat a kutatási szakaszhoz kell rendelni.

6. ábra A kutatás-fejlesztés életpályája

Forrás: saját szerkesztés

A kutatási tevékenység új ismeret megszerzésére, anyagok, termékek, folyamatok alternatíváinak keresésére, új anyagok, termékek, folyamatok megalkotására irányul. A fejlesztés a már ismert és a gyakorlatban alkalmazott kutatási eredményekre épülve termékek, folyamatok, rendszerek, szolgáltatások javítását, hatékonyságának növelését célozza. A számviteli törvény is hasonló tartalommal kezeli a kutatás-fejlesztést, de formálisan megkülönbözteti az alap- és alkalmazott kutatást (2000. évi C. tv. 3. § (4) bekezdés):

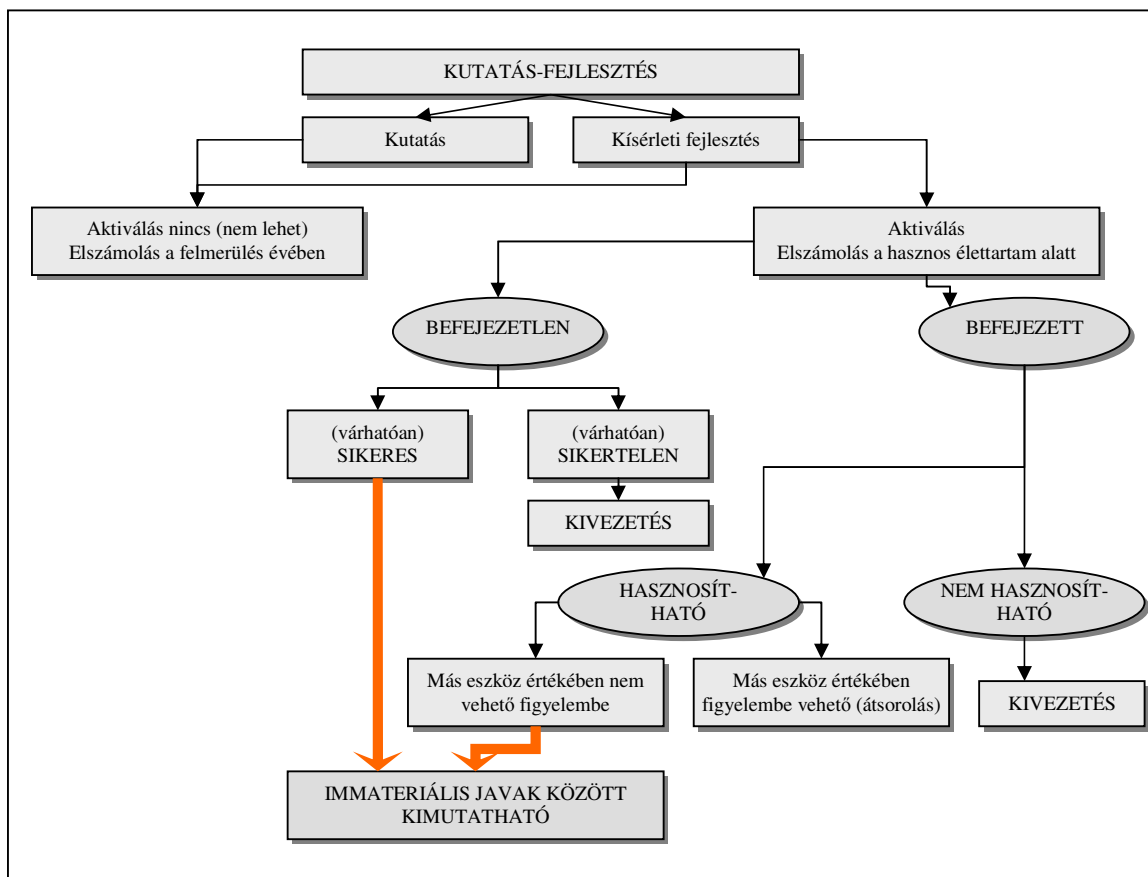
1. *alapkutatás*: Olyan kísérleti és elméleti munka, amelynek elsődleges célja új ismeretek szerzése a jelenségek alapvető lényegéről és a megfigyelhető tényekről, bármiféle konkrét alkalmazási és felhasználási célkitűzés nélkül;
2. *alkalmazott kutatás*: Új ismeretek megszerzésére irányuló eredeti vizsgálat, amelyet elsődlegesen valamely konkrét gyakorlati cél érdekében végeznek;
3. *kísérleti fejlesztés*: Már létező (korábbi kutatásból és a gyakorlati tapasztalatból nyert) tudásra támaszkodó rendszeres munka, amelynek célja új anyagok, termékek

és szerkezetek létrehozása, új eljárások, rendszerek és szolgáltatások bevezetése vagy a már létrehozottak vagy bevezetettek lényeges javítása.

A saját célra végzett (alap- és alkalmazott) *kutatási* tevékenység számviteli elszámolásának megítélésében a különböző számviteli szabályrendszerek (köztük a magyar is) egységes álláspontot képviselnek, amennyiben nem engedik meg az ilyen költségek évek közötti átcsoportosítását sem aktiválással, sem időbeli elhatárolással. Ennek az az oka, hogy a költségelszámolás időszakában megfelelő bizonyossággal (általában) nem igazolható a jövőbeni gazdasági hasznok biztos beáramlása (ami viszont a mérlegképesség egyik meghatározó kritériuma), ezzel esetlegessé téve a jövőbeni bevételekkel való összemérést. Emiatt a K+F nagyrészt láthatatlan vagyonként jelenik meg a gazdálkodók mérlegeiben (7. ábra), mivel az ezzel összefüggő költségeket a felmerülés évének eredménye terhére kell elszámolni.

A felmerülés évéhez rendelt K+F költségek viszont az eredmény jelentős változékonyságát okozhatják (mivel ezek a költségek az esetek döntő részében nem egyenletesen jelentkezők), nehezítve ezzel az egyes évek eredményének közvetlen összehasonlítását. Más a helyzet a megrendelésre végzett K+F elszámolásánál, mivel ebben az esetben a kutatás-fejlesztés „saját termelésű készletként” azonosítható és mutatható ki a mérlegben, továbbá az elvégzett tevékenység kiszámlázott árbevétele biztos fedezetet teremt a felmerült költségekre.

7. ábra Döntési fa a (saját) K+F tevékenység számviteli elszámolásához

Forrás: Róth (2001), Deák-Lukovics (2006)

A kísérleti fejlesztési szakaszban lévő projektek esetében viszont mind a 38. IAS, mind a számviteli törvény, szigorú feltételek mellett lehetőséget biztosít e költségek aktiválására (általában az immateriális javak között), és ezzel az egyes évek ráfordítás-terhelésének kiegyenlítésére (7. ábra). A kutatási szakaszhoz hasonlóan itt is elmondható, hogy a költségek nem folyamatosan és egyenletesen jelentkeznek, ami az aktiválással valamelyest kisímitható. Az aktiválás előfeltétele többek között a kísérleti fejlesztés eredményeként jelentkező, a megtérülés fedezetét biztosító jövőbeli bevételtöbblet vagy költségmegtakarítás megfelelően dokumentált kimutatása, a gazdálkodói eltökéltség a befejezésre és az azt követő hasznosításra. Éles kritikával fogalmaz (Schildbach 2006), amikor azt írja, hogy az IAS rendszer elvei szerint a mérlegnek tartalmaznia kell mindent, ami a jövőben bármi módon hasznossá válhat. Ennek viszont homlokegyenest ellentmond

az, hogy saját előállítású immateriális jószágot csak számos feltétel együttes teljesülésekor aktiválhatunk.

A saját kivitelezéssel szemben jóval enyhébbek a számviteli előírások (ideértve a nemzetközi standardokat is) a piaci tranzakciók során megszerzett eszközök esetében, emiatt a *vásárolt* K+F projektek körében a mérlegképességi kritériumoknak (azonosítás, mérés, előnyök) könnyebben lehet megfelelni. Így a kutatás-fejlesztési tevékenység kiszervezése, majd eredményének visszavásárlása vagy megrendelése erre szakosodott intézményektől, jelentősen hozzájárulhat ennek mérlegképessé tételéhez (lásd a korábban említett véleményeket is).

A kutatás-fejlesztés folyamata a pénzügyi számvitelben ezért alapvetően csak a költségek kimutatására szorítkozik. Érdemes azonban felhívni a figyelmet a költségelszámolás megfelelő módjának kialakítására, és élve a szabályozás biztosította mozgástérrel, az információigényeknek jobban megfelelő költséghely-költségviselő struktúrára építeni. A költségek ilyen jellegű tagolása jelentős támogatást nyújthat a számviteli szabályozás keretei között megvalósuló esetleges aktiváláshoz (közvetlen és közvetett költségek elkülönítésével), a saját célra vagy a megrendelésre végzett tevékenység elkülönítéséhez, a finanszírozási források (támogatások) megszerzéséhez, a szabályozórendszer által biztosított adózási előnyök érvényesítéséhez, és nem utolsósorban a kutatás-fejlesztés bemutatásához.

Az immateriális javak értékteremtési folyamata számos ponton eltér a materiális (fizikai és pénzügyi) eszközökre alapozott értékteremtéstől, ami megnehezíti a megfelelést a korábban definiált mérlegképességi kritériumokkal. Az értékteremtési folyamat sajátosságait (Kaplan-Norton 2005) alapján az alábbiak szerint fogalmazhatjuk meg:

- a) Az immateriális javak esetében csak nehezen (vagy egyáltalán nem) igazolható az eredményre gyakorolt közvetlen hatás, ezek az eszközök láncolatszerűen egymásra épülő módon fejtik ki hatásukat, tehát az értékteremtés indirekt. Ebből eredően az immateriális javak ritkán teremtenek értéket önmagukban, azonosításuk, értékelésük nem függetleníthető a szervezettől, a stratégiától. Szükség van a más eszközökkel való kombinációra, összehangolásra.

- b) Az immateriális eszköz értékét alapvetően befolyásolja a hasznosítás környezete, más módon értékelődik ugyanaz a jelenség eltérő alkalmazotti kompetenciák esetében, ezért az immateriális javak értékteremtése csak potenciális, kiaknázása a belső folyamatok, az alkalmazotti képességek függvényében más és más módon történik¹⁰.

Mindezek egyértelművé teszik, hogy egy immateriális erőforrás létrehozása, fejlesztése érdekében elszámolt költségek legfeljebb az értékük alsó közelítését adhatja. Ugyanez a szerzőpáros kidolgozta a Balanced ScoreCard (kiegyensúlyozott mutatószám-rendszer) módszert, valamint az erre épülő stratégiai térképek rendszerét, amellyel beazonosíthatók és értékelhetők a szervezet immateriális javaiba (belső folyamatok, ügyfélkör, alkalmazotti kompetencia) történő befektetések, amelyek kézzelfogható eredményeinek utólagos mérése, már a pénzügyi számvitel keretei között a hagyományos pénzügyi mutatókkal megvalósítható. Ezzel az eredményességet befolyásoló, de a pénzügyi számvitelen kívüli jelenségek bemutatása is lehetővé válhat.

Nem szükségszerű tehát, hogy a mérlegképesség szigorú szabályai miatt az információs korszak tudásvállalatainak mérlegéből kimaradó tevékenységekre (ügyfélkörre, alkalmazottakra, működési folyamatokra, technológiára, innovációra stb.) vonatkozó információkról le kell mondanunk, hiszen a beszámoló egymásra épülő, egymást kiegészítő részeket magába foglaló felépítése lehetőséget biztosít arra, hogy ezekről (kiemelten a szöveges kiegészítésekben) a megbízható és valós összképet javító információkat szolgáltatassunk.

¹⁰ Részletesen foglalkozik ezzel Laáb (2007) is.

3. A számviteli rendszer által azonosított vagyონrészek értékelése

Az előző fejezetben feltártuk és tisztáztuk a vagyón számviteli szempontból történő értelmezési problémáit, legfőbb tagolási szempontjait. Láttuk, hogy a számviteli információs rendszer központi eleme a vagyón, amelynek elemei, megjelenési formái igen sokfélék lehetnek. Egyes elemekhez mennyiségi számbavétel is kapcsolódhat, míg más esetekben csak pénzbeli kategóriákban lehetséges a megragadás. A megjelenésében, formájában, minőségében eltérő elemek egy rendszerben megvalósuló összerendezése, a jelenségek bemutatása egyetlen kimutatásban, az összehasonlíthatóság és nem utolsósorban az érdekhordozói kör tagjainak egymással is ütköző érdekei megkívánják, hogy ezt a sokszínűséget egy közös értékrendszerben feloldjuk. A számviteli információs rendszer csak akkor töltheti be feladatát, ha ahhoz egy megfelelő értékelési modellt is hozzá tudunk rendelni. A mérlegképesség tárgyalásánál láttuk, hogy ami például a menedzsment számára kézenfekvő erőforrás, az a számviteli elszámolás próbáján elbukhat. A beszámoló-képesség viszont teret engedhet az ilyen tényezők bemutatásának is, azzal, hogy itt kevésbé kell figyelembe venni a szigorú mérlegképességi előírásokat.

Az értékelési szabályokat sem lehet ma már vegytiszta formában megfogalmazni, nem lehet egyetlen értékelési modellben gondolkodni, szükség van alternatív értékelési modellekre, és igazi eredményt akkor érhetünk el, ha ezeket megfelelő kombinációban alkalmazzuk. A mérlegképesség tárgyalása során is meghatározó számbavételi kritériumként fogalmaztuk meg, hogy az adott jelenség megbízható módon mérhető legyen. Esetenként éppen a megbízható mérés hiánya, az értékelési bizonytalanság miatt maradnak ki egyes vagyónrészek a vállalatok mérlegeiből.

3.1. Az értékelés fogalma, tartalma

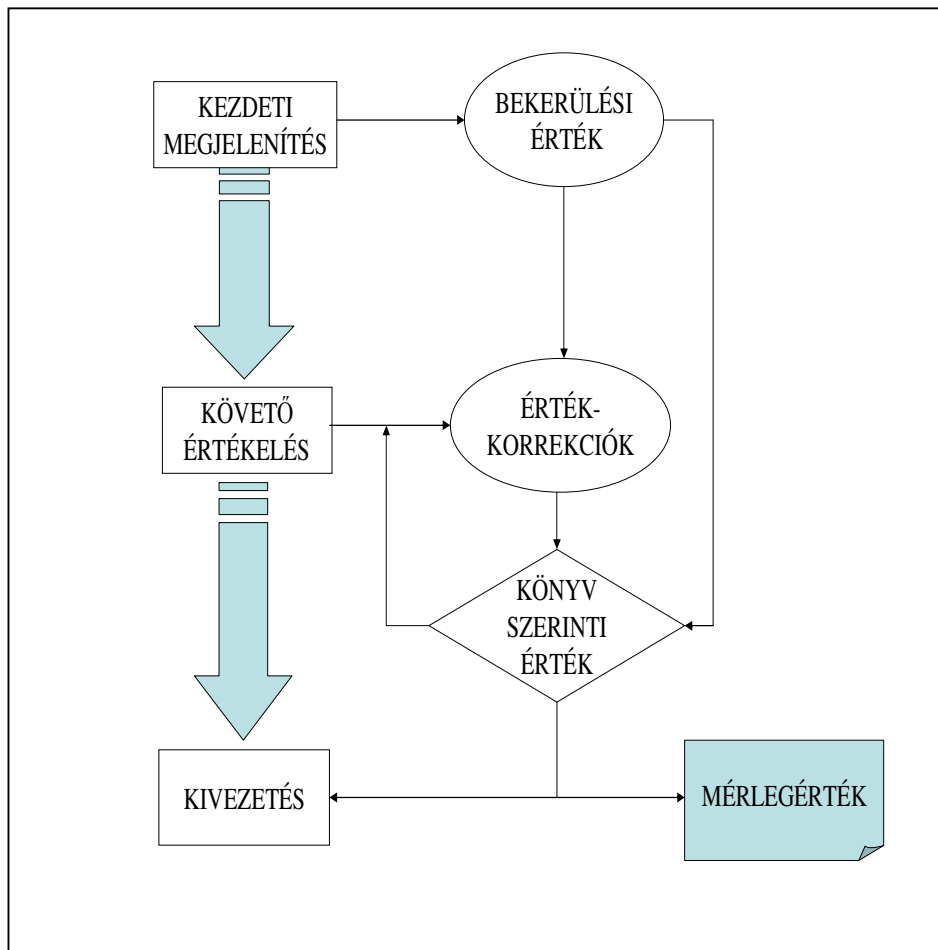
Az *értékelés* a számvitel összetett, sokszor ellentmondásos, ám mégis a legfontosabb területe. Az értékelés irányulhat az egyes vagyónrészek (eszközök és források) értékének meghatározására, valamint a vagyónrészeket működtető vállalkozás egészének értékbeni meghatározására. Az értékelés folyamán tekintettel kell lenni arra, hogy mást jelent, más

célt szolgál az értékelés a zavartalan működés feltételeit folyamatosan teljesítő (a vállalkozás folytatása elvéből következő) vállalati környezetben, és a vállalat életében törést, változást előidéző (felvásárlás, átalakulás, felszámolás) helyzetekben. A dolgozatnak nem célja, hogy az értékelést minden egyes előbb vázolt szempont szerint elemezze, a továbbiakban az egyes vagyონrészek szokásos működés keretében megvalósuló értékelési kérdéseit tekintjük a fő vizsgálódási területnek.

A számviteli értékelést legegyszerűbben a *vagyonrészek életpályájának számviteli lekövetéseként* határozhatjuk meg. A vagyónrészek életpályája a kezdeti megjelenítéssel indul, majd az esetleges értékcorrekciók elszámolásán keresztül a kivezetéssel ér véget. Minden egyes mozzanathoz értékelési feladat kapcsolódik, de ez mást jelent a vagyónrész bekerülésekor, és mást az életpálya egyes szakaszaiban (8. ábra). Az értékelés a bekerülési érték meghatározásával kezdődik, ami kihat az egész további életpályára, hiszen ez lesz a későbbi bemutatások és a későbbi értékcorrekciók alapja. A könyv szerinti érték (amelynek alapfeltétele a bekerülési érték meghatározhatósága) a számviteli elszámolás szükségszerű következménye, kifejezi, hogy az adott időpontban mekkorára értékel valamely vagyónrészt a számviteli információs rendszer. A könyv szerinti érték számszerű összefüggésben áll a bekerülési értékkel, annak leírásokkal és hozzáírásokkal helyesbített összege, ezzel is kifejezve múltbeli („történelmi”) jellegét. Az értékelés során arra is figyelemmel kell lennünk, hogy vannak olyan eszközök, amelyeknek a gazdálkodó tevékenységéhez kapcsolódó életpályája nem feltétlenül esik egybe az eszköz műszaki-gazdasági (tényleges) élettartamával, annál akár jelentősen rövidebb (esetleg hosszabb) is lehet.

Fontos szempont ugyanakkor, hogy valamely befektetés a gazdálkodó saját tevékenységét szolgálja (például a tárgyi eszközök, a készletek), vagy a befektetés más gazdálkodóhoz való eszközkihelyezéssel keletkezett (például a pénzügyi befektetések). Az első esetben a gazdálkodónak közvetlen ráhatása van a vagyontárgy működésére, míg a másik esetben általában csak igen közvetett módon vagyunk képesek befolyásolni a befektetésünket élvező társaság működését.

8. ábra A vagyონrészek életpályájának szakaszai

Forrás: saját szerkesztés

A pénzügyi számvitel keretében megvalósuló értékelés során tehát az alábbi kérdéseket kell megválaszolni: *Mi legyen a vagyónrészek bekerülési értéke? Mit és hogyan vegyünk figyelembe a folyamatos – követő – értékelés során (milyen értékcorrekciókat végezzünk el)? Mi legyen a mérlegérték?*

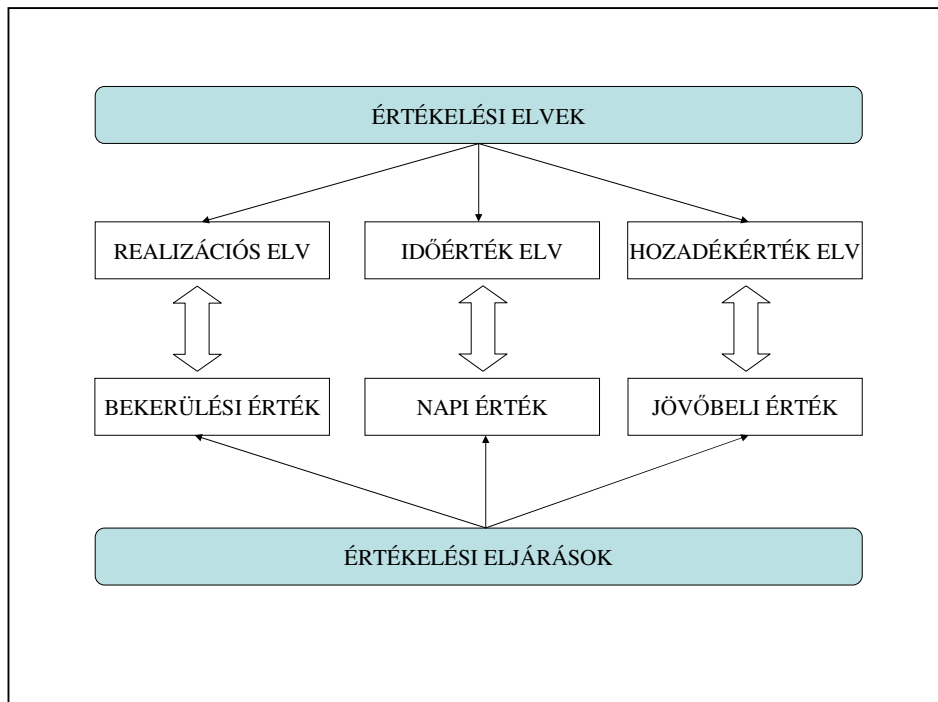
Természetesen a kérdések között összefüggés van (8. ábra). A bekerülési érték meghatározása során a mérlegképes vagyón elemi önálló értéket kapnak, amely a későbbi értékcorrekciók hatásaival is kiegészülve könyv szerinti értékke alakul át. A *könyv szerinti érték*nek lényegében egyszerű regisztrációs szerepe van, és két esetben válik különösen fontossá: a könyvekből való kivezetéskor, mint az elszámolás alapja és a fordulónapon, mint a bemutatás alapja. Az első esetben a könyv szerinti érték kifejezheti például a

beáramló gazdasági haszon érdekében meghozandó áldozatot (ráfordítás), a jövőben beáramló gazdasági hasznokat (követelések), a hozzájárulás értékét valamely eszköz létrehozásához (költség), vagy a kötelezettség rendezéséhez szükséges eszközök értékét.

A mérlegérték a beszámolóban kimutatott vagyonérték, amely a megbízható és valós összkép számviteli törvényben megfogalmazott elvének megfelelően a bekerülési érték és az elszámolt értékcorrekciók egyenlegezésével adódik. Az értékcorrekciók elszámolása nem folyamatos tevékenység, az esetek túlnyomó részében kifejezetten a fordulónapi vagyonérték „pontos” meghatározását szolgálja, amelynek során a bekerülési értéket egyfajta korlátként, határvonalként mindig figyelembe vesszük.

A bekerülési érték meghatározása, valamint az értékcorrekciók elszámolása nem lehet parttalan tevékenység, szükség van az értékelési folyamat szervezett keretek közé szorítására, hiszen a vagyonrészek értékelésén keresztül a vállalkozás értékét is alakítjuk. Az értékelés során tisztázni kell, hogy milyen környezetben kívánjuk láttatni a vagyont, mi az értékelés célja, és mindezt hogyan érhetjük el. Ezt segítik elő az értékelési elvek és eljárások. Az értékelés tehát az értékelési elvek és az érvényesülésüket szolgáló értékelési eljárások következetes alkalmazásaként is felfogható (9. ábra).

9. ábra Az értékelési elvek és eljárások kapcsolata

Forrás: Baricz (1994) alapján saját szerkesztés

Az értékeléssel egységes szempontrendszerbe foglaljuk a vagyon bemutatását, amelyhez tisztázandó, hogy milyen körülményekre (folyamatos működésre vagy valamely kritikus helyzetre) kívánjuk azt alkalmazni, és ebből következően milyen értékelési módszert tekintünk elsődlegesnek, erre az értékelési elvek adják meg a választ.

Az *értékelési elvek* a vagyonérték, a sajáttőke-érték, illetve az eredmény közötti elméleti összefüggéseket írják le, rámutatva, hogy a mérleg kiemelt mutatói közül melyiknek biztosítunk prioritást. Az *értékelési eljárások* pedig biztosítják azokat a részértékeket, amelyekkel elérhető az adott értékelési elv érvényesülése (Baricz 1994). Mivel a saját tőke értéke az eszközök és a kötelezettségek különbségként is meghatározható, ezért a saját tőke értéke nem függetleníthető a másik két mérlegelem értékelésétől.

A számvitelben vegytisztán egyik elv sem érvényesül önmagában. Ugyan mindig kijelöljük a domináns értékelési elvet (normál viszonyok között ez a realizációs elv), de egy-egy értékelési helyzet kapcsán felhasználjuk a másik két elvet is.

A könyvelés, a beszámolók elkészítése során arra a feltételezésre építünk, hogy a gazdálkodó a szokásos működési kerete között folyamatosan működik és a belátható jövőben sem áll szándékában és nem is kényszerül erről a pályáról letérni (működni akar és működni képes), amelyet közvetlenül is megfogalmaz a számviteli elszámolások központi elve, a vállalkozás folytatásának (going concern) elve. Ebben a környezetben elsődleges szempont a folyamatosan képződő, a tulajdonosok által kivonható nyereség kimutatása, amit a realizációs elv alkalmazása biztosít. Az elv érvényesüléséhez az eszközöket a szigorúan szabályozott értékcorrekciókkal helyesbített bekerülési értéken kell kimutatni.

Az eszközök életpályája során szükségessé válhat a bekerülési érték kiigazítása, amely az időérték (ritkábban a hozadék-érték) elve alapján meghatározott értékre alapszik. Az időérték elvére épülő mérleg a vagyon és a saját tőke fordulónapi piaci környezetben érvényes értékének számítását célozza (Baricz 1994). Nem mindegy azonban, hogy a piaci környezet aktuális értékítélete jövőbeni kockázatot valószínűsít vagy jövőbeni potenciális gazdasági előnyökre utal. Általános elvként fogalmazható meg, hogy a jövőbeni kockázatok számszerűsíthető hatásait már a jelenben el kell számolni az eredmény terhére, ami eszközcsökkenésben vagy kötelezettség-növekedésben nyilvánulhat meg. Ezzel szemben a vagyonrészekben vélelmezhető pótlólagos gazdasági hasznok kimutatásánál (az

eszközök felértékelésénél, a kötelezettségek leértékelésénél) már nem ilyen egységes a kép, mivel az ilyen változások nem realizált nyereségelemek megjelenésével járnak. Ha az időérték elvére alapozott értékelést a folyamatos működés keretei között alkalmazzuk, akkor feltétlenül tisztázandó az értékelési különbözetelek elszámolási módja is, amelynek során eldöntendő, hogy egyáltalán kimutathatók-e az ilyen különbözetelek, és ha igen, akkor azokat közvetlenül eredménymódosító-tételként vagy eredmény-semlegesesen, azaz a saját tőkével szemben számoljuk-e el. Ezek részletes kifejtésére az értékcorrekciók tárgyalásánál térünk ki.

3.2. A bekerülési érték

A bekerülési érték a vagyონrészek elsődleges értékelésének az alapja, amelynek megjelenési formája függ az értékelés tárgyától (eszköz vagy forrás), az eszközök eredetétől (beszerzés vagy saját előállítás), a beszerzés jogcímétől (vásárlás, térítés nélküli átvétel, jegyzett tőke ellenében történő átvétel, csere stb.). A bekerülési érték szoros kapcsolatot mutat a mérlegképesség kritériumrendszerének első (fogalmi) elemével, amely szerint az eszközök és a kötelezettségek múltbeli gazdasági események eredményeiként keletkeznek. Mivel a gazdasági eseményekhez közvetlenül kapcsolódik az értékben való kifejezhetőség, az adott vagyónrész keletkezése alapját jelentő gazdasági eseményből lényegében automatikusan következtetni lehet a bekerülési értékre is, amelynek meghatározhatósága és ismerete a mérlegképesség számbavételi kritériumainak érvényesüléséhez is feltétlenül hozzátartozik. A bekerülési érték így általában objektív alapokon és független módon igazolható.

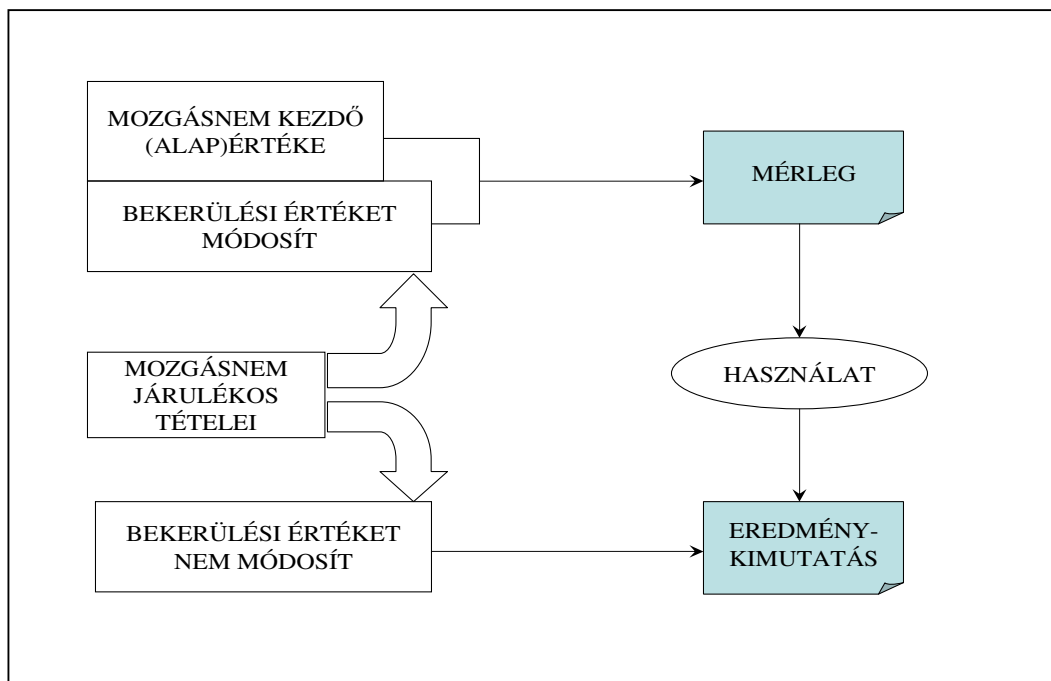
Az eszközök bekerülési értékét minden számviteli szabályrendszer gyűjtőfogalomként értelmezi, amely két, jól elhatárolható részre tagolható: a bekerülési érték kezdő vagy alapértékére és a bekerüléssel összefüggő járulékos vagy kiegészítő tételek halmazára (10. ábra).

Az *alapérték* a bekerülési jogcím jellegéhez szorosan kötődő, annak lényegét kifejező fogalom, mint például a vásárlásnál a vételár, vagy a saját előállításnál az önköltség. Az eszközök megszerzése, rendeltetésének megfelelő kialakítása azonban az alapérték mellett számos, gyakran az alapérték összegét is meghaladó *járulékos tételekkel* jár, amelyeket a bekerülési érték számításánál elvileg kétféle módon vehetünk figyelembe: vagy a

felmerülésüket előidéző eszközhöz rendeljük hozzá (növelve ezzel a bekerülési értéket), vagy a felmerülés időszakának eredményét terheljük meg, esetleg elképzelhető ezek kombinációja is (10. ábra).

Ha figyelembe vesszük, hogy az eszközök megszerzése valamely jövőbeni gazdasági haszon (bevétel) beáramlása érdekében történik (lásd a mérlegképességi kritériumokat), akkor nyilvánvalónak tűnik, hogy a jövőbeni gazdasági hasznok érdekében felmerült jelenbeli áldozatokat abban az időszakban célszerű az eredményre terhelni, amikor az eszköz használatával összefüggő bevételek is mutatkoznak, hacsak nem igazolható, hogy a gazdasági hasznok beáramlása nem várható. Ezt az elvet a számviteli előírások is magukévá teszik, és az értékelési előírásokban, valamint az alapelvekben (különösen a vállalkozás folytatása és az összemérés elvében) egyértelműen kifejezésre is juttatják.

10. ábra A bekerülési érték tartalma és hatása

Forrás: saját szerkesztés

Mind a nemzetközi számviteli standardok, mind a magyar számviteli törvény előírják, hogy a bekerülési értékben kell figyelembe venni a járulékos tételek összegét is. Vannak azonban olyan tételek, amelyeknek a bekerülési értékben való megjelenítése eltér a két szabályrendszerben. A nemzetközi számviteli standardok rendszere a Keretelvekben foglalkozik a pénzügyi kimutatások elemeinek (mint például az eszközök és a

kötelezettségek) általános értékelési kérdéseivel. Eszerint az eszközöket a beszerzésük időpontjában az érték adott pénzeszköz vagy pénzeszköz-egyenértékesek összegében kell kimutatni. A kötelezettségeket a kötele mért cserébe kapott pénzbevétel összegében, vagy a kötelezettség teljesítéséhez várhatóan kifizetendő pénzeszköz vagy pénzeszköz-egyenértékesek összegében vesszük fel a könyvekbe. A bekerülési érték további részleteivel az egyes vagyonrészekről (például tárgyi eszközök, immateriális javak, készletek) szóló standardok foglalkoznak a kezdeti értékelés keretében, hiszen minden vagyonrésznek megvan a maga sajátossága, amely kihat a bekerülési érték meghatározására is.

A számviteli törvény viszont külön, önálló részt szentel a bekerülési érték tartalmának, amelyben meghatározza a bekerülési érték általános fogalmát, továbbá kiegészítő (értelmező) szabályként, több szakaszban részletes kifejtést, tételes felsorolást is tartalmaz, amely az egyes bekerülési jogcímekhez tartozó bekerülési érték előírászerű meghatározását hivatott biztosítani. Általános szabályként előírja (47. § (1) bekezdés), hogy az eszköz bekerülési értéke (amely beszerzési ár és előállítási költség lehet) az eszköz megszerzése, létesítése, üzembe helyezése érdekében az üzembe helyezésig, a raktárba történő beszállításig felmerült, az eszközhöz egyedileg hozzákapcsolható tételek együttes összege. A törvény tételes felsorolásra alapozva szabályozza, hogy mi tartozik a bekerülési értékbe, milyen tételek csökkentik azt, illetve mely tételeket nem lehet abban figyelembe venni.

Összehasonlítva a két előírást, megállapítható, hogy szemléletmódjában azonos módon értelmezik a bekerülési érték tartalmát. Ha azonban a tételes előírásokat mélyebb elemzés alá vonjuk, akkor alapvető, szemléletbeli különbségeket is feltárhatunk. A leglátványosabban ezt a tárgyi eszközök példáján lehet bemutatni.

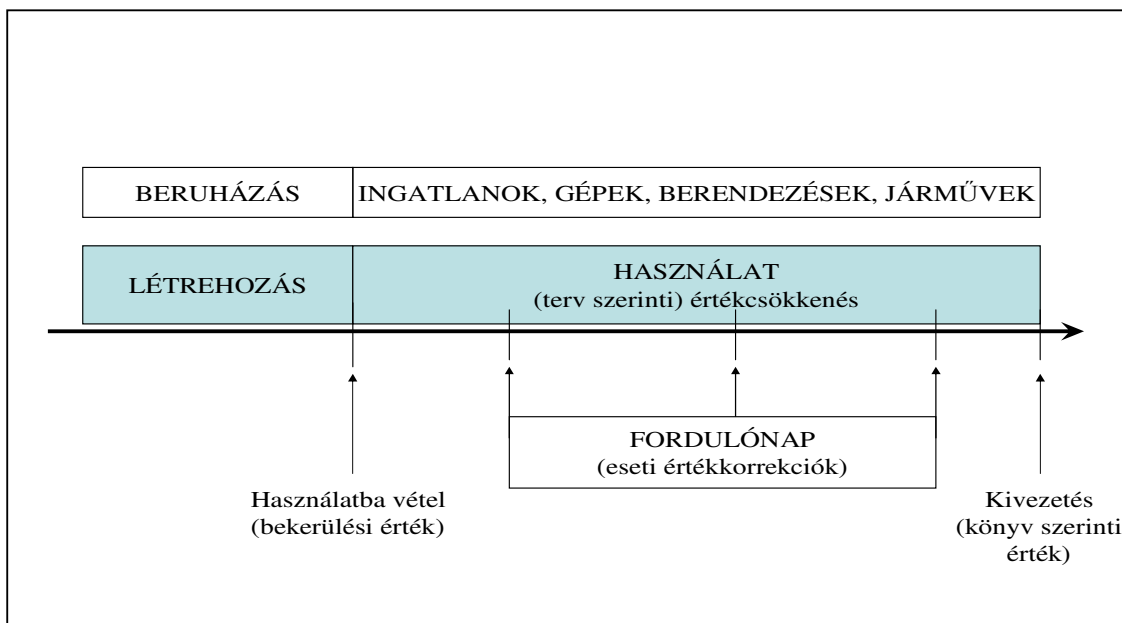
Az eszközök elsődleges tagolásánál láttuk, hogy a több termelési perióduson keresztül, tartósan, változatlan formában használt eszközöket befektetett eszközként jelenítjük meg a mérlegben. A befektetett eszközök egyik klasszikus megjelenési formája a tárgyi eszközök csoportja, ahol olyan anyagi eszközöket mutatunk ki, amelyek viszonylag hosszú élettartamúak és általában könnyen azonosítható jövőbeni hasznokat biztosítanak.

A tárgyi eszközökről szóló 16. IAS hatálya alá azok a tárgyasult ingatlanok, gépek, berendezések tartoznak, amelyek egy évet meghaladó hasznos élettartammal rendelkeznek,

amelyeket eladásra szánt termékek vagy szolgáltatások előállításához történő felhasználás, vagy bérbeadási, vagy igazgatási célokból tartanak. A számviteli törvény szerint tárgyi eszközök azok az anyagi eszközök (zárójelben megadva azoknak a standardnál részletesebb fajtáit), amelyek tartósan szolgálják a gazdálkodó tevékenységét (de nem részletezi annak megvalósulási formáit).

A tárgyi eszközök életpályája több számviteli időszakon ível át, de gyakran a létrehozás sem egy időponthoz, hanem egy hosszabb időszakhoz kapcsolódik (11. ábra), ezért a többi eszközhöz képest jóval tágabb azon tételek köre, amelyek a bekerülési érték kialakításánál szóba jöhetnek.

11. ábra A tárgyi eszközök életpályája

Forrás: saját szerkesztés

A bekerülési érték tartalmának áttekintését, a vizsgált két rendszer előírásaira építve az 1. táblázat alapján tehetjük meg.

1. táblázat: A bekerülési érték elemeinek összehasonlítása

Bekerülési érték eleme	Számviteli törvény szerint	IAS/IFRS szerint
Vételár, szállítás, beszerelés, kivitelezés, importvámok, le nem vonható áfa	Kötelező aktiválni	Kötelező aktiválni
Levonható áfa	Nem lehet aktiválni	Nem lehet aktiválni
Engedmények	Csak a számlázott engedmény	Mindenféle (szokásos) kereskedelmi és árengedmény
Finanszírozási költségek	Kötelező figyelembe venni	Csak minősített esetben aktiválható
Vissza nem térítendő támogatások	Nem csökkenti a bekerülési értéket	Megengedett a bekerülési érték csökkentése
Árfolyam-különbözetek	Bekerülési érték része	Nem lehet aktiválni (de van kivétel)
Leszerelés, helyreállítás költségei (ha ismert és mérhető)	Nem lehet aktiválni	Kötelező aktiválni
Igazgatási, irányítási költségek	Nem lehet aktiválni	Nem lehet aktiválni

Forrás: saját szerkesztés

Lényeges eltérés mutatkozik például a *finanszírozással összefüggő járulékos tételek* figyelembevételénél. A tárgyi eszközök megszerzése, tartása, működtetése jelentős és tartós finanszírozási igényt támaszt, amit a saját forrásban felhalmozott tartalékokkal vagy hosszú lejáratú idegen tőkével lehet biztosítani (de egyre több esetben vissza nem térítendő támogatásokkal is ki lehet egészíteni). Az idegen tőke bevonásának azonban költségvonzata és kockázata van, amelyek két jellemző megjelenési formája a kamat- és az árfolyamkockázat. A számviteli törvény következetesen alkalmazza azt a kitétel, hogy az üzembe helyezésig felmerült minden tételt a bekerülési értékben kell figyelembe venni. Így, ha valamely tárgyi eszköz megszerzéséhez idegen forrás igénybevétele is kapcsolódik, akkor ennek az eszköz üzembe helyezéséig számított kamatát, valamint (a beszámoló pénznemétől eltérő devizában felmerülő kötelezettségek esetében) a kivitelezés időszakában mutatkozó árfolyam-különbözetét a bekerülési érték kiigazításaként kell figyelembe venni, amit külön felsorolásban a törvény egyértelművé is tesz (47. § (4) bekezdés).

Sokkal óvatosabban fogalmaz a hitelezés költségeinek elszámolását szabályozó 23. IAS, amely kimondja, hogy a hitelezés költségeit (így a kamatot és az árfolyam-különbözetet is) a felmerülésük időszakában az eredmény terhére vagy javára kell

elszámolni (követendő eljárás), és csak minősített esetben engedi a számviteli törvény előírása szerinti figyelembevételt.¹¹ A megengedett eljárás alkalmazásának feltételei között jelenik meg, hogy az eszköz rendeltetésszerű használatbavételéig jelentős idő telik el (tipikusan ilyenek az építési beruházások vagy az aktivált fejlesztések), és az árfolyam-különbségek jelentős összegűek, amelyek fedezeti ügyletekkel nem fedezettek (nem fedezhetők). Ha a kivitelezési idő rövid vagy fedezettek a kockázatok, akkor ezeknek a ráfordításként elszámolt tételeknek megteremtődik az ellentétele a bevételi oldalon, biztosítva így az összemérés elvének érvényesülését.

A bekerülési értékben megjelenő kamat- illetve árfolyam-különbszet nagyban függ attól, hogy mennyi idő telik el az üzembe helyezésig, így ennek vagy a kapcsolódó kötelezettség törlesztésének megválasztásával akár jelentős mértékben is befolyásolni lehet a bekerülési érték nagyságát. A tárgyi eszközökről szóló standard ezt azzal korlátozza, hogy a bekerülési érték meghatározását az eszköz használatra kész állapotának elérésekor (nem pedig a tényleges üzembe helyezéskor, ahogy a számviteli törvény rendelkezik) kell befejezni.

A számviteli törvény az eszközök beszerzéséhez kapott végleges *támogatások* összegével nem engedi csökkenteni az eszközök bekerülési értékét, hanem azt eredményágon számoltatja el, majd a halasztott bevétel módszerére építve biztosítja, hogy a támogatás eredményhatása az eszköz használatával összefüggő költségekkel arányosan kerüljön kimutatásra. Ezzel szemben az állami támogatásokról szóló 20. IAS azt az alternatív elszámolási szabályt tartalmazza, hogy a támogatás összegét a gazdálkodó döntésétől függően vagy az eszköz bekerülési értékében (csökkentő tételként) vagy (hasonlóan a magyar szabályozáshoz) a halasztott bevételek között kell elszámolni. A kétféle elszámolásnak az eredményre gyakorolt összességű hatása azonos, mivel a támogatással nem csökkentett bekerülési érték után elszámolt magasabb összegű értékcsökkenési leírást a halasztott bevétel arányos feloldásával ellentételezzük.

A számviteli törvény csak igen szűk körben és marginális jelentőséggel biztosít mérlegelési lehetőséget a bekerülési érték tartalmának meghatározásakor. A forgatási célból beszerzett értékpapírok kezdeti értékelésekor például a gazdálkodóra bízva annak eldöntését, hogy az ilyen értékpapírok beszerzése kapcsán felmerülő tranzakciós költségek

¹¹ A standardok napjainkban is folyó módosításai várhatóan e téren is változást hoznak, előírva a bekerülési értékben való figyelembevételt.

(bizományosi díj, opciós díj) összegét a bekerülési értékben figyelembe veszi-e vagy sem. Vagy az üzembe helyezésig fel nem merült, emiatt becsléssel megállapított bekerülési értéket alakító tételek kapcsán a tényleges és a becsült összeg közötti különbséggel nem kell a bekerülési értéket módosítani, feltéve, hogy az eltérés nem lényeges, de itt említhető a saját előállítású eszközök közvetlen önköltsége is, amelynek tartalmát a törvény által biztosított keretek között a gazdálkodóknak kell kialakítaniuk.

3.3. Az értékcorrekciók

Az előzőekben kifejtettük, hogy az értékelés lényegében nem más, mint a vagyonrész életpályájának nyomon követése. Minél hosszabb egy életpálya, annál nagyobb az esélye annak, hogy a bekerüléskor érvényes értékviszonyok akár alapvetően is megváltozzanak. Márpedig a megbízható és valós tájékoztatás követelménye megkívánja, hogy az ilyen értékváltozásokról az érdekhordozói kör tagjai értesüljenek.

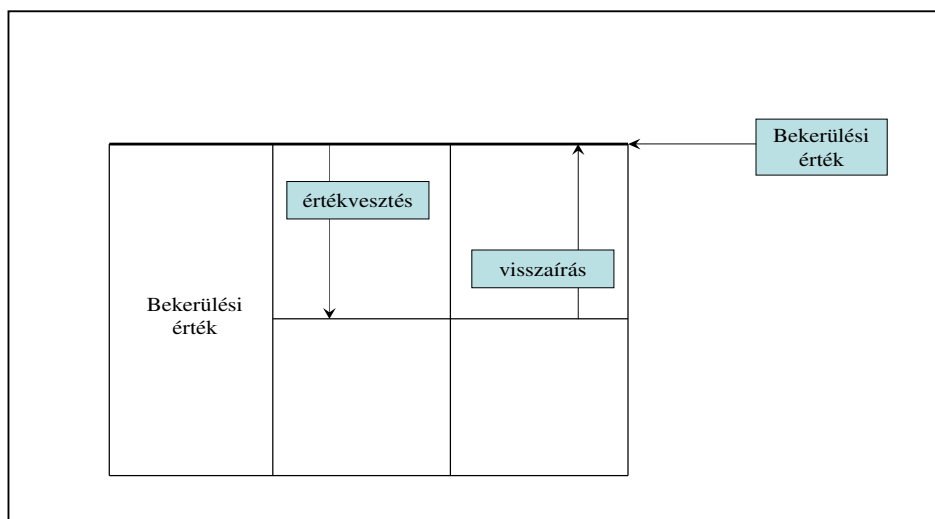
Az értékcorrekciók megállapításakor számos szubjektív tényezővel is számolni kell, amelyek az alapul szolgáló értékelési módszerek megválasztásában, illetve a változások nagyságának megítélésében (jelentős, lényeges) éreztetik hatásukat. Az értékcorrekciókon belül meg kell különböztetni az előre ütemezett, a gazdálkodó döntésétől, üzletpolitikájától függő rendszeres (tervezhető) kiigazításokat, az előre nem ütemezhető, a gazdálkodó döntésétől független eseti (nem tervezhető) korrekcióktól. Az első csoportba tartozó terv szerinti értékcsökkenés az adott eszköz használatával összefüggő, időszakhoz kötődő negatív helyesbítéseket jelenti, amelyek nem függenek a piaci környezet értékítéletének alakulásától (ennek további kifejtése nem tárgya a dolgozatnak). Ezzel szemben a nem tervezhető, eseti korrekciók körében elsődleges befolyásoló tényező az értékelés alá vont vagyonrészről alkotott külső, piaci értékítélet alakulása.

Az eseti értékcorrekciók elszámolásának szükségességét az adja, hogy az adott vagyonrész aktuális értéke eltér a bekerülési (vagy korábbi értékcorrekciókkal már helyesbített könyv szerinti) értéktől. Az időszerű (az értékelés időpontjára vonatkozó) érték többféle formában és tartalommal is megragadható, így értelmezhető a piaci (nettó realizálható) érték, a használati érték, a jelenérték, és a valós érték.

Az értékcorrekciók elszámolása terén *három jól körülírható értékmodell azonosítható* (Bosnyák 2005): a bekerülésiérték-modell (cost model), az átértékelési modell (revaluation model), és a valósérték-modell (fair value model), amelyeknek az elkülönítése egyrészt attól függ, hogy az értékcorrekciók elszámolását milyen módon befolyásolja a bekerülési érték, másrészt attól, hogy az értékcorrekciókat az eredményben vagy közvetlenül a saját tőkében számoljuk-e el.

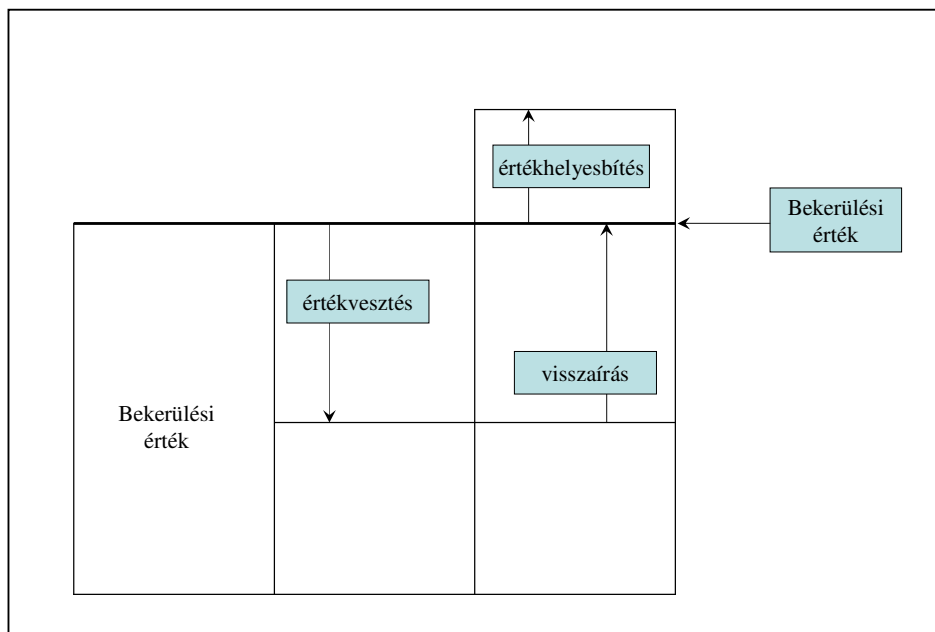
A *bekerülésiérték-modell* szerint értékcorrekciók csak a bekerülési érték szintjéig lehetségesek, amelyeket mindig az eredménnyel szemben kell elszámolni. A bekerülési értéket meghaladó többlet így rejtve marad (12. ábra). Ebben a modellben pozitív értékcorrekció csak akkor értelmezhető, ha korábban már egy negatív irányú helyesbítést elszámoltunk.

12. ábra A bekerülésiérték-modell működése

Az *átértékelési modell* esetében a bekerülési érték továbbra is elválaszt, de nem gátolja meg az előlotti értéktöbblet (rejtett tartalék) kimutatását a realizációs elv érvényesítése mellett (13. ábra). Ezt úgy érhetjük el, hogy a bekerülési értéket meghaladó hozzáírásból adódó (nem realizált) többlet (az átértékelési különbözet, magyar terminológia szerint az érték helyesbítés) az eredményben nem jelenhet meg, hanem közvetlenül a saját tőkében kell elkülönített (átértékelési) tartalékként kimutatni. Ebben az esetben a pozitív korrekciónak nem előfeltétele egy korábban már elszámolt negatív irányú módosítás.

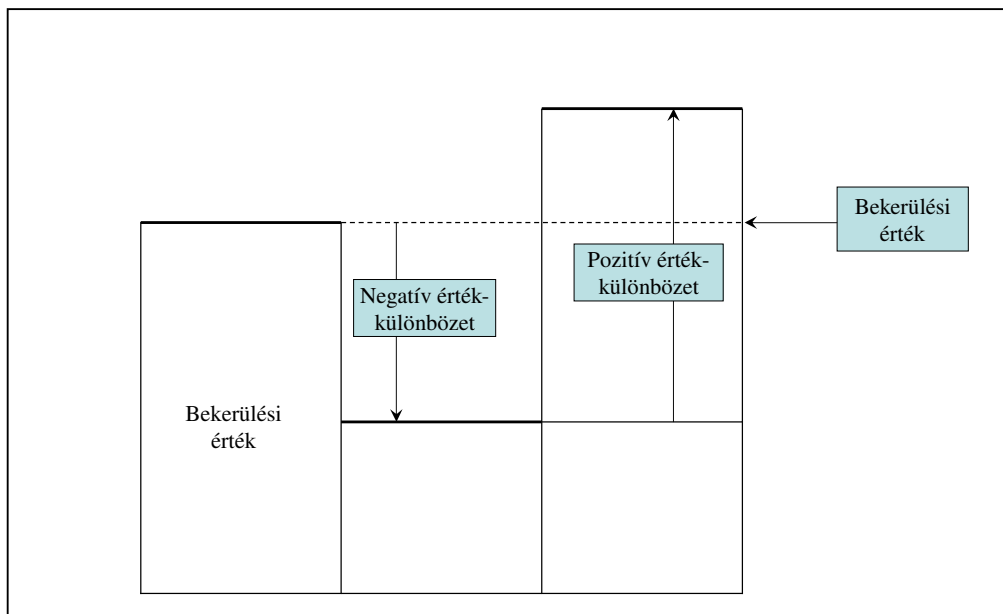
13. ábra Az átértékelési modell működése

Napjainkban egyre inkább érzékelhető a *valósérték-modell* terjedése, amelynek keretében az értékcorrekciókat a bekerülési értéktől függetlenül, egységesen értelmezzük (14. ábra). Mivel a bekerülési érték ebben az esetben nem korlátozza, nem választja el az értékcorrekciók hatását, ezért nincs értelme az eredménnyel és a saját tőkével szembeni elszámolás megkülönböztetésének, vagyis a bekerülési értéknek nincs kitüntetett szerepe, az értékcorrekciók a mindenkori aktuális irányadó értéknek megfelelően változtatják meg az előző értékelési állapotot. Természetesen itt sem feltétel, hogy a pozitív irányú értéknövelést negatív helyesbítés előzze meg.

Ebben a változatban az értékcorrekciókat (függetlenül az irányuktól és nagyságuktól) egységesen az eredményben mutatjuk ki. Látni fogjuk, hogy e téren is van kivétel.

14. ábra A valósérték-modell működése

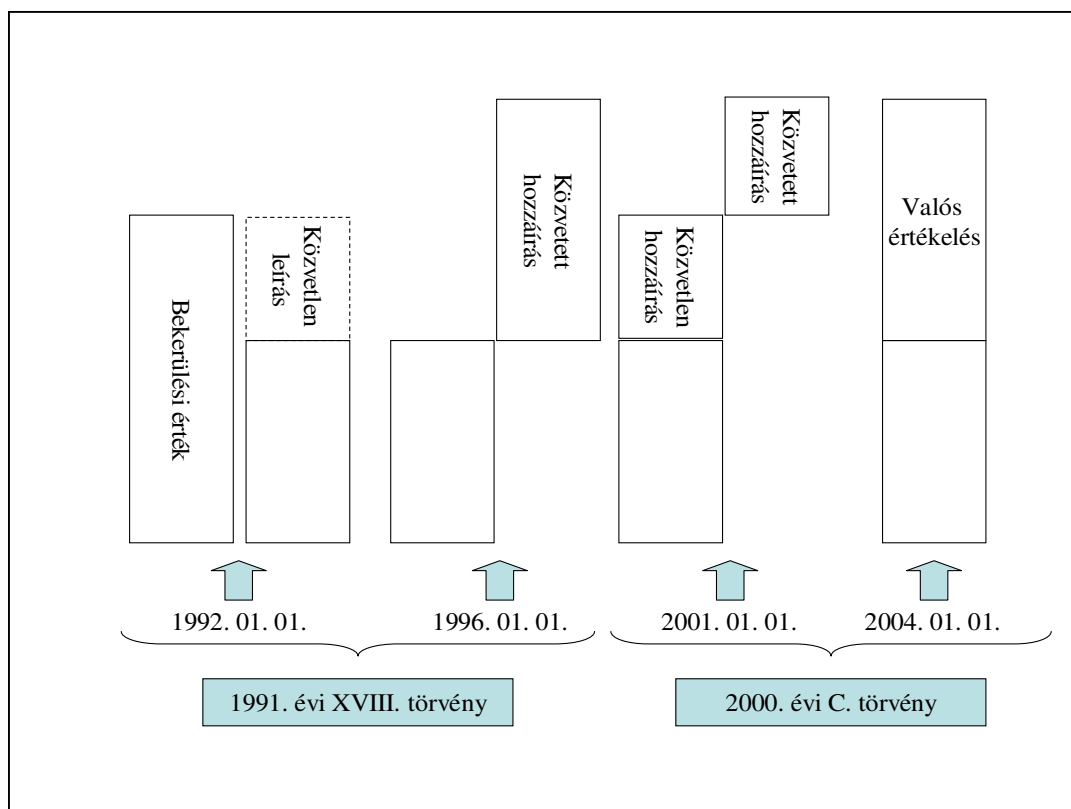
3.3.1. Az értékcorrekciók értelmezése a magyar számviteli szabályozásban

A nemzetközi számviteli standardok rendszerében megtalálható mindhárom értékelési szemléletmód, de általános jelleggel a bekerülésiérték-modell elvei érvényesülnek. Mind az átértékelési modell, mind a valósérték-modell csak meghatározott vagyonrészek körében alkalmazható. Ugyanez mondható el a magyar számviteli előírásokról is, habár a három modell teljes körű alkalmazásáig hosszú út vezetett el, ezért érdemes röviden áttekinteni a magyar számvitel elmúlt 15 éves történetének kapcsolódó előírásait. A következő ábra jól mutatja a magyar számviteli szabályozás értékcorrekciókra vonatkozó „beérési folyamatát” (15. ábra).

Az első számviteli törvényünk (1991. évi XVIII. törvény), amelyet a rendszerváltás viharos időszakában fogalmaztak meg, és amelyben először jelent meg a számviteli rendszer általános kereteit meghatározó alapelvek sorozata, alapvetően konzervatív, az

óvatosság elvét messzemenően előtérbe helyező alapállásból indult ki. Az óvatosság elvéhez kapcsolódtak a vagyონrészek értékelésére, és az eredmény megállapítására vonatkozó szabályok is.

15. ábra Az értékcorrekciók megjelenése a magyar számviteli szabályozásban

Forrás: saját szerkesztés

A számviteli törvény alkalmazásának első éveiben az eszközök körében csak a negatív értékcorrekció (értékvesztés) elszámolására volt lehetőség, amelyet minden esetben közvetlenül az eredmény terhére kellett elszámolni. Sajátos előírás érvényesült a követelések körében, ugyanis a törvény csak lehetőségként fogalmazta meg a követelésekből eredő várható veszteségek kimutatását, és ezt nem a követelések bekerülési értékének csökkentésével, hanem közvetett módon, céltartalék-képzéssel lehetett figyelembe venni („...céltartalék képezhető ... a kétes követelések miatt várható veszteségek fedezetére.” 1991. évi XVIII. törvény 27. § (1) bekezdése).

A bekerülésiérték-modell ekkor még féloldalasan működött, mivel az értékvesztés visszaírását a törvény nem engedte meg.

Az 1990-es évek első felében azonban a rejtett tartalék felhalmozódása (nagy részt a magas infláció következtében), különösen a befektetett eszközök körében, oly mértékűvé vált, hogy 1996-tól engedélyezték az ilyen vagyonnövekmény megjelenítését, de szigorúan eredmény-semleges módon (hiszen nem realizált összegről van szó). Ennek megoldására a saját tőkét kibővítették az értékelési tartalékkal, így biztosítva forrásfedezetet az eszközoldalán megjelenített érték helyesbítés összegének. Az átértékelés nem volt kötelező, és csak meghatározott befektetett eszközök (vagyon értékű jogok, szellemi termékek, üzembe helyezett tárgyi eszközök, részesedések, devizában adott kölcsönök) esetében lehetett vele élni. Az érték helyesbítést a mindenkori könyv szerinti értéket meghaladó piaci értéknövekményre lehetett alkalmazni, tehát a korábban esetleg elszámolt értékvesztés (terven felüli értékcsökkenés) továbbra sem volt visszairható.

A 2000-ben elfogadott, 2001-től hatályos újrakodifikált számviteli törvény tovább finomította a szabályokat. A pozitív érték korrekció két részre vált szét: megmaradt az érték helyesbítés, de ez csak azután alkalmazható, ha a korábban elszámolt rendkívüli (eseti) leírásokat közvetlen módon (tehát az eredménnyel szemben) már teljesen visszairtuk. Az érték helyesbítés tehát csak a bekerülési érték – tárgyi eszközök esetében a terv szerinti értékcsökkenéssel csökkentett bekerülési érték – feletti növekmény esetében alkalmazható.

Az új alapokra helyezett devizás értékelési szabályok következtében a devizában adott kölcsönök árfolyam-emelkedésből származó értéknövekedését 2001-től már nem az érték helyesbítés módszerével lehet kimutatni, hanem összevonva a többi devizás tétel árfolyam-különbözetével, közvetlenül az eredménnyel szemben. Másik lényeges előírás, hogy a visszairás alkalmazása kötelező¹², míg az érték helyesbítés továbbra is csak lehetőség.

A 2004-től hatályos törvénymódosítással pedig megjelent a valós értékelés is a magyar szabályozásban, amellyel teljessé vált az érték korrekciók „arszenálja”. (A valós értékelés részletes kifejtésére a további fejezetekben kerül sor.)

A vázolt folyamatban jól nyomon követhető az alapelvek érvényesülése terén végbement váltás is: az óvatosság elve mellé (elé) került a valódiság elve.

¹² Az egyszerűsített éves beszámolót készítők körében választható.

3.3.2. Az értékcorrekciókra vonatkozó előírások összehasonlítása

Lényeges eltéréseket találunk a nemzetközi számviteli standardok és a magyar számviteli törvény értékcorrekciók alkalmazására vonatkozó szabályai között is. A különbségek a visszaírás, az átértékelés és a valós értékelés kapcsán is kimutathatóak.

A standardok rendszerében önálló standard (36. IAS) foglalkozik az értékvesztéssel és a visszaírással, amely bármely bekerülésköltség-modell alapján értékelt eszközre alkalmazható. A számviteli törvény viszont minden egyes eszközre vonatkozóan külön-külön megfogalmazza az említett értékcorrekciók elszámolási szabályait (2000. évi C. törvény 54-56. §). A magyar szabályozásban kiemelt szerepe van a lényegesség elvének, mivel az átértékeléshez igazolni kell a változás tartós és jelentős jellegét. A 36. IAS ilyen kikötéseket nem tesz, de a Keretelvekben megfogalmazott elvrendszerrel összeegyeztethető a magyar előírás.

Az értékvesztés vagy visszaírás elszámolásánál figyelembe vehető aktuális értéket a számviteli törvény a beszámolóképzés napjára vonatkozó *piaci értékkel* azonosítja, míg a standard időponthoz nem kötött *visszanyerhető (megtérülő) értékről* beszél. A visszanyerhető értéknek csak egyik mértékét fejezi ki a piaci (nettó eladási) ár, emellett vizsgálni kell (különösen a tartós eszközök körében) a használati értéket is.

A *nettó eladási ár* egy aktív piacon szokásos feltételek szerint lebonyolított ügylet keretében kialakuló ár, csökkentve az elidegenítés várható költségeivel. Az eszközök mérlegképességére vonatkozó fejezetben láttuk, hogy valamely erőforrás többek között attól válik a vagyon részévé, hogy jövőbeni gazdasági hasznok valószínűsíthetők vele kapcsolatban. Ezért a standardok előírják, hogy a hosszú élettartamú eszközök értékelésénél tekintetbe kell venni az eszköz használatával összefüggő jövőbeni (diszkontált) pénzáramlások hatásait is. Mindaddig, amíg az így meghatározott *használati érték* meghaladja az eszköz könyv szerinti értékét, értékvesztés elszámolására nincsen lehetőség, függetlenül a piaci ár alakulásától (értelemszerűen ez fordított relációban is igaz). Ennek közgazdasági jelentősége nem vonható kétségbe, viszont gondot okozhat a jövőbeni pénzáramlások előrejelzése és a megfelelő diszkontláb kiválasztása.

A tárgyi eszközök és az immateriális javak körében a visszaírás összegének meghatározása is eltér a két rendszerben. A számviteli törvény, ha azt a feltételek lehetővé

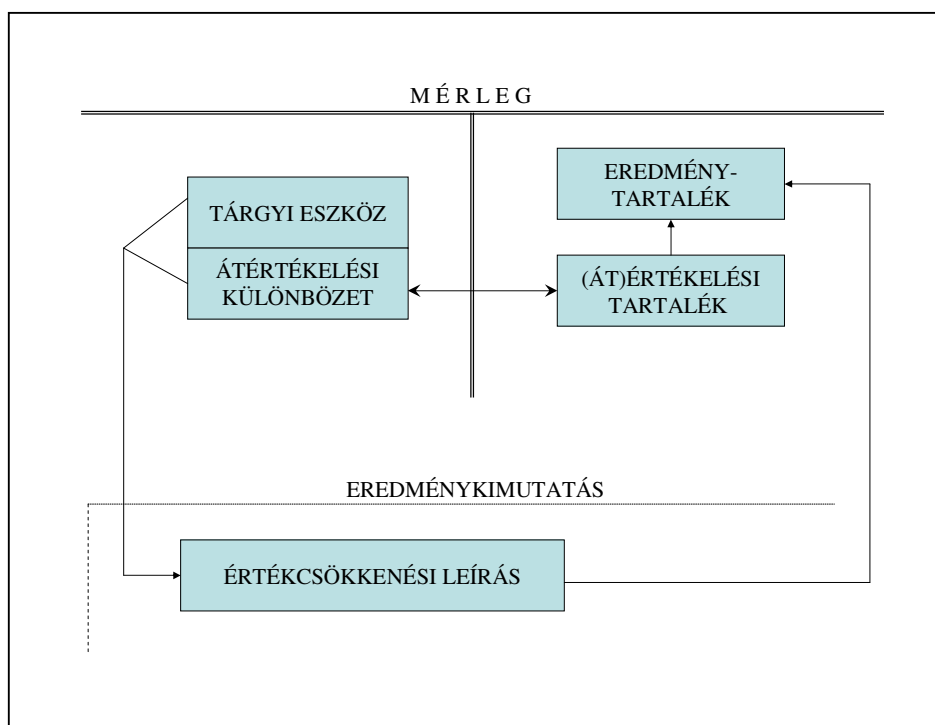
teszik, a korábban elszámolt teljes terven felüli értékcsökkenést visszaírni rendeli. A standardok viszont számolnak azzal a hatással, hogy az eszközt az értékvesztés és a visszaírás időpontja között is használták, tehát a terv szerinti értékcsökkenést erre az időszakra is el kellett számolni, amelynek az összegét viszont nagymértékben befolyásolja (csökkenti) a terven felüli leírás (mivel a terven felüli leírás nem feltétlenül jár együtt a hasznos élettartam megváltozásával). Ezért nem lehet visszaírni azt az elmaradt terv szerinti értékcsökkenést, amit éppen a terven felüli értékcsökkenés elszámolása miatt nem tudunk elszámolni.

A számviteli törvény ezt a helyzetet úgy oldja meg, hogy lehetővé teszi a terv szerinti értékcsökkenés módszerének, meghatározási módjának megváltoztatását, ha a tárgyi eszköz értékében lényeges változás következik be, ami azt jelenti, hogy a visszaírást követően évente elszámolandó értékcsökkenés összege magasabb lehet, mint a visszaírás előtti időszakban, hiszen a visszaírás nem feltétlenül indokolja a hasznos élettartam megváltoztatását. A standardok visszaírással vonatkozó előírásai szerint ez a többlet-értékcsökkenés marad benne a korábbi évek eredményében, míg a magyar szabályok szerint ez teljes összegben a visszaírás utáni időszakot fogja terhelni.

Az átértékelési modell alkalmazására mind a standardok, mind a magyar szabályozás lehetőséget biztosít. Az átértékelési különbség (magyar terminológia szerint az értékhelyesbítés) elszámolása, kimutatása viszont eltérő a két rendszerben. A magyar szabályozás csak közvetett hozzáírásként értelmezi az átértékelést, tehát nem lehet ezzel a könyv szerinti értéket megnövelni. A standardok viszont kifejezetten előírják a könyv szerinti érték helyesbítését (a közvetlen hozzáírást), ami azzal is együtt jár, hogy a későbbi értékcorrekciók (például a terv szerinti értékcsökkenés) összegére is hatással lesz az átértékelés (16. ábra).

A módszerrel az átértékelésből adódóan magasabb értékcsökkenés jelenik meg az eredményben, így biztosítva eredményágon magasabb fedezetet az eszköz pótlásához. Az ebből eredő (az eredeti bekerülési értékből számított értékcsökkenésnél) magasabb összegű terv szerinti értékcsökkenés a tárgyévi eredményfelosztáson keresztül megjelenik a felhalmozott eredmény csökkenéseként, amit ki tudunk egyenlíteni az átértékelési tartalék arányos összegének tőkésítésével (átvezetjük a felhalmozott eredménybe).

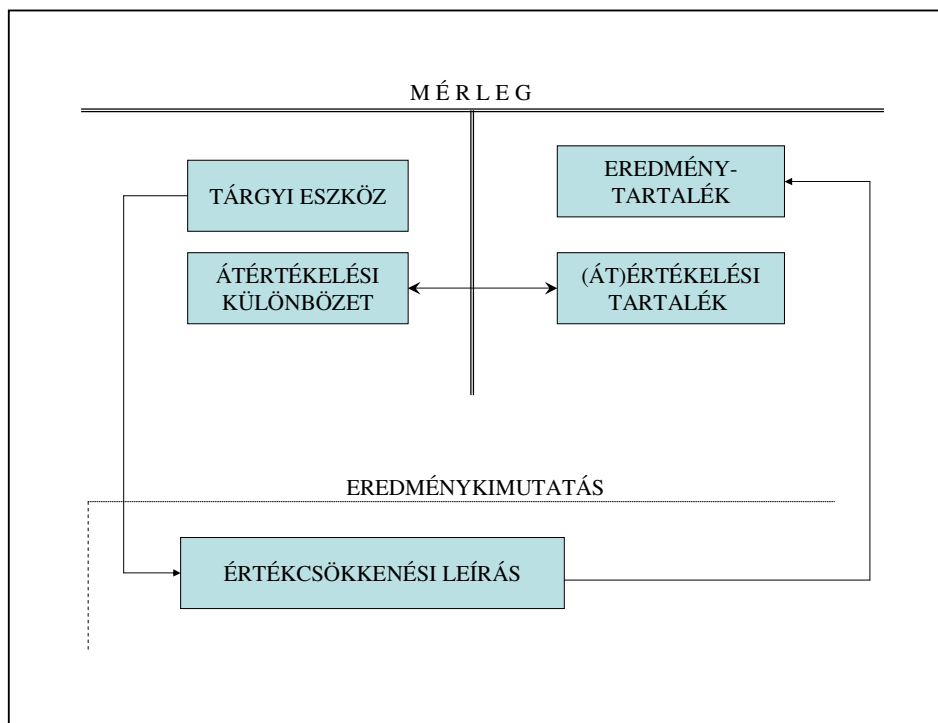
16. ábra Az átértékelés hatása az IAS/IFRS rendszerben

Forrás: saját szerkesztés

A magyar szabályozásban az eszköz könyv szerinti értékét csak közvetetten befolyásolja az átértékelés. Az elszámolásban formálisan is elkülönítve (önálló mérlegtételben) mutatjuk ki ezt a különbséget, amely csak a fordulónapi értékelések során változhat, és csakis az értékelési tartalékkal szemben. Az átértékeléssel összefüggő tartalék tőkésítésére nincs lehetőség (17. ábra).

17. ábra Az átértékelés hatása a magyar számviteli törvényben

Forrás: saját szerkesztés

Ez a megoldás nemcsak az átértékelési különbözet képzését, hanem a későbbi időszakokra gyakorolt hatását is teljes mértékben eredmény-semlegesen veszi figyelembe.

Az előbbi értékcorrekciók elszámolásánál meghatározó szerepet tölt be az értékelés alapjául választott *aktuális érték*, amelyet mindkét szabályrendszer egy „misztikus” kategóriában, a piaci („valós”) értékben jelöli meg. A standardokban több helyen is megtalálhatjuk a piaci érték (csereérték) általános fogalmát: az az összeg, amelyért valamely vagyontárgyat jól tájékozott, szabad akaratukból cselekvő felek, szokásos piaci körülmények között megvalósuló ügylet keretében elcserélnék. A magyar számviteli törvényben is számos helyen bukkan fel a piaci érték, mint viszonyítási alap, de ellentétben a standardokkal, annak fogalmát nem határozza meg, arra csak egyes pénzügyi befektetések értékeléséhez kapcsolódóan tartalmaz közvetett utalást, úgymint piaci értéként kell figyelembe venni a tőzsdei, tőzsdén kívüli árfolyamot (lásd például a 2000. évi C. törvény 54. § (2) bekezdését). A törvény szellemisége, alkalmazott módszertana alapján a standardok megfogalmazása számunkra is előremutató lehet. A piaci érték meghatározásának legbiztosabb és talán legegyszerűbb módjáról akkor beszélhetünk, ha

létezik az adott vagyონrész esetében aktív piac, amely folyamatosan méri és visszaigazolja a piaci érték alakulását.

Ez alapján a *piaci érték* az a készpénzben vagy azzal egyenértékű fizetőeszközben kifejezett ár, amelyet a vásárló ésszerű körülmények között hajlandó megfizetni, az eladó pedig hajlandó elfogadni, amennyiben az adásvétel tárgyát képező vagyontárgyat a nyílt piacon bocsátották eladásra. Mind a vevő, mind az eladó az adásvételre vonatkozó minden lényeges információnak a birtokában van, az eladót semmi sem korlátozza a szóban forgó vagyontárgy elidegenítésében, továbbá a vásárló birtokában van azoknak a fizetőeszközöknek, amelyekkel vásárolni képes, és végül sem az eladót, sem a vevőt semmilyen kényszerítő körülmény az adásvétel megkötésében nem befolyásolja (Molnárfi 1992). A standardok is elismerik azonban, hogy a piaci érték meghatározása esetenként csak (az arra hivatott szakemberek által elvégzett) becsléssel lehetséges, ami így gyakran egy intervallumot eredményez.

3.4. A valós értékelés

A piaci érték mellett az utóbbi években egyre határozottabb szerephez jut a valós érték elkülönült használata, amely egyes jelenségek tekintetében szakít a hagyományos bekerülési értékre épülő értékelés módszerével, és új alapokra helyezi egyes vagyónrészek értékelését.

3.4.1. A valós értékelés megjelenése a számviteli szabályokban

Az 1990-es években bukkant fel a hagyományos bekerülési értékre épülő értékelési módszer meghaladására kifejlesztett „valós értékelés”, amely egyfajta válasz volt a számviteli szabályalkotók részéről a globalizálódó világ olyan jelenségeire, amelyekkel korábban a számviteli elszámolás és beszámolás kapcsán még nem kellett foglalkozni. Szükségességét az is erősítette, hogy ezek (különösen a pénzügyi és tőkepiacokon megjelenő és folyamatosan bővülő tranzakciók, kockázatkezelési módszerek) a számvitel hagyományos közelítésmódjával nem voltak kezelhetők, viszont nagyságrendjük, a vagyónra és az eredményre gyakorolt hatásuk alapján a beszámolókból sem voltak kihagyhatóak. A bekerülési érték elvére épülő elszámolás alapján az ilyen ügyletek jelentős

részben nem lennének mérlegképesek, mivel vagy nincs kezdeti pénzkidadásuk, vagy ha van is, az elhanyagolható ahhoz az összeghez képest, amit az ügylet megtestesít(het).

A nemzetközi számviteli standardalkotó testület (az IASC) az 1990-es években ambiciózus terveket fogalmazott meg egy olyan egységes standard megalkotására, amellyel általános szabályt lehet adni a pénzügyi eszközök és pénzügyi kötelezettségek elszámolására, bemutatására. Ezt azonban nem sikerült teljesíteni, így öt év különbséggel két standardot (32. és 39. IAS) is kibocsátottak e témában (Epstein-Mirza 2002), amelyek felülvizsgálata napjainkban is tart. A várhatóan új standard(ok) kibocsátásával záruló folyamat első eredménye a 7. IFRS, amely 2007. január 1-jétől egészíti ki a 32. IAS-t.

A pénzügyi instrumentumok mellett további eszközökre is kiterjesztették a valós értékelést. 2001-től a befektetési célú ingatlanok (40. IAS), 2003-tól a biológiai eszközök (41. IAS) és legújabban az értékesítési célú eszközök (5. IFRS) körében kell alkalmazni a valós értékelési modell szabályait.

A folyamat alól az Európai Unió sem tudta magát kivonni, különös tekintettel arra, hogy a standardok közvetlen és kötelező uniós alkalmazása egészen közeli valóságnak tűnt. A 2001/65/EK irányelv aztán szabad utat is engedett a valós értékelésnek, biztosítva azt, hogy az európai uniós beszámolás ne maradjon el a világ vezető standardalkotói által kiadott szabályoktól (ami összhangban állt az Unió számviteli szabályozásának új stratégiájával is). Ez az irányelv módosította a 78/660/EGK (4.) irányelvet, amellyel megteremtette annak lehetőségét, hogy a tagállamok a saját szabályozásukba illesszék a valós értékelést (egyelőre csak a pénzügyi instrumentumok körében). Az irányelv az alkalmazáshoz igen tág mozgásteret biztosít a tagállamoknak, amelyek dönthetnek arról, hogy kötelezően vagy választhatóan, az egyedi és/vagy a konszolidált beszámolóban írják-e elő a valós értékelést. Ezt a módosítást 2003. december 31-ig minden tagállamnak be kellett építeni a saját nemzeti szabályozásába.

Így 2004. január 1-jétől a magyar számviteli törvényben is megjelent a valós értékelés, amelynek főszabályait a 2000. évi C. törvény 59/A-59/F. §-ai tartalmazzák (az alkalmazást segíti a hitelintézetek és a pénzügyi vállalkozások beszámoló-készítéséről, könyvvizetéséről rendelkező kormányrendelet is). A magyar szabályozás csak lehetőségként foglalkozik a valós értékeléssel, annak alkalmazása csak abban az esetben kötelező, ha az adott egyedi beszámolót az 1606/2002/EK rendelet szerint a nemzetközi

számviteli standardok alapján összeállítandó konszolidált beszámoló összeállításához használják fel.

3.4.2. A valós értékelés módszere

A valós értékelés egyszerre jelent mérlegképességi, bekerülésiérték- és értékkorrekció-modellt. Többször megfogalmaztuk már, hogy a mérlegképesség egyik lényegi feltétele az adott jelenség megbízható mérése. A valós értékelés az egyik válasz a mérlegképességi kihívásokra, mivel olyan jelenségek kimutatását teszi lehetővé, amelyek a hagyományos (bekerülési költségekre épülő) értékelés keretei között elbuknának. Olyan vagyonsrészek esetében tűnik hasznosnak, amelyek gyakori, és akár rövid idő alatt bekövetkező jelentős (az adott jelenség aktív piaca által folyamatosan tükrözött) értékváltozásnak vannak kitéve, de emellett szóba jöhet még olyan eszközök körében is, amelyeknél a hosszabb távú értéknövekedés elérése az alapvető gazdálkodói motiváció. (A nemzetközi számviteli standardokban mindkét esetre találunk előírást.)

A valós értékeléssel egyrészt a korábban ismertetett értékkorrekciók (értékvesztés, visszaírás, értékhelyesbítés) összeolvadnak, másrészt az így egyesített korrekciókkal (főszabályként) közvetlenül a folyó üzleti év eredményét módosítjuk. A valós értékelés alkalmazása során keletkező értékkülönbözeteket a bekerülési érték nem befolyásolja. A valós értékelés alkalmazása mind az eszközök, mind a kötelezettségek körében lehetséges, ami fölöslegessé teszi az eszközök befektetett és forgóeszközökre osztását. Az eljárás lényege az, hogy az érintett vagyonsrészek értékét a kiemelt időpontokban (a bekerüléskor és a fordulónapon) közvetlenül a mindenkori valós értékre helyesbítjük, a kialakult értékkülönbözet egységes elszámolásával, függetlenül attól, hogy az új érték milyen irányban és mekkora összeggel tér el a bekerülési, illetve az előző értékeléskor kialakult értékhez képest.

A valós értékelés nem általánosan alkalmazható módszer, csak meghatározott, a valós értékelés előfeltételeinek megfelelő vagyonsrészek körében érvényesíthető. A vagyonnak a valós értékeléshez szükséges új szemléletmódra épülő tagolását, a számviteli törvény előírásaiból kiindulva, a 2. táblázat mutatja. Jól látható, hogy a valós értékelés (magyar) alkalmazási körét kizárólag a pénzügyi instrumentumok adják.

2. táblázat A vagyონrészek tagolása a valós értékelés során, a számviteli törvény előírásai szerint

Valós értékelési szempontból	Eszköz	Forrás	Értékelés
	<i>Mérlegen belüli</i>		
Nem pénzügyi instrumentum	Tárgyi eszközök Immateriális javak Aktív időbeli elhatárolások	Saját tőke Céltartalékok Passzív időbeli elhatárolások	Bekerülési értéken (figyelemmel az értékvesztés, visszairás, értékhelyesbítés módszereire is)
P é z ü g y i i n s t r u m e n t u m o k	Lejáratig tartott pénzügyi eszközök - hitelviszonyt megtestesítő értékpapír - vásárolt követelés - pénzeszközök	Egyéb pénzügyi kötelezettség (minden mérlegbeli kötelezettség)	Bekerülési értéken
	Saját jogon keletkezett követelés		
	<i>Értékesíthető pénzügyi eszközök</i> - vásárolt követelés - befektetési célú részesedés - befektetési célú nem lejáratig tartott hitelviszonyt megtestesítő értékpapír		<i>Bekerülési értéken vagy Valós értéken (választható)</i>
	<i>Kereskedési célú pénzügyi eszközök</i> - vásárolt követelés - saját követelés - forgatási célú értékpapír	<i>Kereskedési célú pénzügyi kötelezettség</i>	<i>Valós értéken</i>
	<i>Mérlegen kívüli</i>		
	<i>Kereskedési célú pénzügyi eszközök (származékos ügyletből eredő követelés)</i>	<i>Kereskedési célú pénzügyi kötelezettségek (származékos ügyletből eredő)</i>	
	<i>Fedezeti ügylet miatti követelés</i>	<i>Fedezeti ügyletből eredő kötelezettség</i>	
Lejáratig tartott pénzügyi eszközök (függő követelés, szállítási ügyletekből eredő követelés)	Egyéb pénzügyi kötelezettségek (függő kötelezettség, szállítási ügyletekből eredő kötelezettség)	Bekerülési értéken	

Forrás: KPMG (2004)

Mivel a valós értékelés számviteli törvény szerinti szabályai lényegében a nemzetközi számviteli standardok előírásaira épülnek, a fenti vagyonfelosztás érdemben nem tér el a nemzetközi számvitel standardok előírásaitól. Igaz ez a pénzügyi instrumentum fogalmára is, amely valamely vállalkozásnál pénzügyi eszközt, ugyanakkor egy másik vállalkozásnál pénzügyi kötelezettséget (vagy tőkeinstrumentumot) keletkeztető szerződést jelent (32. IAS 11. bekezdés és 2000. évi C. törvény 3. § (8) bekezdés 3. pont).

Feltétlenül meg kell azonban jegyezni, hogy a számviteli standardok a pénzügyi instrumentumoknál szélesebb körben biztosítják a valós értékelés alkalmazásának lehetőségét (lásd előző fejezetpont), amelyek a számviteli törvény keretei között még opcionálisan sem alkalmazhatók.

További eltérés, hogy amíg a számviteli törvény az értékesíthető pénzügyi eszközök körében opcióként biztosítja a valós értékelés módszerét, addig a nemzetközi számviteli standardok szerint ezeket is kötelező valós értéken kimutatni.

3.4.3. A valós értékelés alkalmazása

A valós értékelés eddigi rövid életpályája alatt még nem alakult ki annak egységes értelmezése, alkalmazása. A standardok uniós befogadási folyamatában a legtöbb vitát éppen a pénzügyi instrumentumokról és azok értékeléséről szóló két standard gerjesztette, ami késleltette is ezek kihirdetését. A nézeteltérések feloldását, a valós értékelés egységes alkalmazását hivatott biztosítani a valós értékelést bevezető, alig öt éve hatályban lévő standardok teljes felülvizsgálata és újrafogalmazása is, amelynek első eredménye a 7. IFRS.

A valós értékelés alkalmazásához elsőként magát a valós értéket kell elfogadtatni és helyesen értelmezni. A nemzetközi számviteli standardok rendszerében több helyen is felbukkan a valós érték fogalma, mint az a lehetséges összeg, amelyért egy eszköz gazdát cserélhet, vagy egy kötelezettséget rendezni lehet, jól tájékozott, ügyletkötési szándékukat kinyilvánító, független felek között, szokásos piaci feltételek szerint lebonyolított ügylet keretében. Jól érzékelhető a feltételes módban történő fogalmazás: úgy kell meghatározni ezt az értéket, hogy a tényleges piaci művelettől elvonatkoztatunk, nem számolunk a cserével egyébként szokásosan együtt járó tranzakciós költségekkel (értékesíthetővé tétel, piacra juttatás, banki költségek stb.).

A magyar számviteli törvény szövegezése viszont könnyen megtéveszthet bennünket, mert a fogalom a standardbelivel ugyan lényegében azonos tartalommal jelenik meg (3. § (9) bekezdés 12. pont), de az alkalmazást segítő kiegészítő értelmezéssel ezt felül is írhatja. A valós érték lehet a tényleges piaci érték, ha a vagyonrésznek van aktív piaca (tőzsdei vagy tőzsdén kívüli ár); lehet a „számított piaci érték”, ha nincs aktív piac, de más hasonló vagyonrészek aktív piacára épített összehasonlító árakkal meghatározható; és lehet *becslésre alapozott érték* is, amely az értékelt vagyonrészre alkalmazható és általánosan elfogadott értékelési eljárásokra épít.

A standard is úgy fogalmaz, hogy „a valós érték legjobb bizonyítéka a nyilvánosan jegyzett, aktív piacon kialakuló ár” (39. IAS 99. bekezdés), amelynek hiánya azonban nem teszi okafogyottá a módszer alkalmazását. Ha az egyébként aktív piacon az értékelés elvégzésekor nem történik tranzakció, akkor mindaddig figyelembe vehető a legutolsó tranzakció során kialakult ár, amíg nincs olyan jelzés, amely alapvető változásra enged következtetni az utolsó tranzakció és a fordulónap között. Azokban az esetekben, amikor jegyzett piaci ár nem áll rendelkezésre, becslési eljárásokat kell alkalmazni (diszkontált cash flow, hasonló ügyletek piaci ára, az ügylet alkotórészeire vonatkozó árak stb.). A Keretelvek szerint önmagában az a tény, hogy a bekerülési vagy más értéket becsléssel határozzuk meg, nem csökkenti a beszámoló megbízhatóságát. A becslések során kapott értékek azonban csak akkor elfoghatóak, ha az ésszerű becslések tartományában nincsenek jelentős eltérések, ellenkező esetben a valós értékelés módszere nem alkalmazható. A valós érték meghatározása is azon a feltételezésen alapul, hogy a gazdálkodó folytatni fogja tevékenységét, tehát cselekedeteit semmiféle kényszer nem befolyásolja.

A valós értékelés alkalmazásakor mutatkozó értékelési különbségek meghatározása a valósérték-modell elvei szerint történik, azaz meg kell állapítani az aktuális fordulónapi valós érték és az előző értékelés időpontjában figyelembe vett valós érték különbségét, amellyel az értékelt vagyonrész értéket kell közvetlenül módosítani. A valós értékelés alá vont pénzügyi instrumentumok (lásd 2. táblázat) valós értékének megváltozásából eredő különbségek (nyereségek vagy veszteségek) elszámolását a 39. IAS a besorolástól függően szabályozza (103. bekezdés). A kereskedési célra tartott pénzügyi eszközök és kötelezettségek átértékelési különbségét minden esetben az időszak eredményében kell elszámolni. Ezt az előírást a magyar számviteli törvény átvette. Az értékesíthető pénzügyi eszközök esetében sajátos eltérés mutatkozik a két szabályrendszer között. A nemzetközi

számviteli standard ezekre is a valós értékelést írja elő, az értékelési különbözet elszámolásánál viszont a gazdálkodónak számvitelpolitikai-döntést kell hoznia arra vonatkozóan, hogy az időszaki eredményben vagy közvetlenül a saját tőke elkülönített részében jeleníti meg ezeket a nem realizált összegeket.¹³

A magyar előírás is biztosít ilyen mérlegelési lehetőséget, de nem a különbözetek elszámolása vonatkozásában, hanem az értékesíthető pénzügyi eszközök valós értékelés alá vonásáról. Ha ugyanis a gazdálkodó e körben is a valós értékelés mellett dönt, akkor a kimutatott különbözeteket csak a saját tőkében (az értékelési tartalék részeként) lehet elszámolni mindaddig, amíg ez a különbözet pozitív. Ha az értékelés során az értékviszonyok kedvezőtlen változása miatt a pozitív különbözet „elhasználódik” vagy nem is képződött, akkor azt az időszaki eredményben kell (értékvesztésként) figyelembe venni. Ez pedig azt jelenti, hogy ekkor a bekerülési értéknek éppen olyan szerepe van, mint az átértékelési modell esetében (lásd 13. ábra), amiből értelemszerűen következik az is, hogy pozitív értékelési különbözetek keletkezésekor először a korábban az eredménnyel szemben elszámolt negatív értékelési különbözetet kell (szintén az eredménnyel szemben) megszüntetni, és csak ennek teljes visszaírása után lehet (valós) értékelési tartalékot képezni.

Eltérés van az értékelési különbözetek bemutatása terén is. A számviteli standardokra általánosan igaz, hogy az értékcorrekciókkal közvetlenül az átértékelt vagyონrész értékét kell módosítani (nem kell külön mérlegsorokat képezni az értékkülönbözetre). A számviteli törvény viszont úgy rendelkezik, hogy az értékelési különbözeteket az egyes vagyónrészekhez kapcsolódó külön helyesbítő számlákon kell kimutatni. A kereskedési célú eszközök mérlegértéke a helyesbítő számla egyenlegével előjelhelyesen összevont bekerülési érték lesz, egyezően a standard előírásával. Viszont az értékesíthető pénzügyi eszközökhöz tartozó helyesbítő számlák (a korábban kifejtettek miatt) csak a bekerülési értéket meghaladó valós érték esetén tartalmazznak egyenleget, amelyeket nem lehet összevonni a kapcsolódó eszközszámlával, hanem attól elkülönítve, önálló mérlegtételben kell bemutatni. Ezzel viszont éppen az a többletinformáció vész el, amit az átértékeléstől elvárnánk, hiszen a külön mérlegtételben közölt értékelési különbözet így közvetlenül nem lesz összekapcsolható az érdekelt vagyónrészsel.

¹³ A standard módosítását követően ez a helyzet megszűnik és csak a saját tőkével szembeni elszámolás lesz alkalmazható.

Végül további magyar sajátosságként kell megemlíteni, hogy a fordulónapi valós értékeléskor a kereskedési célú eszközöknél a fordulónapon érvényes valós értéket, míg az értékesíthető eszközöknél a beszámoló-készítéskor ismert valós értéket kell figyelembe venni. Az eltérő időpontra vonatkozóan kimutatott értékek viszont (félre)értelmezési kérdéseket vethetnek fel. Ez a helyzet már majdnem olyan, mintha a bekerülési értékre alapoznánk, hiszen az is más és más időpontok értékviszonyait tükrözi.

Ilyen megkülönböztetést a standard nem tesz, minden esetben a fordulónapi értékviszonyokat kell megjeleníteni.

4. A számvitel prezentáló szerepe: a beszámoló

A számviteli információs rendszer keretei között megjelenő vagyónhalmaz tartalmának, értékelésének áttekintése után, vizsgálódásunkat formai szempontokkal egészítjük ki. A számviteli információs rendszer definiálásakor leszögeztük, a pénzügyi számvitel alapvető rendeltetése, hogy rendszeres időközönként releváns (tehát a döntéseket befolyásoló) információkkal lássa el az érdekhordozók széles körét, de különösen a gazdálkodó külső környezetét. Ezt a strukturált információbázist sokféle névvel illetik, de lényegileg azonos tartalommal és azonosan megfogalmazott általános ismérvekkel, célokkal jelenítik meg az egyes szabályrendszerek. Széles körben elfogadott az (éves) *beszámoló* elnevezés, de emellett *éves jelentésnek* (annual report), *pénzügyi jelentésnek* (financial report) *pénzügyi kimutatásnak* (financial statement) is gyakran nevezik. A nemzetközi számviteli standardokban a financial statement (pénzügyi kimutatás, pénzügyi beszámoló) az általánosan alkalmazott elnevezés, amit a számviteli törvény fogalomrendszerében beszámolónak nevezünk. A dolgozatban a beszámoló kifejezést használjuk.

4.1. A beszámoló értelmezése és általános szabályozása

A nemzetközi számviteli standardok rendszerében több standard (így az 1., a 14., a 27., a 28., a 31. és a 34. IAS) is foglalkozik a különböző helyzetekre vonatkozó beszámolók felépítésével, tartalmával, amelyeket a Keretelvekben foglaltakkal összhangban kell értelmezni és alkalmazni. A további kifejtés alapvetően az általános célú pénzügyi kimutatások prezentálására vonatkozó szabályokat meghatározó 1. IAS-re épül. Az általános célú beszámolók önmagukban közzétett kimutatások, amelyek a Keretelvekben is körülhatárolt külső érdekhordozók széles körének biztosítanak nélkülözhetetlen információs bázist.

A beszámolónak megbízható és valós (más megfogalmazásban igaz és hű) képet kell adnia a beszámolóban megjelenített gazdálkodóról. Ennek azonban korlátozó tényezői vannak, amelyek közül két meghatározó elemmel (a mérlegképességgel és az értékeléssel)

a korábbi fejezetekben már részletesen foglalkoztunk. A nemzetközi számviteli standardok előírásai szerint megbízhatónak és valósnak akkor tekinthető a beszámoló, ha

- a standardokban és a keretelvben megfogalmazott alapelveket, szabályokat, és az ezekre alapozottan kiválasztott számviteli politikákat teljes körűen alkalmazták,
- a közölt információk lényegesek, megbízhatóak, összehasonlíthatóak és érthetőek, és azokat
- a szükséges kiegészítő megjegyzésekkel (amelyek ahhoz szükségesek, hogy a felhasználók pontosan értsék egy elszámolt gazdasági esemény hatásait) tették közzé (1. IAS 15. bekezdés).

Az 1. IAS kategorikusan kijelenti, hogy a nemzetközi számviteli standardok megfelelő alkalmazása – szükség esetén a további közzététellel együtt – olyan pénzügyi kimutatásokat eredményez, amelyek vélelmezhetően megvalósítják a valós bemutatást (1. IAS 13. bekezdés).

A számviteli törvény is kimondja (4. § (2) bekezdés), hogy a gazdálkodók működéséről, vagyoni, pénzügyi, jövedelmi helyzetéről szóló beszámolónak megbízhatónak és valósnak kell lennie, amely elsősorban attól lesz ilyen, hogy a törvényben megfogalmazott szabályok (különös tekintettel az alapelvekre és az értékelési előírásokra) teljes körű alkalmazásával állították össze. Egyértelműen következik ez abból, hogy (hasonlóan a standardokhoz) csak nagyon ritka és kivételes esetben lehet a törvény tételes előírásaitól eltérni, nevezetesen akkor, ha az adott körülmények mellett a törvény valamely rendelkezésének alkalmazása (ideértve a kiegészítő mellékletben való bemutatást is) nem biztosítja a megbízható és valós összképet (4. § (4) bekezdés).¹⁴ A törvény is rendelkezik arról, hogy további információk közzététele szükséges, ha a bemutatott adatok megértéséhez nem elegendő a mérleg és az eredménykimutatás adatsora.

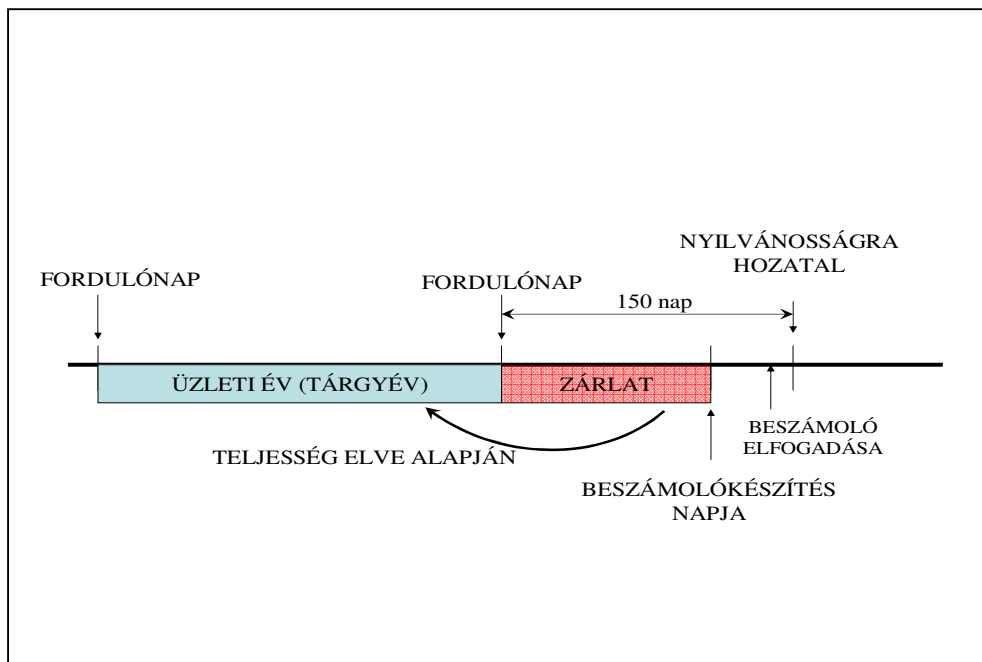
A beszámoló és annak minden része egységes egészet alkot, amelyeknek csak az együttolvasása biztosíthatja a gazdálkodók helyzetének teljes bemutatását egy számviteli

¹⁴ Lukács János 2002-ben a Szakma hasábjain vitaindító meditációban hívta fel ennek alkalmazhatósági aggályaira és lehetőségeire a figyelmet (Lukács 2002).

időszakra (üzleti évre, amely általános helyzetben 12 hónapos periódusokat jelent) vonatkozóan.

Az üzleti évek meghatározásakor az 1. IAS mindössze annyit ír elő, hogy *az üzleti évek 12 hónapos ciklusokat jelentenek*, de nem rögzíti ennek kezdő és végpontját. Ezzel szemben a számviteli törvény e téren gyakorlatilag semmilyen mozgásteret nem biztosít a gazdálkodók számára, hiszen kijelenti, hogy az üzleti év a naptári évvel egyezik meg. Ettől eltérni csak a külföldi anyavállalatok magyar leányvállalatainál lehet, ha ezt az anyavállalat biztosítja. A gazdálkodók nagy részénél a számviteli ciklusok ütemezése közvetlenül nem bír különösebb jelentőséggel, viszont vannak olyan tevékenységek, ahol a szokásos termelési ciklus semmilyen módon nem köthető a naptári évhez (ilyen például a mezőgazdaság vagy az idegenforgalom), ezért ilyen esetekben különösen nem indokolt fenntartani ezt a merev előírást.

18. ábra Az üzleti év teljességének értelmezése

Forrás: saját szerkesztés

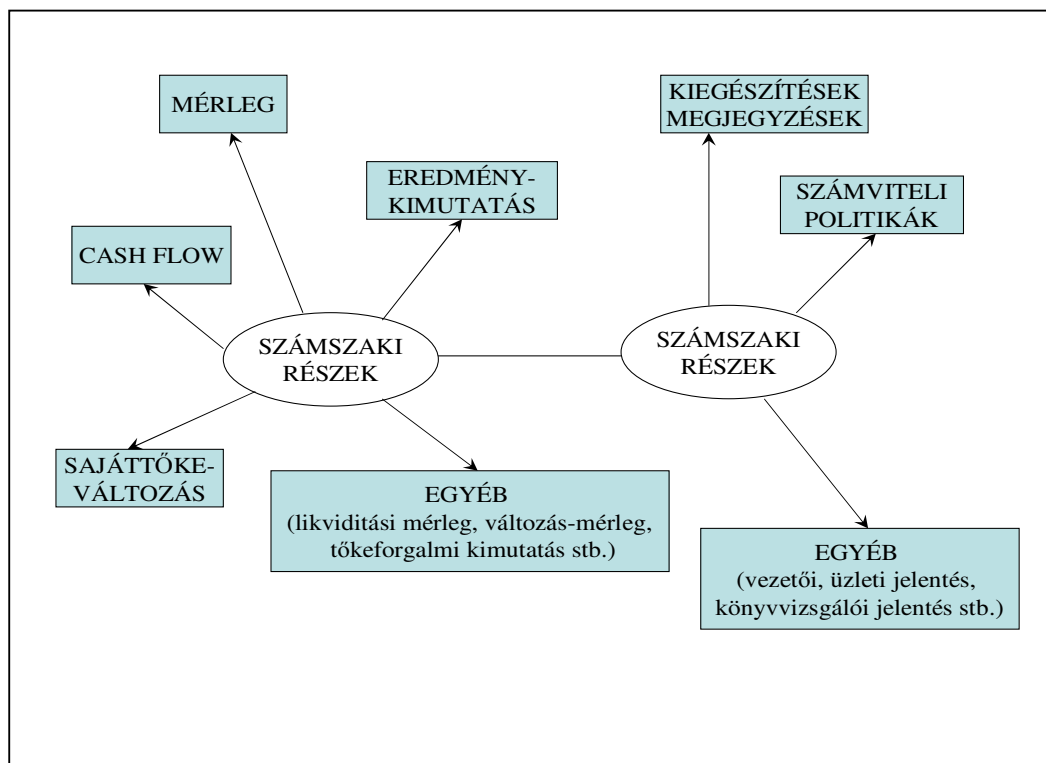
A beszámoló tartalmára, pontosságára, az üzleti év teljességére jelentős hatással van a beszámoló-készítés napjára vonatkozó számvitelpolitikai-döntés, hiszen az addig megismert információk, események tárgyévre vonatkozó hatásait fordulónapi eseményként a fordulónapi vagyonérték pontosításaként kell elszámolni (18. ábra).

4.2. A beszámolók általános felépítése

A beszámolók tartalma két részre osztható, a számszaki és a szöveges részre (19. ábra). A számszaki rész az adott számviteli időszakban (üzleti évben) lezajlott gazdasági események megjelenítését biztosítja aggregált, standardizált és szerkesztett formában. A számszaki rész egy-egy eleme a vagyoni, a pénzügyi és a jövedelmi helyzetről, illetve annak egy-egy kiemelt részletéről ad áttekintést, előre rögzített, összevont szerkezetben. A szöveges rész pedig a számszaki részhez kapcsolódva, de azon túlmutatva is kiegészít, értelmez, magyaráz, alátámaszt, felvázolja a jövőbeli kilátásokat, tartalmazza a számszaki rész összevont adatainak szükséges alábontását, továbbá minden olyan eseményre vonatkozó információt, amelyek a mérlegben nem mutathatók ki, mert nem felelnek meg a mérlegképességi elvárásoknak

Azt hogy a fentiek közül mi és milyen rendszerben, tagolásban jelenik meg a gazdálkodók beszámolóiban, az irányadó számviteli szabályok tartalmazzák.

19. ábra A beszámolók felépítésének általános áttekintése

Forrás: saját szerkesztés

A szöveges részt a beszámoló narrátorának is tekinthetjük, ugyanaz a szerepe, mint például egy futballmérkőzés kommentátorának. A narrátor és a néző is ugyanazt látja, de a narrátor olyan háttér-információkkal is rendelkezik, amelyekkel a néző nem feltétlenül. Ezek a szóbeli kiegészítések, magyarázatok érthetővé, világossá, sőt érdekessé teszik azt, amit látunk. Persze gyakran előfordul, hogy bosszankodunk a narrátor ügyetlenségein, mellészólásain, téves helyzetértékelésein. Így van ez a beszámoló esetében is, hiszen itt is szükség van arra, hogy a „rideg” számhalmazok között helyesen tudjunk navigálni, mert ellenkező esetben akár zátonyra is futtathatja az elemzésünket, értékelésünket. A számviteli előírások általában fő helyen foglalkoznak a számviteli információs rendszer kimeneteként megjelenő beszámolók formái, tartalmi kérdéseivel, így biztosítva azt, hogy a beszámoló valóban hasznos és egyértelmű adatokkal szolgáljon az értelmezéshez, a döntések alátámasztásához.

A magyar számviteli szabályozás (ahogyan arról az 1. fejezetben már volt szó) egységesen kezeli a számviteli információs rendszert, de kiemelt teret szentel a beszámolóval kapcsolatos előírásoknak, lényegében minden fejezete a beszámolót és annak tartalmát tekinti elsődlegesnek, ebből kiindulva fogalmazza meg az adott területre vonatkozó szabályokat. A törvény általános szabályként kimondja, hogy a hatálya alá tartozó minden gazdálkodónak beszámolót kell készíteni annak érdekében, hogy a piac szereplői számára a döntéseik megalapozásához hozzáférhető, objektív információk álljanak rendelkezésre. A törvény a számszaki és szöveges részek különböző kombinációja, a megjelenített gazdálkodó társasági jogi helyzete, az egyes részek kötelezően előírt minimális tartalma alapján többféle önálló beszámolóformát (egyedi beszámoló, ezen belül éves beszámoló és egyszerűsített éves beszámoló, valamint konszolidált beszámoló) is definiál, és rendelkezik ezek tartalmáról, felépítéséről.¹⁵

A beszámolókkal több számviteli standard és a Keretelv is foglalkozik, amely a magyar előírásokkal csak részben megfeleltethető beszámolóformákat értelmez, úgymint *egyedi pénzügyi beszámoló, konszolidált beszámoló, üzleti szegmensekre vonatkozó beszámoló, évközi beszámoló*. A standardok az általános célú (tehát nem kritikus céghelyzetekre vonatkozó) beszámoláshoz kapcsolódóan fogalmaznak meg szabályokat. Az általános célú beszámolók az üzleti érdekek sérelme nélkül lehetővé teszik, hogy a felhasználó elemezze, értékelje a gazdálkodó helyzetét, az abban beállt változásokat,

¹⁵ A törvény szabályozza az egyszerűsített beszámolót is, ez azonban nem tárgya a dolgozatnak.

tájékozódhasson a jövőbeli kilátásokról. A standardok elsődlegesen nem formát, hanem tartalmat szabályoznak, megnevezik a beszámoló önállóan elkészítendő részeit, azok minimális részletezését, amelyre építve a gazdálkodónak kell ezek kombinációját úgy meghatározni, hogy az megfeleljen a Keretelvekben előírt minőségi jellemzőknek (érthetőség, relevancia, megbízhatóság, lényegesség stb.).

4.3. A beszámolók számszaki részei: a mérleg

A beszámoló legáltalánosabb, legismertebb és mindig önállóan bemutatott részei a mérleg és az eredménykimutatás. Ezek formai kialakítása, a bennük megjelenített jelenségek összerendezése alapvető szerepet játszik a hasznosíthatóság során. A *mérleg* (vagyonkimutatás) *alaki-formai kialakításához* tisztázni kell a vagyon kettős vetületének formai megjelenítését, a mélységi és szélességi tagolást, a jelölésrendszert, a vagyonrészek sorrendjét, továbbá, hogy mindezek mekkora gazdálkodói mozgástérrel párosulnak.

A kettős könyvvitel rendszere a *vagyonszámbavétel kettős szemléletmódjára* (eszközök és források) épül, ezért alapvető kérdésnek tartjuk, hogy ez a kettősség mennyire tükröződik a mérleg formai megjelenítésében. A kontinentális és az angolszász típusú megjelenítés magán hordozza az egyes vagyonelemek definiálásának jellegét is. A kontinentális (alapvetően kodifikált jogra épülő) szabályozás (ahogyan azt a mérlegképességről szóló fejezetben is láttuk) egymástól függetlenül és többnyire taxatív felsorolással értelmezi az eszközök és források halmazát, míg az angolszász gyakorlatban a saját tőkét az eszközök és a kötelezettségek különbségeként közelítik, ami megnyilvánul a két szabályrendszerhez tartozó mérlegformátumokban is.

A kontinentális szabályozásban az eszközök és források mellérendelő (mondhatjuk úgy is, hogy bruttó) módon jelennek meg. Határozottan és egyértelműen elkülönítésre kerül az eszközök és a források csoportja, így a kettős vetületet két, egymással szembenálló és egyenrangú oldal is kifejezésre juttatja (lásd 20. ábra), amelyek értelemszerűen ugyanazt a vagyonösszeget határozzák meg.

20. ábra A kontinentális típusú mérleg sémája

MÉRLEG, 20x6. 12. 31.	
E_1	F_1
E_2	F_2
·	·
E_i	F_j
·	·
E_n	F_m
$\sum_{i=1}^n E_i$	$\sum_{j=1}^m F_j$

Arról is szóltunk már, hogy a (saját) tőke, mint a tulajdonosok érdekeltségét megjelenítő vagyonelem, matematikailag a mérlegben megjelenített eszközök és kötelezettségek különbségeként vezethető le, amely az egyoldalas sémában közvetlenül is kitűnik. Az eszközök és források főösszegének egyezőségét kevésbé kiemelő angolszász mérlegforma a vagyonrészek besorolásánál a likviditási szempontokat helyezi előtérbe.

A nemzetközi számviteli standardok közvetlenül nem foglalkoznak a mérleg formai megjelenítésével (a standardok hatóköre miatt ez nem is lenne életszerű), mindössze azokat a vagyonelemeket (mérlegsorokat) adják meg, amelyeket önállóan, egymással és más elemekkel nem összevonva, közvetlenül kell a mérlegben megjeleníteni. A hivatkozott standard függelékében található mérlegminta (amely csak szemléltető jellegű és nem tekinthető a standard kötelező részének) a kétoldalas szemléletmódot tükrözi.

A gazdálkodók egy üzleti év alatt jelentős mennyiségű eseményt bonyolítanak le, amelyek eredményeként a mérlegben szerteágazó és számos tételt magában foglaló vagyonhalmazt kell megjeleníteni. A mérleg akkor tölti be szerepét, ha tagolásában sikerül megtalálni az arányosságot, a lényegességet, az áttekinthetőséget és az érthetőséget egyensúlyát. A számviteli rendszerek az alapelvek megfogalmazásánál ezért nagy hangsúlyt helyeznek ezekre az alapvetően formai szempontokra. Minden esetben mérlegelni szükséges, hogy az adott vagyonelemet önállóan nevesítve vagy más elemmel (esetleg elemekkel) összevontan

mutassunk-e be a mérlegben. A beszámolóban minden lényeges tételt elkülönítve kell bemutatni, a nem jelentős tételeket pedig össze kell vonni más, lehetőleg hasonló jellegű tétellel. Nem életszerű tehát az a törekvés, hogy minden egyes vagyონrészt önállóan, egymástól elkülönítve mutassunk be, hiszen ez magának a mérlegnek a szerepét, célját lehetetlenítené el. Ebből azonban nem következik az, hogy a mérlegben összevontan megjelenített tételeket a beszámoló más (jelesül a szöveges) részeiben ne lehetne az egyes érdekhordozói igényekhez igazodva részletezni.

Annak megítélése, hogy mit tekintünk lényegesnek vagy nem lényegesnek, az ésszerűség keretein belül gazdálkodói mérlegeléssel és/vagy az előírásokra alapozva történhet. Mind az 1. IAS, mind a számviteli törvény lényegesnek tekint egy információt, ha annak elhagyása vagy téves bemutatása befolyásolná a beszámoló alapján hozott felhasználói döntéseket¹⁶. A lényegességet a tétel jellege és nagyságrendje alapján lehet elbírálni, amelyre vonatkozóan egyetlen szabályozás sem adhat konkrét normákat, bár a számviteli törvény néhány ilyen helyzetben (lásd például a lezárt évekre vonatkozóan feltárt hibák minősítését elősegítő nagyságrendi szabályt) kötelező „sarokszámot” tartalmaz a lényegesség megítéléséhez.

A *mélyléségi tagolás*hoz szorosan hozzátartozik a mérleg sorok képzése és azok alá- és fölérendelése. Az 1. IAS erre vonatkozóan nem tartalmaz tételes előírásokat. Rögzíti egyrészt, hogy a mérlegben feltétlenül meg kell jeleníteni a vagyón elsődleges mélyléségi tagolásában (lásd 2.3. fejezetet) a rövid és hosszú távú elemeket, másrészt tételes felsorolással meghatározza azokat a vagyónrészeket, amelyeket (jellegükből, rendeltetésükből eredően) közvetlenül a mérlegben szükséges bemutatni (1. IAS 68. bekezdés). Elismeri azonban, hogy a valós bemutatás megkívánhatja, hogy a gazdálkodó saját döntése alapján további nevesített tételeket, valamint összesítő sorokat, vagyónrész-csoportösszegeket is feltüntessen a mérlegben. A standard (véleményünk szerint helyesen) úgy véli, hogy a standardokat alkalmazók köre (tevékenysége, működési helye, nagysága stb. alapján) olyan szerteágazó, hogy tételes (egységes) séma előírása nem kivitelezhető. A standard azt is leszögezi, hogy a mérleg sorok kialakítása nem zavarhatja a mérleg áttekinthetőségét, ezért a mérlegben megjelenített tételek további tagolása gyakran a mérleghez kapcsolódó kiegészítésekben kell, hogy megtörténjen (erre keresztivatkozásokkal lehet a mérlegben felhívni a figyelmet). A standard minden esetben

¹⁶ A lényegességről lásd például Fridrich (2001).

elkülönített bemutatást ír elő a kapcsolt vállalkozásokkal (anyavállalattal, leányvállalatokkal, társult vállalkozásokkal és egyéb kapcsolt felekkel) szembeni követelések és kötelezettségek esetére.

A magyar számviteli szabályozás a mérleg egyes oldalainak kialakításánál is jóval részletesebb, de mégis rugalmas szabályokat tartalmaz. A törvény egyenrangúnak tekinti a kétoldalas és az egyoldalas sémát, és a gazdálkodóra bízta a választást. Az egységes alkalmazás, megjelenítés érdekében azonban a törvény (a mellékletben) tételes sémákat ír elő, amelyek tartalmazzák a háromszintű vertikális tagolást is: főcsoport, csoport, és tétel. A főcsoportok és csoportok kialakítása mindenki számára egységes, attól eltérni nem lehet (nincs gazdálkodói mozgástér). A részletezés harmadik szintje azonban csak ajánlás, a megadott tételek további tagolása, összevonása megengedett, sőt ha az előírt séma egyik tétele sem fedi le a megjelenítendő vagyonrész tartalmát, akkor új tételek is felvehetők. Mindez azonban nem járhat azzal, hogy olyan vagyonrészt mutatunk ki, amely nem egyeztethető össze a számviteli törvény mérlegképességi szabályaival. (Ahogyan azt a mérlegképességről szóló fejezetben rögzítettük, lényegében a törvény a mérlegséma előírásával határozza meg a mérlegképes vagyon tartalmát.)

A törvény úgy rendelkezik, hogy egyes gazdálkodók körében (amelyek megfelelnek a rögzített nagyságrendi paramétereknek) elegendő lehet a főcsoport- és csoportszintű tagolás, tehát a tételek teljes egészében el is hagyhatók. Ez a bemutatási lehetőség önálló beszámolóformában (egyszerűsített éves beszámoló) ölt testet. Vannak azonban olyan gazdálkodók, amelyek bemutatásához, nyilvánosságához alapvető érdekhordozói, nemzetgazdasági érdekek is fűződnek (ilyenek különösen a nyilvánosan működő társaságok, a pénzügyintézetek és a biztosító társaságok), ezért az ő esetükben nem lehet szó szűkített formájú adatközlésről.

A tételek kialakításánál *a megbízható és valós összkép, valamint a világosság elvét érvényre kell juttatni*, és az összevont tételek részletes tartalmára (ha azok lényegesek, de a mérlegben nem célszerű a közvetlen bemutatásuk) a beszámoló szöveges részében utalni kell (2000. évi C. törvény 22. § (2) és (3) bekezdése). A kapcsolt felekkel összefüggő tételek közvetlen bemutatására a törvény is nagy hangsúlyt helyez, amikor kimondja, hogy ezeket összevonni, elhagyni nem lehet.

Mindkét szabályozás biztosítja tehát, hogy a mérleget ne kelljen megterhelni olyan érdektelen, a megítélés szempontjából nem releváns sorokkal, amelyek zavarják a mérleg áttekinthetőségét, s amelyeknek nincs informatív jellege. Már a mérlegképesség tárgyalásakor is utaltunk arra, hogy a standardok elvárásaiban az eszközöket a befektetett és a forgóeszközök között kell megosztani, a forrásokat pedig (saját) tőkére és kötelezettségekre kell bontani. A magyar szabályozás viszont az óvatosság és az összemérés elveiből következő köztes vagyónrészeket (az időbeli elhatárolásokat és a céltartalékokat) is önállóan rendeli megjeleníteni.

A mérleg *szélességi (horizontális) tagolása* jóval egyszerűbb feladat. Ennek során azt kell tisztázni, hogy hány üzleti év közvetlen összehasonlítását várjuk el a mérlegtől (illetve a beszámoló többi részétől). Mind a nemzetközi számviteli standardok, mind a számviteli törvény azonosan fogalmaz: minden tételnél fel kell tüntetni az előző időszakra vonatkozó adatokat is. Az összehasonlító adatok bemutatása során mindkét időszak tekintetében azonos vertikális tagolásra (és azonos számviteli politikára) kell építeni, ha ez nem lehetséges, akkor erről a mérleghez kapcsolódó kiegészítő megjegyzésekben tájékoztatást kell adni. A horizontális tagolás keretében kell megemlíteni azt a magyar sajátosságot is, hogy a lezárt üzleti évekre vonatkozóan feltárt jelentős hibák bemutatásához külön oszlopot kell beiktatni, a bázisadatok változatlanul hagyása mellett. Ezzel szemben a 8. IAS, amely többek között a hibák megjelenítésével is foglalkozik, visszamenőleges helyesbítést ír elő az összehasonlító (bázis-) adatok újramegállapításával.

Az egyes *vagyonelemek sorrendje* a kétoldalas séma esetében vet fel érdemi kérdéseket. Arról kell itt dönteni, hogy az újratermelési folyamatban betöltött szerep vagy a likviditási szempontok dominálnak (az egyoldalas sémánál ez kevésbé hangsúlyos téma, mivel ez a forma alapvetően likviditási szempontokat követ). A már többször említett 1. IAS a gazdálkodóra bízta, hogy figyelemmel a tevékenysége sajátosságaira, a tételek mértékére, jellegére, melyik sorrendet alkalmazza. A számviteli törvény viszont e téren nem biztosít választási lehetőséget: az eszközöket és forrásokat az újratermelési folyamatban való lekötési idő hossza alapján kell feltüntetni.¹⁷ Meg kell azonban jegyezni, hogy a kétféle sorrend, viszonylag egyszerű átrendezéssel, egymásból közvetlenül is származtatható.

¹⁷ A pénz- és hitelintézetek esetében a likviditási sorrend a meghatározó

A különböző szintű összevonások egyértelmű megkülönböztetése és az adatok áttekinthetősége megkívánja, hogy a sémákban jól elkülöníthető, egységes *jelölésrendszert* alakítsunk ki. A számviteli törvényben a „nagybetű – római szám – arabszám”-rendszer használatos, a standardokban erre vonatkozó előírás nincsen.

4.4. A beszámolók számszaki részei: az eredménykimutatás

Az eredménykimutatás célja, hogy bemutassa valamely számviteli periódus (üzleti év) alatt elért eredmény létrehozása során keletkezett bevételeket, a hozzájuk kapcsolódó ráfordításokat, és az ezek eredőjeként meghatározott időszaki (adózás előtti) eredményt. Az eredménykimutatásban jelenik meg részlegesen vagy teljes körűen az eredményfelosztás is.

Az eredménykimutatás formai kialakításánál tisztázni kell a bevételek és ráfordítások formai megjelenítését, a mélységi és szélességi tagolást, a jelölésrendszert, a részeredmények képzését, az eredményfelosztás bemutatását, továbbá, hogy mindezekhez mekkora gazdálkodói mozgástér társul.

A bevételek és ráfordítások bemutatása (az eszközökhöz és forrásokhoz hasonlóan) többféle módon lehetséges. A nemzetközi számviteli rendszer ezzel közvetlenül nem foglalkozik, nincs kötelező vagy ajánlott séma. Az 1. IAS a 81. bekezdésben rögzíti azokat a sorokat, amelyeket közvetlenül az eredménykimutatásban kell megjeleníteni, de vélelmezi, hogy a valós bemutatás (vagy másik standard) szükségessé teheti további sorok képzését is. A számviteli törvény viszont meghatároz kétféle formát, és a gazdálkodóra bízta, hogy ezekből melyiket választja (más formai megjelenítés nem megengedett). Az egyik forma a mérleghez hasonló mellérendelő (kétoldalas) elrendezés, amelyben a bevételek és ráfordítások egymással szemben jelennek meg, az eredménynek a megfelelő oldalra való értelemszerű rendezése pedig biztosítja a két oldal egyező főösszegét. A másik esetben (egyoldalas, levezető forma) sokkal erőteljesebben kerül hangsúlyozásra az eredménynek a bevételek és ráfordítások különbségére épülő meghatározása. A magyar környezetben a mérleg kétoldalas, s az eredménykimutatás egyoldalas változata vált általánossá.

A formai kivitelezéshez tartozik a *bevételek és ráfordítások összevonhatósága* (nettósítása) is. E tekintetben a számviteli törvény messzemenően épít a bruttó elszámolás elvére, és csak a törvényben előírt esetekben lehet szó az összevonásról, amelynek jellegzetes példáira a pénzügyi műveletek körében bukkanhatunk (lásd az árfolyamnyereségeket és árfolyamveszteségeket vagy az értékcorrekciókat), a többi eredménykategóriánál általánosnak mondható a bevételek és ráfordítások egymástól elkülönült bemutatása.

A standard jóval enyhébb e téren is. A bevételek mellett (amelyek a gazdálkodó szokásos, üzletszerű tevékenysége során keletkeznek) megkülönbözteti az elszámolt nyereségeket, amelyek a szokásos üzletmenet marginális jelenségeiből, vagy a szokásos tevékenységen kívüli eseményekből erednek. Az elnevezésből („nyereségek”) is érzékelhető, hogy ezeket gyakran a kapcsolódó ráfordítások levonása után mutat(hat)ják be. Ugyanez elmondható a ráfordítások esetében is.

A *mélyléségi és szélességi tagolás, valamint a jelölésrendszer* a mérleg tárgyalásakor megismert alapokra épül. A mélyléségi tagolás során *főcsoportként* lehet azonosítani az egyes részeredmény kategóriákat, *csoportként* az egyes részeredményekhez tartozó bevételek és ráfordítások összegét, *tételként* pedig az egyes bevétel- és ráfordítás-főösszegek részletezését. A számviteli törvényben egyértelműen felismerhető ez a törekvés a mellékletben előírt sémákban, bár az üzemi-üzleti tevékenységen belül (igaz csak az egyoldalú forma esetében) nem jelenik meg a bevételek és ráfordítások összegző sora, valamint a forgalmi típusú eredménykimutatásban az értékesítés bruttó eredménye mint részeredmény jelölése, nincs szinkronban a többi részeredmény jelölésével. Ennek egyszerűen formai okai vannak, mivel ezek már nem illeszthetők be a törvény által előírt séma jelölésszerkezetébe. A törvény más szempontból is következtelen a bruttó eredmény bemutatásakor: a kétoldali sémában nem jelenik meg ez a részeredmény-kategória.

A standardok rendszerében a mélyléségi tagolásra vonatkozóan nincsenek tételes előírások, bár az 1. IAS utal arra (83-84. bekezdés), hogy a gazdálkodó tevékenységének összetettsége, a lényegesség, a bevételek/ráfordítások jellege, rendeltetése indokolhatja összesítő sorok és részösszegek felvételét is.

A *részeredmények* kialakításánál azt kell figyelembe venni, hogy a gazdálkodók működését milyen résztevékenységekre osztva érdemes bemutatni. Általános elfogadott

nézet szerint elsődlegesen *szokásos műveleteket* és *rendkívüli műveleteket* különböztethetünk meg, amelyek elhatárolására azonban nincsen általánosan meghatározható egységes képlet, hiszen minden gazdálkodó más és más környezetben működik, más és más kockázatoknak van kitéve. A rendkívüli tevékenységbe olyan események sorolhatók, amelyek bekövetkezési valószínűsége alacsony, előre nem láthatók, nem ismétlődőek, vagy ha ismétlődnek is, nem kiszámíthatók.

A standardok csak igen ritka esetekben (természeti csapások, államosítás) vélelmezik a rendkívüli események bekövetkezését, ezért ennek a szerepe elhanyagolható, sőt a módosított 1. IAS 2005. január 1-jétől hatályos 85. bekezdésében már kifejezetten tiltja rendkívüli tételek elkülönítését. Ezzel szemben a magyar szabályozás (összhangban az Európai Unió irányelveiben foglaltakkal) kiemelten és részletesen foglalkozik a rendkívüli események meghatározásával. A számviteli törvény nem bízta a gazdálkodóra az események szokásos és nem szokásos jellegének megítélését, hanem tételesen felsorolja, hogy mit kell ebben a részben bemutatni (az 1992. és 2000. között hatályos szabályozásban ez a lehetőség még biztosított volt). A standard ezeket az egyéb működési bevételek és ráfordítások elemeként a szokásos tevékenységben jeleníti meg.

Véleményünk szerint hosszabb távon sem javasolt a számviteli törvénynek a standardokhoz igazodó módosítása, mivel ez a tagolási forma közvetlenül jelzi, hogy melyek azok a bevételek, ráfordítások, amelyek csak eseti, kivételes jelleggel hatottak az eredményre.

Az *eredményfelosztás* annak meghatározását jelenti, hogy az időszak adózás előtti eredménye hogyan oszlik meg az eredményben érdekelt három érdekhordozó, az állam, a tulajdonosok és a gazdálkodó között. Az eredményfelosztás megjelenítése tekintetében az eredménykimutatás háromféle módon fejeződhet be: felosztás előtti állapotban, amikor csak az adózás előtti eredmény jelenik meg, vagy részleges felosztás utáni állapotban, amikor a társasági (jövedelem)adóval csökkentett, adózott eredményt mutatja be, vagy teljes felosztás utáni állapotban, amikor megjelenik a tulajdonosoknak járó osztalék is, így az eredménykimutatás a gazdálkodó által szabadon felhasználható, újra befektethető eredményrészt is mutatja (Baricz et al 1994).

Nyilvánvaló, hogy a mérleg sajáttőke-főcsoportjában is a fentiekkel megegyező tartalmú eredmény jelenik meg, ami jelentős különbségeket mutat az egyes számviteli

szabályrendszerek között. A nemzetközi számviteli standardok jelenleg érvényes szabályozása szerint az eredménykimutatás a részleges felosztást mutatja, ezért a mérleg sajáttőke-részében is az adózott eredmény jelenik meg, amelynek osztalékra való felhasználása a beszámoló külön részét képező sajáttőke-változásból, illetve a megjegyzésekből derül ki. Ezzel szemben a magyar szabályok a teljes eredményfelosztás bemutatását írják elő az eredménykimutatásban, így a saját tőke elemei között megjelenő (mérleg szerinti) eredmény kötelezettség-elemet már nem tartalmaz.

A formai kialakítás mellett egy alapvető *tartalmi kérdés* is felmerül a származtatott ráfordítások bemutatása kapcsán. Származtatott ráfordítások alatt azokat a ráfordításokat értjük, amelyeket korábban az üzemi körben költségként számoltunk el. Ez arra a mindenki által jól ismert megállapításra épül, hogy minden költségből előbb-utóbb ráfordítás lesz. Attól függően, hogy a tárgyévi működés (termelés) vagy a tárgyévi kibocsátás (értékesítés) oldaláról közelítjük a ráfordításokat, beszélhetünk összköltség-szemléletű és forgalmiköltség-szemléletű eredmény-megállapítási módszerről. Az előbbi a tárgyévi költségekhez rendeli az ahhoz kapcsolódó hozamot, az utóbbi pedig a tárgyévi kibocsátásból elért (ár)bevételhez rendeli hozzá az ahhoz szükséges ráfordításokat. Ebből adódóan az összköltség-szemléletben vegyes hozam (kibocsátott, illetve megtermelt), a forgalmi költség esetében viszont csak a kibocsátott (realizált) hozam jelenik meg. A ráfordítások származtatása ugyan eltérő a kétféle módszer alapján, de ez nem okozhatja azt, hogy összegében eltérő időszaki eredmények keletkezzenek, ezért kiigazításra van szükség.

A folyamatosan működő gazdálkodók számára elengedhetetlen, hogy a tevékenységükből származó eredmény beáramlásával nagy bizonyossággal számolni lehessen, amely kivonható a vállalkozásból anélkül, hogy ez a gazdálkodó nominális tőkeerejét veszélyeztetné, ezért a realizált (a piac által elismert és visszaigazolt) eredmény kimutatása tűnik célravezetőnek (Baricz 1994). Erre alapozva a forgalmi szemléletű eredményt tekintjük irányadónak, és ehhez igazítjuk az összköltség-szemlélet alapján levezetett, tartalmában vegyes (működési) eredményt. Ezt úgy érjük el, hogy az időszaki kibocsátásokból származó árbevétel összegét kiigazítjuk, egyrészt az időszakban létrehozott, de nem realizált hozamok, másrészt az időszakban realizált, de nem az időszakban megtermelt hozamok előállítási költségével (a magyar terminológia szerint az

aktivált saját teljesítmények értékével). Az így helyesbített árbevétel, csökkentve az időszak működési költségeivel, már biztosítja a realizált eredmény kimutathatóságát.

4.5. A beszámolók egyéb számszaki részei

A mérleg és az eredménykimutatás kapcsán egységes álláspontot képviselnek a számviteli rendszerek, amennyiben ezeket minden esetben a beszámoló elkülönült, önálló részeként határozzák meg. A további számszaki mellékletek értelmezésében viszont már eltérés mutatkozik abban a tekintetben, hogy ezeket önálló egységként, vagy a kiegészítő megjegyzések részeként kell megjeleníteni. Két olyan részt lehet megemlíteni, amelyek a kontinentális szabályozásban (általában) a beszámoló szöveges kiegészítéseiben, míg az angolszász szabályozásban a beszámoló elkülönült részeiben jelennek meg. Mindkettő a mérleg egy-egy kiemelt vagyონrészének tárgyidőszaki változásait részletezi. Az egyik ilyen kiemelt terület a *pénzeszközök változása*, amely a likviditás megítéléséhez alapvető fontosságú, a másik pedig a cég tartós fennmaradásának zálogát jelentő *saját tőke* és az abban beállt változások.

A számviteli rendszerek a teljesítés-szemléletű kettős könyvvitelre épülnek, ez azt jelenti, hogy a gazdasági események hatását abban az időszakban kell figyelembe venni, amikor azok ténylegesen megtörténnek, teljesülnek. A gazdasági események eredményre gyakorolt kimutatása független attól, hogy az ehhez kapcsolódó pénzáram mikor történik meg, ezt mind a számviteli standardok, mind a számviteli törvény egyértelművé teszi. A számviteli standardokhoz kapcsolódó Keretelvekben mögöttes feltételezéseként fogalmazódik meg az elhatárolási alap (22. bekezdés), amely szerint „az ügyletek és egyéb események hatásait akkor mutatják ki, amikor azok megtörténnek, nem pedig akkor, amikor a pénzeszközt vagy annak egyenértékesét megkapják vagy kifizetik, és azoknak az időszakoknak számviteli nyilvántartásaiban szerepeltetik azokat, és azoknak az időszakoknak pénzügyi kimutatásaiban mutatják be azokat, amelyekre vonatkoznak”. A számviteli törvény az összemérés elvében fogalmazza meg ugyanezt, amikor kimondja, hogy „az adott időszak eredményének meghatározásakor a tevékenységek adott időszaki teljesítéseinek elismert bevételeit és a bevételeknek megfelelő költségeit (ráfordításait) kell számításba venni, függetlenül a pénzügyi teljesítéstől” (15. § (7) bekezdés). A bevételeket

és ráfordításokat tehát abban az időszakban kell figyelembe venni, amikor azok gazdaságilag felmerültek (lásd a 2.4. fejezetet is).

Ebből adódóan az eredménykimutatás nem alkalmas a pénzeszköz-változások közvetlen bemutatására, hiszen egyrészt az eredményt alakító tételek kimutatásánál a pénzeszközváltozás (általában) nem feltétel, másrészt számos olyan, pénzeszköz-állományt módosító esemény is történik, amelynek nincs eredményhatása, harmadrészt pedig több olyan eredménymódosító hatást is kimutathatunk, amelyek nem járnak pénzeszköz-változással.

Ezt a számbavételi eltérést hidalja át a *cash flow-kimutatás*, amelyben a gazdálkodók tevékenységét új nézőpontból tagoljuk. Mind az IAS, mind a számviteli törvény működési, befektetési és finanszírozási területre osztja a pénztermelés és –felhasználás folyamatát.

A cash flow-ból nyerhető adatok alapot biztosítanak a beszámoló felhasználóinak ahhoz, hogy felmérhessék a gazdálkodó pénzeszköz és pénzeszközegyenértékes-termelő képességét, a gazdálkodók törekvéseit, céljait a pénzeszközök létrehozására, illetve azok felhasználására. A nemzetközi számviteli standard testület a cash flow szerepét azzal is hangsúlyozza, hogy erről önálló standardot (7. IAS) alkotott. A dolgozatnak nem célja, hogy behatóan foglalkozzon a cash flow-összeállítás módszertani kérdéseivel (ezzel kapcsolatban lásd például Bosnyák [1996] vagy Veit [2005]), csak arra kívánunk kitérni, hogy a formai megjelenítés (előbb vázolt) eltérése mennyiben hat ki a tartalmi szempontokra.

Azt már jeleztük, hogy a cash flow-val önálló standard foglalkozik, amely azt a beszámoló elkülönült egységeként azonosítja, nem ír elő – a mérleghez és eredménykimutatáshoz hasonlóan – kötelező sémát, csak a fő részeket (működés, befektetés, finanszírozás) különíti el, megadva ezek tartalmi jellemzőit is. Ezzel szemben a magyar számviteli törvény úgy fogalmaz, hogy a kiegészítő mellékletnek tartalmaznia kell egy olyan cash flow-kimutatást is, amely minimális tartalmában megfelel a törvény mellékletében közölt sémának (88. § (6) bekezdés).¹⁸

A sémához részben általános módszertani ismereteket, részben konkrét előírásokat tartalmazó „kitöltési útmutató” kapcsolódik, amelyet sajátos módon (ellentétben a mérleggel és eredménykimutatással, amelyek részletes tárgyalását a törvény főszövegében

¹⁸ Az egyszerűsített éves beszámolót készítőket a törvény mentesíti e kötelezettség alól.

találjuk meg) a mellékletez rendelték hozzá. A séma azonban még az egyes sorokhoz fűzött magyarázat ellenére is nehezen állítható össze, mivel a magyarázatok hiányosak, esetenként nehezen alkalmazhatók, így az adatok helyes értelmezése is gondot okozhat. Nézzünk erre néhány példát!

A működési tevékenységből származó pénzáram levezetése az indirekt logikára épül, emiatt már a kiinduló adózás előtti eredményt is több tétellel korrigálni kell, elkerülve a halmozódások, kétszeres számbavételek kialakulását. Ilyen például a részesedések után kapott osztalék bemutatása, amelyet a törvény a befektetési részben ír elő. Ugyanez a helyzet az eredményágon elszámolt végleges pénzáramlások bemutatásánál is. Sajátos módon viszont a befektetések után kapott, vagy az idegen tőke után fizetett kamatoknál ilyen átsorolási (korrekciós) előírás nincsen, ezek a működési pénzáram részei maradnak. A 7. IAS nem zárja ki, hogy a kamatok a másik két részben jelenjenek meg.

Egyes esetekben (lásd például a tárgyi eszközök eladását) külön tételben kell megjeleníteni az adózás előtti eredményre gyakorolt hatás semlegesítését. Az egyértelmű és hiteles tájékoztatás érdekében célszerű az összes ilyen semlegesítő tételre külön is utalni, akár közvetlenül a cash flow-sémában (ilyen tételek beiktatásával), akár a kiegészítő megjegyzésekben.

A törvény szerint az időszaki cash flow összesített adatának meg kell egyeznie a mérleg „Pénzeszközök” csoportja záró és nyitó adatának különbségével, ez viszont azt eredményezi, hogy a bankbetétek tartós lekötése, vagy a lekötés megszüntetése is pénzeszközváltozásként jelenik meg.

A gyakorlati és elméleti szakemberek az elmúlt időszakban több alkalommal is megfogalmazták a sémával kapcsolatos kifogásaikat, javaslataikat, de ezekre a szabályalkotók érdemben nem reagáltak, lényegében ma is a 2000-ben elfogadott formai és tartalmi elemek érvényesülnek.

Ma már az Európai Unió kapcsolódó irányelve is egyértelműen utal arra, hogy tagállami döntés rendelkezhet a cash flow önálló beszámoló-részként történő bemutatásáról (a magyar szabályozás egyelőre ezt nem támogatja).

A gazdálkodók egyik alapvető célja, hogy a működésükkel hozzájáruljanak a tulajdonosi érték növeléséhez, amelynek egyik meghatározó mozzanata a cég saját

tőkéjének a gyarapítása. A saját tőkét a standardok rendszerében az eszközök és kötelezettségek különbségként azonosítottuk, viszont a bemutatás nem korlátozódhat csupán erre az egy számadatra. Ezért az 1. IAS előírja (76. bekezdés), hogy már magában a mérlegben is szükséges a részvénytőke (illetve a társaságra jellemző indulótőke) és a tartalékok elkülönült bemutatása, amihez további részletezések kapcsolódhatnak a megjegyzésekben.

A saját tőkére számos esemény gyakorol közvetlen (mint például a tulajdonosokkal folytatott ügyletek, közvetlenül a saját tőkében elszámolt bevételek, ráfordítások), vagy közvetett (az időszaki eredményen keresztül) hatást. A saját tőke állománya két fordulónap között emiatt jelentősen megváltozhat, amelynek követése a mérleg alapján nehézségekbe ütközhet. Különösen igaz ez a nemzetközi számviteli standardokra, ezért az IAS/IFRS szerinti beszámolót ki kell bővíteni egy olyan kimutatással, amely számba veszi a saját tőke időszak eleji és időszak végi elemeit, és azok tételes változásait. A *sajáttőke-változás kimutatása* a beszámoló elkülönült egysége, amelynek minimális tagolásában meg kell jeleníteni az időszak nettó eredményét, a közvetlenül a saját tőkében elszámolt bevételeket és ráfordításokat, a számviteli politikában bekövetkezett változások hatásait, valamint a korábbi évekre vonatkozóan feltárt hibák hatásait.

Több standardban is találunk olyan szabályt, amely egyes bevételek, illetve ráfordítások elszámolását kötelezően vagy a gazdálkodó döntésétől függően a saját tőkében írja elő. Példaként említhetők az átértékelési különbözetek, az értékesíthető pénzügyi eszközök valós értékelési különbözete (ezzel a 3. fejezetben foglalkoztunk), a saját részvényekkel összefüggő ügyletek, vagy egyes árfolyamkülübözetek elszámolása.

A saját tőke egyéb elemeinek változása tekintetében a standard választási lehetőséget biztosít, hogy ezeket magában a sajáttőke-változási kimutatásban vagy a megjegyzésekben tegyék közzé (1. IAS 97. bekezdés). Ezzel a módszerrel mutatható be a tulajdonosokkal e minőségükben folytatott ügyletek (ideértve az osztalék-kifizetést is) hatása, a felhalmozott eredmény változása és minden további tartalék változása.

A számviteli törvény nem ír elő a standardhoz hasonló elkülönült kimutatást a saját tőke vonatkozásában (a standardokhoz képest jóval szűkebb is a saját tőkével szemben elszámolt évközi tételek köre), de a mérleghez kapcsolódó kiegészítő megjegyzésekben részletezni kell a saját tőke (törvény szerint előírt) tételeinek alakulását, a feltárt jelentős

hibák saját tőkére gyakorolt évenkénti hatásait, az adózott eredmény felosztására vonatkozó javaslatot.¹⁹

4.6. A beszámoló kiegészítő (szöveges) része

A fentiek alapján jól érzékelhető, hogy a beszámoló számszaki részei (mérleg, eredménykimutatás, cash flow) jelentős mértékben összevont, bizonyos mértékig egységesen strukturált adatokat tartalmaznak, és közvetlenül nem mutatják azokat a folyamatokat, amelyek hatással voltak az adott kimutatás valamely értékére. Ezzel is magyarázható, hogy minden szabályrendszer az előbb tárgyalt számszaki részekhez, azokkal egyenrangú kiegészítő (szöveges) részeket is rendel, amelyekben azok a számszerű adatok és szöveges magyarázatok, mennyiségi, minőségi jellemzők jelennek meg, amelyek a mérleg és eredménykimutatás szintjén nem foglalhatók rendszerbe (lásd a dolgozat előző fejezeteiben megfogalmazott korlátokat), de jelentős a szerepük a megbízható és valós összkép kialakításában. (Bosnyák 2003) megfogalmazásával élve „a mérlegről és/vagy az eredménykimutatásról (általánosan) azt állítani, hogy megbízható és valós képet mutat ... ellentmondáshoz vezet.” (Bosnyák 2003, 15. oldal.). A beszámoló egésze fog megbízható és valós összképet biztosítani.

A beszámoló szöveges kiegészítéseit többféle névvel is illetik. A magyar és az európai uniós gyakorlatban *kiegészítő mellékletnek* nevezik, a nemzetközi számviteli standardok *megjegyzések* (notes) cím alatt tárgyalják (ehhez hasonló az US GAAP szabályozása is).

A kétféle elnevezés mögött megjelenítésbeli különbség is van: a kiegészítő melléklet a beszámoló elkülönült, önálló része, míg egyes megjegyzések akár közvetlenül a mérlegben, az eredménykimutatásban is megjelenhetnek (részletezések, keresztthivatkozások, lábjegyzetek stb. formájában), így nem feltétlenül különülnek el a beszámoló többi részétől.

A nemzetközi számviteli standardok szerint tehát, a vagyonösszetétel bemutatására az alábbi lehetőségek adódnak:

¹⁹ Az egyszerűsített éves beszámoló eredménykimutatásából a jóváhagyott osztalék közvetlenül nem látszik.

- a mérlegben, az eredménykimutatásban, a sajáttőke-változásban kell bemutatni,
- a mérlegben, az eredménykimutatásban, a sajáttőke-változásban *vagy* a megjegyzésekben kell bemutatni, és végül
- a megjegyzésekben kell bemutatni.

A magyar előírásokban is fellelhető ez a szemléletmód. Egyrészt abban, hogy a mérlegtételek kialakítása a gazdálkodó igényeihez igazítható, másrészt abban, hogy a mérlegben, de különösen az eredménykimutatásban egyes tételekhez kiegészítő sorok tartoznak, amelyek az adott tétel egy-egy jelenségéről közvetlenül tájékoztatnak (lásd az „ebből” megjelölésű sorokat). A mérleg és az eredménykimutatás tételeinek kialakítása során maga a gazdálkodó is alkalmazhatja ezt a formát, ami ugyan kissé idegen az eddigi magyar gyakorlattól, de körültekintő alkalmazása jelentős mértékben is javíthatja a mérleg és az eredménykimutatás informatív jellegét.

Az 1. IAS szerint a megjegyzésekben feltétlenül foglalkozni kell (103. bekezdés) az alkalmazott számviteli információs rendszer kereteivel (milyen szabályrendszerre épül az elszámolás), és az ezt megvalósító számviteli politikával, a beszámoló más részeiben meg nem jelenő információkkal, továbbá azokkal a háttér-információkkal, amelyek a valós bemutatáshoz – a tételes előírások mellett – szükségesek.

A beszámoló megértése, egyértelmű értelmezése nem valósulhat meg, ha a beszámolóból nem kaphatunk tájékoztatást az alkalmazott számviteli politikáról (amelynek szabályozásbeli szerepéről az 1. fejezetben szóltunk). A cél nem lehet a teljes számviteli politika részletezése, de nincs is erre szükség. Nem nélkülözhetőek viszont azok a kiegészítések, amelyek az alkalmazott értékelési modellekre, értékelési eljárásokra vonatkoznak, különösen abban az esetben, ha az irányadó szabályozások széles mozgásteret biztosítanak. A standard nem zárja ki azt sem, hogy a beszámolóban alkalmazott számviteli politikákra vonatkozó információkat a beszámoló önálló elemeként mutassuk be.

A számviteli törvény is nagy hangsúlyt helyez a beszámoló számszaki részeihez kapcsolódó megjegyzésekre, amelyeket – ahogyan azt már említettük – a beszámoló önálló, elkülönült részeként határoz meg, *kiegészítő melléklet* néven. A törvény

szövegében számos helyen találkozunk a kiegészítő mellékletre vonatkozó előírásokkal. Egyrészt szétszórva, egy-egy témához kapcsolódva (gyakran nehezen követhető módon) jelennek meg a kötelező előírások, másrészt önálló bekezdés is (88. – 94. §) foglalkozik ennek tartalmával. A kiegészítő melléklet a kötelező elemeken túl a gazdálkodó mérlegelésén alapuló információkat is tartalmaz, amelyek nélkül a gazdálkodó helyzete, működése nem mutatható be a megbízható és valós összkép elvárásai szerint.

A kiegészítő melléklet (megjegyzések) formai, logikai felépítésére a standard és a számviteli törvény sem tartalmaz előírást. Figyelembe véve azonban a kiegészítő melléklet szerepét, az egyes előírásokat, részletszabályokat, az alábbi felépítés körvonalazható: először az alkalmazott számviteli szabályrendszer, az alkalmazott számviteli politikák (ha nem képez önálló részt) összefoglalása, majd a mérleghez, az eredménykimutatáshoz (a cash flow-hoz, a sajáttőke-változáshoz) kapcsolódó kiegészítő információk, és végül egyéb (tájékoztató) közzétételek.

A bemutatásnál a számviteli törvény előírásai nem minden esetben következetesek. A pénzügyi műveletek eredményénél például magában az eredménykimutatásban írja elő a kapcsolt felekkel elszámolt bevételek és ráfordítások részletezését, míg az (általában nagyobb gyakorisággal előforduló és jóval hangsúlyosabb) nettó árbevétel esetében ezt a kiegészítő mellékletbe utalja. Véleményünk szerint a törvény szellemiségével nem ellentétes az a megoldás sem, ha ezt a gazdálkodó saját mérlegelés alapján közvetlenül az eredménykimutatásban teszi meg önálló tétel formájában, vagy a pénzügyi műveleteknél alkalmazott, a törvény által is ajánlott formában.

A standardok nem zárják ki további (a beszámolón kívüli) kimutatások közzétételét sem, amelyek a vezetés értékelését, véleményét, a gazdálkodói környezet változását, a főbb kihívásokat, kockázatokat és az ezekre adott válaszokat fogalmazzák meg, kiegészítve a mérlegben el nem számolható erőforrásokkal, ezzel is hozzájárulva a felhasználók hatékony döntéshozatalához (1. IAS 9-10. bekezdés). Ezek a jelentések, kimutatások azonban nem tartoznak a standardok hatálya alá. Egy ilyen beszámolón kívüli kiegészítésnek Magyarországon intézményesített eszköze is van az *üzleti jelentés* formájában, amelyet az éves beszámoló mellett kötelezően el kell készíteni, lényegében a standardban megfogalmazott tartalommal.

Az üzleti jelentés célja, hogy a múltbeli események tényadatait, azok hatásait bemutató beszámolóra építve elemző módon feltárja a közeljövő működésében rejlő lehetőségeket, illetve kockázatokat, és az ezek kihasználására, illetve kivédésére adandó válaszokat, a vállalkozás folytatása elvének érvényesíthetősége érdekében (elegendő itt utalnunk a működési környezet várható változásaira). A standardokkal ellentétben az üzleti jelentés beszámolóval való összhangjáról a könyvvizsgálónak külön nyilatkoznia kell.

A (kiegészítő) megjegyzésekben bemutatott információk létrehozása során a lényegesség és a költség-haszon elvet, valamint az üzleti érdeket a gazdálkodónak fokozottan szem előtt kell tartani. A számviteli törvény ehhez segítséget is nyújt azzal, hogy az egyszerűsített éves beszámoló esetében eleve jóval szűkebb tartalommal határozza meg azokat a kötelező elemeket, amelyeket a kiegészítő mellékletben feltétlenül be kell mutatni. Sajátos kötelesség figyelhető meg e téren a magyar számviteli szabályozásban: az éves beszámoló kiegészítő mellékletének kötelező tartalma folyamatosan bővül, míg az egyszerűsített éves beszámolóban megjelenő kötelező kiegészítések egyre szűkülnek.

A cég üzleti érdekeit hangsúlyozza Schildbach is: „A döntő részben múltorientált éves beszámoló ráadásul a legjobb akarattal sem alakítható át a jövőről informáló eszközzé, nem utolsósorban azért, mert további elvárásoknak is meg kell felelnie, márpedig ezek közé tartozik az üzleti titok védelmének lehetősége.” (i.m. 40. oldal)

5. A megbízható és valós összkép érvényesülése a gyakorlatban egy kérdőíves felmérés alapján

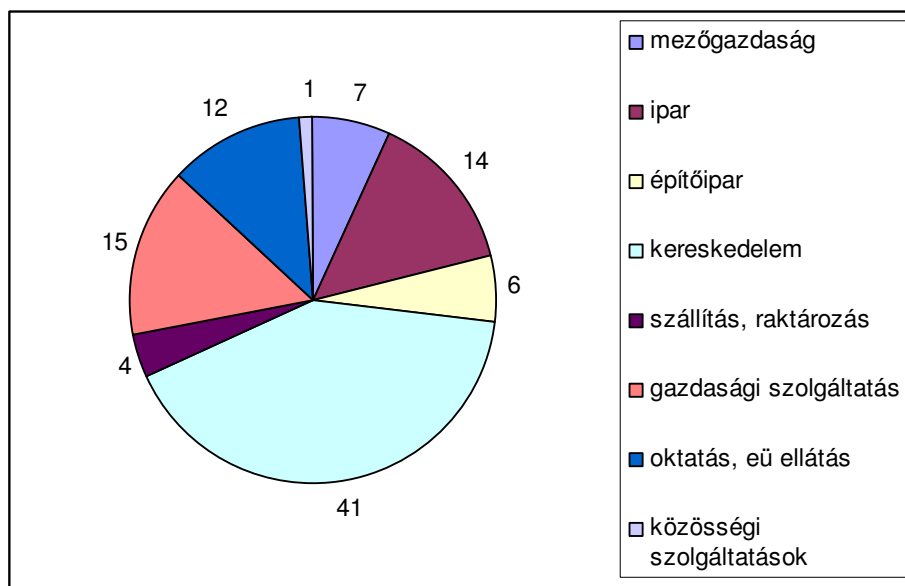
A dolgozat előző fejezeteiben arra kerestük a választ, hogy melyek azok a meghatározó elemek, amelyek jelentős hatással vannak a megbízható és valós összképre. Megállapítottuk, hogy a számviteli előírások nagy hangsúlyt helyeznek a szabályos elszámolásra épülő beszámolásra, de mindhárom vizsgált területen (mérlegképesség, értékelés, bemutatás) számos esetben találkozunk diszpozitív jellegű előírásokkal, amelyek megfelelő mozgásteret biztosíthatnak a gazdálkodóknak a megbízható és valós összkép testre szabott kialakításához.

A dolgozat zárófejezetében egy kérdőíves felmérés eredményeire építve, megvizsgáljuk, hogy a kis- és középvállalati kör milyen mértékben veszi figyelembe a megengedő szabályokat, illetve, hogy érvényes-e az a *hipotézis*, hogy ezek a vállalatok sematikus, sablonszerű módszereket alkalmaznak, és csak az előírásokból közvetkező minimális elvárások teljesítésére törekszenek.

5.1. A minta összetétele

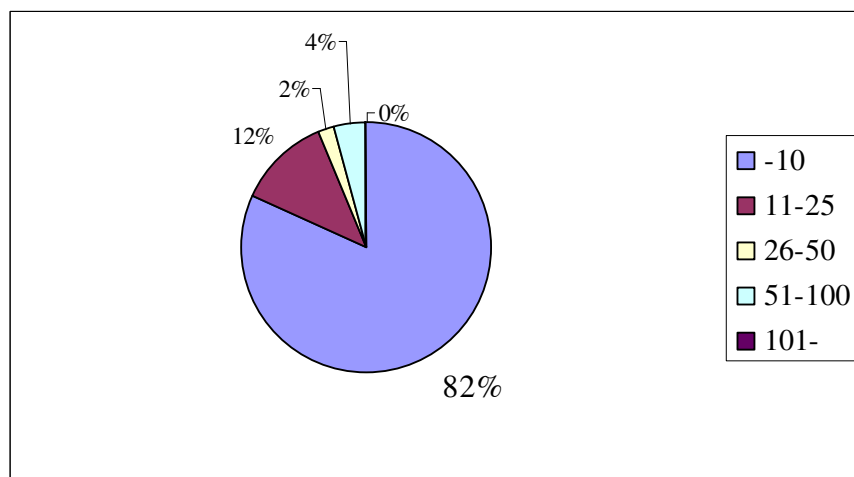
A mintát 100 Csongrád megyei társas vállalkozás képezi, amelyek közül 1 közkereseti társaságként, 38 betéti társaságként, 61 pedig korlátolt felelősségű társaságként működik (nincs kétségem afelől, hogy egy jóval nagyobb minta is alapjaiban hasonló következtetéseket eredményezne). A mintában minden nemzetgazdasági ág képviselteti magát. A válaszadók tevékenység szerinti (TEÁOR '03-ra épülő) megoszlását mutatja a 21. ábra.

21. ábra A minta megoszlása tevékenységi kör szerint (db)

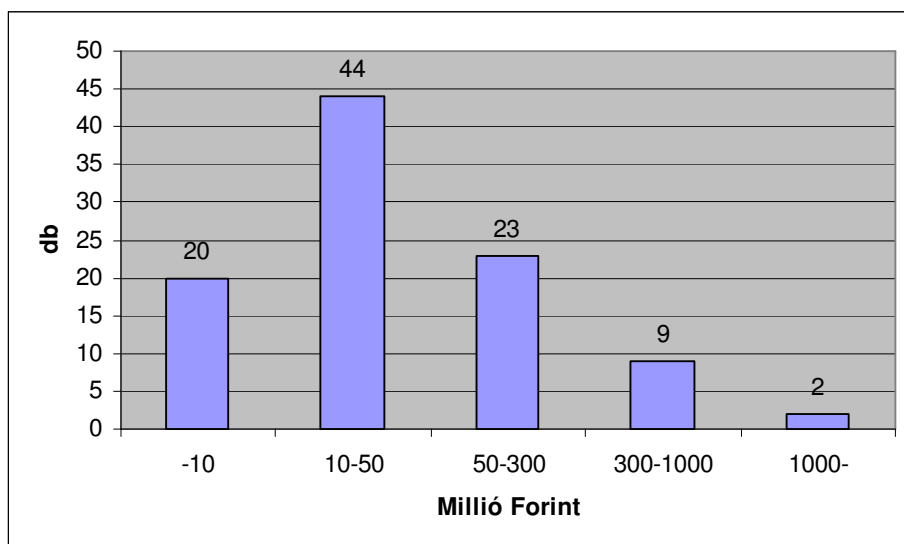

A mintában szinte kizárólag a mikro-, kis- és középvállalati kategória képviselteti magát, amelyek nagyságrend szerinti összetételéről a következő ábrák tájékoztatnak. A felmérésnek (amely 2006 nyarán készült) nem is volt célja, hogy a nagyvállalati kört is bevonja a vizsgálatba, hiszen ezt a csoportot, tagjaik egyedisége miatt elkülönült módon, önállóan célszerű vizsgálni.

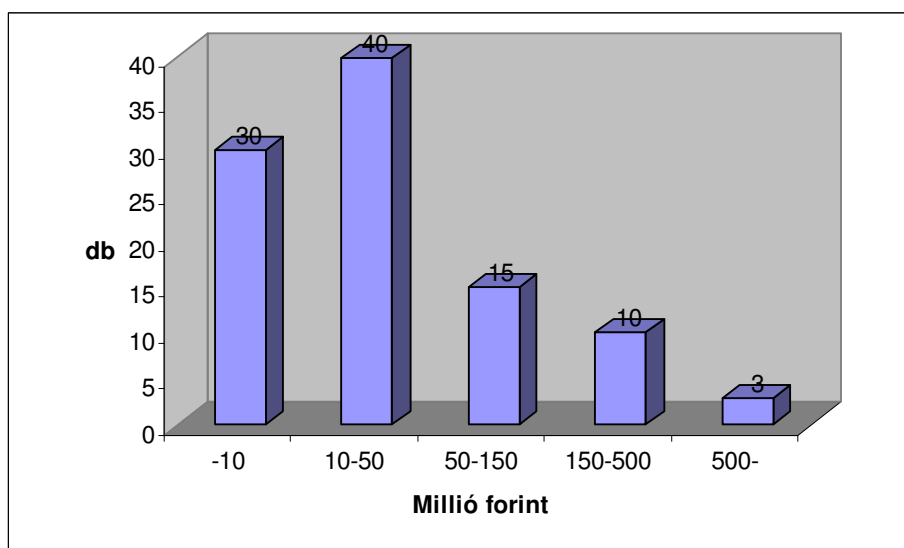
22. ábra A minta megoszlása létszám szerint (fő)

23. ábra A minta megoszlása az árbevétel nagysága szerint

24. ábra A minta megoszlása a mérlegfőösszeg nagysága szerint

A mintába 10 olyan társaság (8 Bt. és 2 Kft.) van, akik beléptek az egyszerűsített vállalkozói adó (eva) hatálya alá. Ezek közül 6 cég továbbra is a számviteli törvény előírásai szerint vezeti a könyveit (a 2 Kft. nem is tehetne mást), 4 pedig bevételi nyilvántartást választott. A bevételi nyilvántartást választók esetében a kérdőív további kérdései közül több is értelmezhetetlen volt, ezért az értékelésnél nem feltétlenül mutatkozik minden esetben az összesen adata 100. 17-en nyilatkoztak úgy, hogy nem léptek be az eva rendszerébe, bár a feltételek (árbevétel nagysága, tulajdonosi szerkezet,

működési idő stb.) lehetővé tették volna. Tevékenységük jellegéből (magas költséghányad) adódóan azonban nem volt előnyös számukra ennek az adózási formának a választása.

5.2. A kérdőív tartalma, értékelése

A kérdőívben feltett további kérdések a dolgozat által is vizsgált három témakörhöz (mérlegképesség, értékelés, beszámoló) kapcsolódtak, valamint az alkalmazott számviteli információs rendszer (általános) értékelésére irányultak.

A mérlegképesség elemzésére irányuló rész célja az volt, hogy választ kapjunk arra a kérdésre, hogy a gazdálkodók mennyire élnek a számviteli törvény által biztosított választási lehetőségekkel. A felmérés e része a mérleg „fehér foltjainak” feltérképezését is célozta, amelynek az eredménye a 3. táblázatban látható. A kérdés arra irányult, hogy a mérleg egyes kiemelt tételei milyen gyakorisággal tartalmaznak adatot. Ahogyan arról a korábbi részekben már volt szó, a számviteli törvény szűk körben biztosít döntési lehetőséget a mérlegképes vagyon meghatározására. Jól érzékelhető, hogy a mérleg (a táblázatban dőlt betűvel jelzett) ilyen sorai nem játszanak érdemi szerepet a gazdálkodók számviteli elszámolásaiban.

Három válaszadó nyilatkozott úgy, hogy kísérleti fejlesztéssel is foglalkozik, saját kivitelezésben, több éve folyamatosan. A három cég fő tevékenysége: élelmiszeripari gépgyártás, mérnöki tevékenység, valamint szoftverfejlesztés és -készítés. Ezek közül két cég (számvitel-politikai döntés alapján) a kísérleti fejlesztés költségeit az immateriális javak között aktiválja is.

3. táblázat A mérleg egyes tételeire vonatkozó felmérés eredménye (említések száma)

Mérlegtétel megnevezése	2003.	2004.	2005.
<i>Alapítás-átszervezés aktivált értéke</i>	-	-	-
<i>Kísérleti-fejlesztés aktivált értéke</i>	2	2	2
Vagyoni értékű jogok	38	39	40
Szellemi termékek	47	52	52
<i>Üzleti- vagy cégérték</i>	-	-	-
<i>Immateriális javak értékhelyesbítése</i>	1	1	1
<i>Tárgyi eszközök értékhelyesbítése</i>	4	4	4
Befektetési célú részesedések	3	3	3
Hitelviszonyt megtestesítő tartós értékpapírok	2	4	5
<i>Befektetett pénzügyi eszközök értékhelyesbítése</i>	-	-	-
Váltókövetelések	-	-	-
Halasztott ráfordítások	1	1	1
Céltartalék várható kötelezettségre	1	1	1
<i>Céltartalék jövőbeni költségekre</i>	-	-	-
Hátrasorolt kötelezettségek	1	1	1
Hosszú lejáratú kötelezettségek	32	34	36
Váltótartozások	-	-	-
Halasztott bevételek	6	6	6

Látható, hogy csak rendkívül szűk körben jelenik meg az értékpapírok bármely típusában megvalósuló befektetés, továbbá hogy a gazdálkodók körében gyakorlatilag ismeretlen a váltóügylet (bár a számviteli törvény nagy teret enged ennek elszámolásának és bemutatásának). Tartalmában ugyan az értékelés témaköréhez tartozik az értékhelyesbítés, de alkalmazása (felmérésünkben inkább a nem alkalmazása) közvetlenül is kitűnik a mérlegből, hiszen külön mérlegtételben kell megjeleníteni ezt az értékcorrekciót.

Egyetlen válaszadó élt azzal a lehetőséggel, hogy a hosszú lejáratú devizás kötelezettségek fordulónapi, nem realizált árfolyamveszteségét halasztott ráfordításként kezeli. A halasztott bevételek kivétel nélkül fejlesztési célra kapott támogatással kapcsolatosak.

Meglepőnek is tűnhet, hogy mindössze egyetlen olyan gazdálkodó akadt (műanyag építőanyag-gyártással foglalkozik), ahol a céltartalék-képzés kötelezettsége felmerült. Egyetlen válaszadó sem élt azzal a lehetőséggel, hogy a tárgyévi eredmény terhére képzett céltartalékkal biztosítson fedezetet egyes jövőbeni (például átszervezési, karbantartási tevékenységgel összefüggő) költségek fedezetére.

Jellemzőnek mondható, hogy hosszú lejáratú kötelezettséget azok jeleztek, akik gyártással, szállítmányozással, raktározással foglalkoznak, tehát ahol magas finanszírozási forrásigényt támaszt a tevékenység folytatásához szükséges jelentős eszközpark.

A válaszadók több mint 10%-a egyetlen megnevezett rovaton sem jelzett adatot.

Az értékelésre vonatkozó kérdések azokra a nagyon általános helyzetekre vonatkoztak, amelyek minden gazdálkodónál előfordulnak, és amelyek (figyelemmel a számviteli törvény által biztosított széles mozgástérre) elvileg érdemi döntést igényelnek. A tárgyi eszközök terv szerinti értékcsökkenésének elszámolásánál a válaszadók 97%-a kizárólag lineáris leírási kulcsot használ, vagyis szinte elhanyagolható azok száma, akik teljesítményarányos vagy degresszív leírást is alkalmaznak. Ráadásul az alkalmazott lineáris kulcsok a válaszadók több mint 80%-ánál megegyeznek a társasági adóról szóló törvény mellékletében meghatározott (az adóalapnál érvényesíthető) mértékkel, ami azt jelenti, hogy a tárgyi eszközök hasznos élettartamát nagyrészt nem a tényleges felhasználás, igénybevétel, hanem ezek a lineáris kulcsok határozzák meg, formálissá téve ezzel a számviteli törvény hasznos élettartamra vonatkozó előírását. Általában a tárgyeszköz-igényes, nagyobb eszközparkot felvonultató gazdálkodók körében (mint az ingatlan-bérbeadás, az élelmiszeripari gépgyártás, a közúti teherszállítás, a tejtermékgyártás, a raktározás) jellemző, hogy a leírási kulcsokat a társasági adótörvényről függetlenül határozzák meg. A kis értékű tárgyi eszközök körében viszont minden válaszadó alkalmazta az egy összegű leírást.

Ahogy arra már korábban is utaltunk, a gazdálkodóknak csak elenyésző százaléka alkalmazza az értékhelyesbítés módszerét, akiknek a fő tevékenysége (ingatlan-bérbeadás, tejtermékgyártás, raktározás) egyrészt megfelelő indokot nyújt az alkalmazáshoz, másrészt azt is nyilvánvalóvá teszi, hogy a rejtett tartalék ilyen módon való kimutatását az ingatlanok körében alkalmazzák.

A válaszadók 80%-a rendelkezik készlettel, viszont alig 10% azoknak az aránya (gyártással, raktározással, ingatlan-beruházással és értékesítéssel foglalkozók) akik a készletekről évközben, a szintetika szintjén is vezetnek értékbeli elszámolást, általában átlagmódszerrel értékelve a készletcsökkenéseket.

A válaszadók kétharmadánál fordul elő devizás tétel, amelyek értékelésére 95%-ban az MNB devizaárfolyamot használják, a fennmaradó 5% pedig a számlavezető

kereskedelmi bank átlagárfolyamát. A devizás tételek értékelésére vonatkozó kivételes szabályokat (a kereskedelmi banki vételi vagy eladási árfolyamot) senki nem használja.

Arra a kérdésre, mely szerint alkalmazza-e a valós értékelés módszerét, elsősorban 19-en válaszoltak igennel, ami nagyon meglepőnek tűnt. Viszont az is nyilvánvaló vált, hogy ez nem „valós” adat, hiszen a társaságok nem is rendelkeztek olyan vagyონrészekkel, amelyekre a valós értékelést alkalmazni lehet, vagyis még a könyvelők körében sem ismert pontosan a „valós értékelés” kifejezés tartalma.

A *bemutatásra, beszámolásra vonatkozó kérdések* a beszámoló tartalmának, szerkezetének elemzésére irányultak, azzal a céllal, hogy a gazdálkodók a beszámolók formai kialakításánál mennyire élnek a számviteli törvény által biztosított lehetőségekkel.

A válaszadók 94%-a egyszerűsített éves beszámolót készít, a fennmaradó 6% pedig éves beszámolót. Minden éves beszámolót készítő a számviteli törvényben megfogalmazott nagyságrend alapján kötelezően alkalmazza ezt a formát, önként senki sem. Mindössze ketten nyilatkoztak úgy, hogy a mérleg, illetve az eredménykimutatás tételszintű szerkezeti tagolása eltér a számviteli törvény mellékletében meghatározott formától, vagyis a gazdálkodók nem élnek azzal a lehetőséggel, hogy a beszámoló számszaki részeiben a tételek összevonhatók, tovább részletezhetők, új tételek vehetők fel. Sőt, az egyszerűsített éves beszámolót készítők egyáltalán nem is alkalmaznak tételszintű tagolást, a szükséges (törvény által előírt) minimális továbbrészletezést, a gyakran rendkívül formálisan összeállított kiegészítő mellékletben teszik meg (lásd a számviteli rendszer értékelésére vonatkozó részt is).

Az összes válaszadó összköltség-eljárásra épülő módszerrel mutatja be az üzleti év eredményét. Ezzel szoros kapcsolatot mutat, hogy senki nem használja a költségek elszámolásánál a költséghely-költségviselő szerinti tagolást, vagyis a 6-7. számlaosztályt. Meglepő, hogy a mintába került gazdálkodók 10%-a kétoldalas (mérlegszerű) formában állítja össze az eredménykimutatást.

Mindezek alapján megállapíthatjuk, hogy a gazdálkodók beszámolóiban megjelenített mérleg és eredménykimutatás formai kialakítása teljes mértékben megegyezik a törvény mellékletében ajánlott formával, azaz minden mérleg- és eredménykimutatás-sort feltüntetnek, függetlenül attól, hogy az a gazdálkodó számára esetleg teljesen érdektelen.

Cash flow-kimutatás is nagyon ritkán bukkan fel a beszámolóokban. Érdekes, hogy az éves beszámolót készítők közül is többen megfélekednek erről a törvényi kötelezettségről. Azt is meg kell azonban jegyezni, hogy az egyszerűsített éves beszámolót készítők között is akadt 2-3 olyan, akik saját elhatározásból mellékelik a beszámolóhoz a (számukra egyébként nem kötelező) cash flow-t.

Az éves beszámolót készítőknél is csak az egyharmada nyilatkozott úgy, hogy készít üzleti jelentést, holott ez az ő esetükben kötelező lenne (elgondolkodtató, hogy erre például a könyvvizsgálók miért nem hívják fel a figyelmet). A beszámoló könyvvizsgálati hitelesítése is csak ott valósul meg, ahol ezt a törvény előírja (50 millió forintnál magasabb árbevétel), mindössze egy válaszadó jelezte, hogy saját elhatározásból alkalmaznak könyvvizsgálót.

A válaszok értékelése alapján kijelenthetjük, hogy a válaszadók túlnyomó (90%-ot meghaladó) része csak a törvény által előírt minimális tartalommal és formával állítja össze a beszámolókat, vagyis nem törekszik arra, hogy a gazdálkodó tevékenységét, vagyoni, pénzügyi, jövedelmi helyzetét gazdálkodó-specifikusan mutassa be.

A *számviteli információs rendszer értékelése* az alábbi 5 állítás alapján történt. Az állításokat egy 5 fokozatú skálán kellett értékelni, ahol az 1 jelentette azt, hogy az állítás egyáltalán nem igaz, az 5 pedig, hogy teljes mértékben igaz. Az eredményeket az alábbi táblázat foglalja össze:

Megállapítás	Átlag
A vállalkozás vezetői, üzletpolitikai döntéseikhez igénylik a rendszeres számviteli információt.	3,97
Az értékelési eljárások megválasztásánál az egyszerűsítésre törekvés a jellemző.	4,26
A számviteli politika keretében meghatározott értékelési eljárások az adótörvényben rögzített eljárásokhoz igazodnak	4,19
A számviteli politikának csak formális szerepe van.	3,69
A beszámoló kiegészítő melléklete a számviteli törvény által előírt minimális tartalommal készül.	3,94
A számviteli elszámolás adózási szempontokat helyez előtérbe.	4,2

Az előzőekben megfogalmazottak visszatükröződnek a számviteli rendszer értékelésére adott osztályzatokban is. A számviteli politikának inkább csak formális szerepe van (elkészítése sablonokra épül, gyakran elmarad az aktualizálása). Az értékelési eljárások megválasztásánál elsődleges szempont az egyszerűség, ezért az egyes témákhoz

tartozó értékelési szabályok megalkotásánál messzemenően figyelembe veszik az adótörvények kapcsolódó előírásait (lásd például az értékcsökkenést). Általánosan is igaz, hogy a számviteli elszámolás során elsődleges szempontként érvényesül az adózás, ami rányomja bélyegét a bemutatásra is. A vállalkozás vezetői ugyan igénylik a rendszeres (az esetek nagyobbik részében inkább havi ütemezésű) pénzügyi számviteli információkat, de ezek is hangsúlyosan az adófizetési kötelezettség köré összpontosulnak. A mintába került gazdálkodói kör 96%-a nem foglalkoztat saját könyvelőt, külső céggel végeztetik az elszámolásokat, ami nem is igazán teszi lehetővé a folyamatos, napi rendszerességű információellátást. Ráadásul az ilyen kapcsolat nem is nagyon ösztönöz egyedi, gazdálkodó-specifikus módszerek kialakítására, hiszen ez többletmunkát okozna a könyvelőirodánál, ami viszont többletköltséget jelent a megbízónál.

Összegzésképpen megállapítható, hogy *a vizsgált gazdálkodói kör túlnyomó többsége sematizált módszereket alkalmaz, a szabályozás nyújtotta legegyszerűbb és legáltalánosabb döntési helyzetekkel sem élnek érdemben.* Elsődleges szempont az egyszerűsége törekvés, az adóterhelés minimalizálása, és csak másodlagos kérdés az üzleti előnyök megszerzése, biztosítása. Mindezeket a számvitel-politikai döntések meghozatalában is messzemenően érvényesítik.

6. A dolgozat tézisei

Az értékezésben elvégzett elemzés alapján az alábbi három tézisben foglalom össze a kutatás legfontosabb megállapításait.

1. tétel:

Mind a kodifikált jogra, mind a szokásjogra épülő számviteli szabályok a vagyont tekintik a számviteli transzformáció tárgyának, amelyet azonban a mérlegképeségi előírások megfogalmazásával, leszűkítő tartalommal értelmeznek, ebből adódóan a mérleg nem lehet teljes körű.

A számviteli vagyont a magyar számviteli törvény minden gazdálkodó számára egységesen, tételes felsorolásra épülve határozza meg. A nemzetközi számviteli standardok keretelveiből ugyan egy „lazább” vagyionfogalom következik, amit azonban az egyes vagyონrészekre vonatkozó standardok általában erősen korlátozva engednek érvényesülni. Tudomásul kell venni, hogy a számvitel csak a maga (szabályozott) keretei között tud működni, és valamilyen mértékben mindig óvatos. Különösen az immateriális (intangible) vagyón körében számos olyan elemmel találkozhatunk (mint a képességek, a motiváció, a fogyasztói hűség, adatbázisok), amelyek belátható időn belül (sőt egyesek valószínűleg soha) nem fognak közvetlenül megjelenni a mérlegben, mindamellett, hogy gazdasági hasznukat élvezzük a bevételi oldalon.

A számviteli szabályozás igyekszik követni a gyorsan változó világot, de arra is ügyelnie kell, hogy a beszámolót ne terhelje meg olyan elemekkel, amelyek előállításának költsége nincs arányban az információ hasznával, vagy túl bonyolulttá, nehézkesé (sőt bizonytalanná) tenné a mérleg értelmezését. A mérlegen kívüliségből azonban nem következik, hogy ezek gazdálkodónál betöltött szerepét figyelmen kívül kell hagyni. Ma már számos olyan menedzsment-módszer ismert (a legismertebbek a benchmarking, SWOT-analízis, a Balanced Scorecard, a stratégiai térképek), amelyek a gazdálkodók

tevékenységének értékeléséhez jelentős mértékben figyelembe vesznek olyan tényezőket is, amelyek a pénzügyi számvitel közvetlen látókörén kívül esnek. Ez pedig elegendő háttérrel biztosíthat ahhoz, hogy a gazdálkodó ezeket (saját üzleti érdekeit is figyelembe véve) a beszámolóban, de nem feltétlenül a mérlegben megjelenítse.

A kis- és középvállalati szektorban ezek a mérlegképességi kihívások nem jelentenek valós feladatot, mivel esetükben az ilyen erőforrások szerepe elhanyagolható.

2. tézis:

A mérlegben kimutatott vagyon értékelése során a realizációs elv dominál, de emellett szabályozott keretek között a többi értékelési modell is érvényesülhet. Az értékelésre vonatkozó számviteli előírások nagy része a bekerülési értéken alapul, a vállalkozás folytatásának elvére épülő mérleg-összeállítás az időérték elvét csak kiegészítő jelleggel alkalmazza.

Természetes igényként fogalmazódik meg az érdekhordozói kör részéről, hogy a beszámoló érték-adatsora az időérték elvére épülve tárja elénk a gazdálkodó vagyoni, pénzügyi helyzetét. A számviteli elszámolás előtérbe helyezi a tárgyilagos és elfogulatlan adatokra épülő gazdasági események beáramoltatását a számviteli rendszerbe és az erre alapozott információszolgáltatást. Az események felmerülése és az ennek eredőjeként keletkező vagyonrészek fordulónapi bemutatása között eltelt idő megváltoztathatja az értékviszonyokat, amelyek rekonstruálása nagyon gyakran becsléseken alapul. Látni kell, hogy a becslések kivitelezése az esetek nagy részében nehezen vagy egyáltalán nem megoldható, de fölösleges is. A gazdálkodókat nem célszerű olyan többletköltségek vállalására kényszeríteni, amely nagyon gyakran természetes velejárója az értékelésnek, és amelynek eredménye (a kapott vagyonérték információtartalma) kétséges lehet, vagy nincs arányban ennek előállítási költségével. A valós értékelés módszerének helye van a számviteli elszámolásokban, de ez nem jelentheti ennek korlátlan alkalmazását (ennek nincsenek is meg a feltételei).

Arról sem szabad megfeledkezni, hogy a beszámoló fordulónapja és nyilvánosságra kerülése között több hónap (a standardok szerint maximum 6, a magyar szabályok szerint maximum 5 hónap) is eltelhet, így lehet, hogy a mérleg ugyan hűen tükrözi a fordulónapi

értékviszonyokat, de ezek a közzétételig jelentős mértékben el is avulhatnak. A mérlegképes vagyon fordulónapi átértékelése gyakran nem is a fordulónapi értékviszonyokra épül, különösen jellemző ez a magyar számviteli szabályozásra, amely több helyen is a beszámoló-készítéskor érvényes piaci értékviszonyokat veszi alapul a fordulónapi értékeléskor.

A kis- és középvállalati körben az értékelés területén az egyszerűsége törekvés a jellemző, amely a számviteli eljárások adózási előírásokhoz való hozzáigazításában is megnyilvánul, ezzel elkerülve a kétféle nyilvántartást.

3. tézis:

A beszámoló szerkezeti kialakítását a számviteli előírások eltérő módon és mértékben szabályozzák. Az egyértelmű megjelenítés, a közvetlen összehasonlítás igénye szükségessé teszi a beszámoló formai megjelenítésének egységes kialakítását, ez azonban nem okozhatja a nem lényeges vagyonrészek túlrészletezését, illetve a lényeges vagyonrészek más elemekkel való összevonhatóságát.

A beszámoló nem standardizált részei hozzájárulnak a mérlegképesség leszűkítő értelmezésének a kiterjesztéséhez, és ezzel a megbízható és valós összkép minél teljesebb érvényesüléséhez.

Tudomásul kell venni, hogy a beszámolót felhasználónak számos formai és tartalmi korlátot kell figyelembe vennie elemzése során. Ezek a korlátok a beszámolók összeállítására vonatkozó szabályok megalkotói számára folyamatos kihívásokat jelentenek, amelyek megnyugtató és általánosan elfogadható megoldása nem rövid távú program. Számos vagyonelem (amelyeket az előző fejezetekben puha elemeknek is neveztünk) a számviteli előírások miatt nem jelenhet meg a beszámolók számszaki részeiben, mert értékelésük (ami szinte kizárólag becslésen alapulhat) olyannyira szubjektív, hogy beemelésük jelentős bizonytalanságot, sőt adott esetben (gondoljunk a kreatív számvitel negatív megnyilvánulásaira) kockázatot jelenthet a mérlegolvasó számára.

Arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy a beszámoló több, egymáshoz szorosan kapcsolódó, egymással összefüggő részből tevődik össze, amelyeknek együttozvasása tompíthatja az egy-egy beszámoló részre (például a mérlegre) vonatkozó előírásokból következő korlátozások hatásait. A szigorú és gyakran részletes előírások ellenére a beszámolórészek kialakítása, az egyes részek formai megjelenítése terén is van (és kell is, hogy legyen) gazdálkodói mozgástér. Több elemzés (például Baricz 1998, Bosnyák 2003, Lukács 2002) is bizonyította, hogy a magyar mérleg és eredménykimutatás számviteli törvény által előírt részletezése egyes témáknál (ilyenek például az immateriális javak, a hátrasorolt és hosszú lejáratú kötelezettségek vagy a pénzügyi műveletek eredménye) nem felel meg a gyakorlati igényeknek, elvárásoknak. Ezt valamelyest javítani lehet azzal, hogy a sémák törvényben rögzített tételszintű tagolásától el lehet (és el is kell) térni.

A kis- és középvállalati beszámolók formai kialakítása, az egyes részek tagolása terén is közvetlenül érvényesülnek a számviteli (minimális) előírások, nem használnak a gazdálkodói igényekhez igazított sémákat.

Összefoglalás

A számviteli információk minden korban stratégiai jelentőséggel bírtak. Ezek az információk azonban nagyon eltérő (a gazdasági-társadalmi fejlődésből természetes módon következő) szabályozásra és gyakorlatra épülő számviteli információs rendszerek termékei. Minden nemzetgazdaság eltérő jogi alapokon és eltérő mélységben szabályozza a számviteli tevékenység környezetét. Mindez azt is jelenti, hogy csak azok képesek a számviteli tevékenység eredményeit, adatsorait pontosan értelmezni, akik valamilyen szinten tisztában vannak azzal a szabályozási környezettel, amely megadja az adott számviteli rendszer keretét. Ezért is indult meg az elmúlt évtizedekben (különösen a multinacionális vállalatok térnyerése, a globalizációs jelenségek kiteljesedése nyomán) a számviteli szabályozás világméretű harmonizációja, amely a nemzetközi számviteli standardok fokozatos térnyerésében látszik körvonalazódni. Mind a nemzeti, mind a nemzetközi szabályozás a pénzügyi számvitelre irányul, meghatározva a rendszeres beszámolás sarokköveit.

A dolgozat ennek a szabályozási környezetnek a három immanens elemét (mérlegképesség, értékelés, prezentáció) mutatta be a magyar számviteli szabályozás és nemzetközi számviteli (újabb elnevezéssel pénzügyi beszámolási) standardok példáján. Megvizsgáltuk, hogy milyen feltételeknek kell megfelelni ahhoz, hogy valamely vagyონrész közvetlenül a mérlegben is bemutatatható legyen, elemeztük az így azonosított vagyón értékelési és bemutatási kérdéseit

Láttuk, hogy a gazdálkodók számos olyan erőforrással is rendelkezh(et)nek, amelyeknek a megragadása a számviteli transzformáció keretében nehézségekbe ütközik (nem teljesülnek a mérlegképességi kritériumok), ezért közvetlenül a beszámoló mérlegéből sem kapunk ezekről tájékoztatást. A vizsgált két szabályrendszer (az IAS/IFRS-rendszer és a magyar számviteli törvény) lényegében egységes álláspontot képvisel e téren azzal, hogy *korlátozza az ilyen erőforrások mérlegképességét*. Főleg a menedzsment-tudományok területén azonban több olyan módszert is kidolgoztak, amelyek nagy hangsúlyt helyeznek e tényezőkre, megteremtve ezzel annak lehetőségét, hogy a beszámoló kevésbé standardizált részeiben (a szöveges kiegészítésekben) az így nyert

adatokat, eredményeket a számszaki részek kiegészítéseként, pontosításaként – figyelemmel a gazdálkodó üzleti érdekeire is – közöljük.

Az értékelési tevékenység elemzése során bemutattuk hogyan lavírozik a számvitel a „mibe került”, a „mit ér most” és a „mit fog hozni” kérdések között. A számviteli elszámolás előtérbe helyezi a tárgyilagosságot és elfogulatlan adatokra épülő gazdasági események beáramoltatását a számviteli rendszerbe, az erre alapozott információszolgáltatást. Ennek kapcsán azonban azt is látni kell, hogy a számviteli előírások vélelmezik, hogy a bemutatott adatok becslési eljárásokkal történő meghatározása (ha azok megfelelnek a szakmai szempontoknak) nem csorbítja (nem csorbíthatja) a közzétett információk valóságát. A becslések viszont magukban hordozzák a szubjektív értékítéletből eredő kockázatokat, egyes jelenségek túl-, míg mások alulértékelésével.

Ráadásul a feltételezéseken alapuló számítások, és az érték szubjektív mérése összezavarhatja a befektetőket és az eredmény nagyobb ingadozását okozhatja az új nemzetközi számviteli szabványok alkalmazásával készülő beszámolók esetében – áll az Ernst & Young egyik jelentésében. A számviteli szakma képviselői szorgalmazzák, hogy a Nemzetközi Számviteli Standard Testület (IASB) húzzon egyértelmű határvonalat a megbízhatónak tekinthető „valós érték”, illetve annak a menedzsment szubjektív feltételezésein alapuló része között (Ernst & Young 2005).

A jelentés szerint a vállalatoktól egyre gyakrabban követelik meg, hogy eszközeiket és forrásaikat „valós értéken” szerepeltessék a mérlegben, amelynek definíciója lényegében nem más, mint a piaci érték. Ennek alapján, ha az eszközök és források aktív piacokon forognak, akkor valós piaci értékük még könnyen meghatározható, amit a beszámoló célközönsége is értelmezni tud. Ha azonban a „valós értéken” szerepeltetendő eszközök és források közül soknak nincs érzékelhető piaci értéke, abban az esetben az elméleti piaci érték meghatározására szolgáló matematikai módszerekhez kell nyúlni. Ez viszont azt az alapvető kérdést veti fel, hogy egy ilyen elméleti úton meghatározott érték vajon kellőképpen érthető, megbízható, releváns és összehasonlítható-e ahhoz, hogy pénzügyi jelentésekben szerepeljen.

Hasonló érveléssel fogalmazza meg véleményét a már többször idézett Thomas Schildbach is: „Egészen sajátos veszélyt rejteget a valós érték, az IFRS értékelési ideálja. Ezt az

értéket csupán egy, a realitásoktól távoli, elméleti modellvilágban – mégpedig egyensúlyban lévő tökéletes piac esetén – tekinthetjük egyértelműen adottnak.” (Schildbach 2006, 38. oldal). A piaci várakozások, a becslési paraméterek valószínűsége, a szakértők véleményei bizonytalanná teszik az értékeket. Azokat az értékeket, amelyek viszont (ahogyan azt korábban is láttuk) döntő mértékben kihatnak a gazdálkodó vagyonának és eredményének nagyságára. Mindez pedig „hatalmas lehetőséget és kísértést jelent a beszámoló manipulálására” (uo.).

Vagyis nem kell (nem szabad) a valós érték szerepét túlbecsülni, nem lehet (nem érdemes) mindent valós értéken számba venni.

A globalizálódó világ és a nyomában járó tudásvállalati kihívások közül látványos előrehaladás történt (minden velejáró nehézség ellenére) a globális számviteli szabályok megalkotása terén, viszont a tudásvállalatok számviteli kezelése még számos feladatot tartogat a számvitel szabályozói, működtetői és felhasználói számára. Az információs korszak beköszöntével olyan sikertényezők szerepe erősödött fel, mint a szellemi erőforrások, a képességek, a motiváltság, a kultúra, a rugalmasság vagy a vevői kapcsolatok, amelyeknek a megbízható számviteli értékelése teljes körűen talán sohasem lesz megvalósítható, emiatt ezek a jelenségek közvetlenül nem éreztetik hatásukat a vállalati mérlegekben. Ezért is *erősödik a beszámoló szöveges részeinek szerepe*, ezért is bővítik folyamatosan tartalmukat.

Önmagában egyetlen beszámoló sem tudja valamennyi felhasználó összes információs igényét kielégíteni, de képes arra, hogy megjelenítsen egy olyan, a felhasználók szintetizálható igényeiből levezetett adatbázist, amely – átlátva a számviteli transzformáció folyamatát – megfelelő kiindulópontot jelent a további elemzésekhez.

A beszámolók megbízhatóságához, valós tartalmához az érdekhordozóknak alapvető érdeke fűződik, mert a „vállalati hazugságok olyanok, akár egy hegyi patak, amely eleinte csendesen csörgedez, végül hömpölygő folyamként éri el az óceánt, részvényesek tízezreit sodorva magával” (Elliott-Schroth 2003).

A fentiek alapján bátran állíthatjuk, hogy a számviteli rendszer működtetésében, továbbfejlesztésében, eredményeinek felhasználásában kiemelt szerep jut a művelt, szakmailag magasan képzett humán erőforrásnak, amelynek a közvetlen mérlegképességét a ma érvényesülő számviteli előírások (még) erősen korlátozzák.

Irodalomjegyzék

1991. évi XVIII. törvény a számvitelről és módosításai
2000. évi C. törvény a számvitelről és módosításai
- 1606/2002/EK rendelet a nemzetközi számviteli standardok alkalmazásáról
- 1725/2003/EK rendelet az 1606/2002/EK európai parlamenti és tanácsi rendelettel összhangban egyes nemzetközi számviteli standardok elfogadásáról
- 2238/2004/EK rendelet egyes nemzetközi számviteli standardoknak az 1606/2002/EK európai parlamenti és tanácsi rendelettel összhangban történő elfogadásáról szóló 1725/2003/EK rendelet módosításáról
- A Pallas Nagy Lexikona* (1897), Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt, Budapest
- Anthony R. – Reece J. (1983): *Accounting*. Irwin, Homewood, USA
- Balázs Á. et al (2006): *Az IFRS-ek rendszere. Nemzetközi számvitel tankönyv*. MKVKOK, Budapest
- Baricz R. (1994): *Mérlegtan*, Aula, Budapest
- Baricz R. et al (1994): *Számvitel II*. Aula, Budapest
- Baricz R. (1997): A magyar számvitel a nemzetközi és a nemzeti szabályozások tükrében, *Számvitel és Könyvvizsgálat*, 39, 10, 410-416. o.
- Baricz R. (1998): *A számviteli törvény továbbfejlesztésének igénye és lehetőségei*. BKE jubileumi konferencia, Budapest 1998. október 1-3.
- Baricz R. – Róth J. (2003): *Könyvvitelan*, Aula, Budapest
- Boda Gy. – Szlávik P. (2001): *Kontrolling rendszerek tervezése*. KJK-Kerszöv, Budapest
- Boda Gy (2005): *A tudástőke kialakulása és hatása a vállalati menedzsmentre*, Doktori értekezés, BMGE, Budapest
- Bosnyák J. (1996): *A cash flow számítás elmélete és gyakorlata*. Egyetemi doktori értekezés, BKE, Budapest

- Bosnyák J. (2003): *Számviteli értékelési eljárások hatása a vállalkozások vagyoni, jövedelmi és pénzügyi helyzetére*, Ph.D értekezés, BKÁE, Budapest
- Bosnyák J. (2005): *Valós érték az IFRS-ekben*, Számvitel oktatók és kutatók konferenciája, Budapest, 2005. január 27.
- Buda Sz. (2003): *Új mérleg és eredményszámítás felé - Az immateriális javak értékelése. Controlling Portál*, Budapest.
- Chadwik L. (1999): *Vezetői számvitel*. Panem Kft, Budapest
- Chikán A. (1992): *Vállalatgazdaságtan*, AULA Kiadó, Budapest
- Deák I. (2003): A devizás tételek értékeléséről. *Számvitel-Adó-Könyvvizsgálat*, 45, 11, 488-490. o., 12, 529-533. o.
- Deák I. (2005a): *A globalizálódó számvitel*. In Botos K. (szerk.) *Pénzügyek és globalizáció*, JATEPress, Szeged
- Deák I. (2005b): *A számviteli szabályozás aktuális kérdései az EU-ban*. In Gulyás L. – Baló T. (szerk.) *Európai kihívások III. tudományos konferencia*, Szeged
- Deák I. (2006): *A kutatás-fejlesztés pénzügyi számvitelben történő megjelenítésének problémái*. In Fenyvesi J. (szerk.) *VII. nemzetközi élelmiszertudományi konferencia*, Szeged
- Deák I. – Lukovics M. (2006): A vállalati K+F támogatása controllingeszközökkel, *Vezetéstudomány*, 4, 39-47. o.
- Elliott J. (2001): *A korszerű vállalatirányítás és a vezetői számvitel*, Kompkonzult Kft, Budapest
- Elliott L. – Schroth R. (2003): *Hazug firmák*. HVG Kiadói Rt, Budapest
- Eperjesi F. (1999): A szellemi tőkéről. *Számvitel-Adó-Könyvvizsgálat*, 41, 1, 19-22. o.
- Epstein B. – Mirza A. (2002): *Nemzetközi számviteli standardok (Magyarázatok és alkalmazások)*, Perfekt Rt, Budapest
- Ernst & Young (2005a): *Az IFRS hosszú távú sikeréhez elengedhetetlen a „valós érték” fogalmának további pontosítása*. www.ey.com/global/content.nsf/Hungary/IFRS_HU (Letöltve 2006. szeptember. 05.)

- Ernst & Young (2005b): *How fair is fair value?*
www2.eycom.ch/publications/items/ifrs/single/200506_fair_value/en.pdf Letöltve
2006. december. 20.
- IASCF (2003): *Nemzetközi Pénzügyi Beszámolási Standardok*. Magyar Számvitel
Fejlesztéséért Alapítvány, Budapest
- Faluvégi L. (szerk.) (1991): *Számvitel, adózás és vállalkozás*. Láng Kiadó, Budapest
- Fekete I-né (2005): A számviteli szabályozás változásai. *Számvitel-Adó-Könyvvizsgálat*,
47, 12, 537-539. o.
- Felföldi Gy (1994). A vagyon- és vállalatértékelés módszereinek összehasonlítása.
Vezetéstudomány, 7, 56-59. o.
- Fridrich P. (2001): A lényegesség elvének érvényesülése a 2000. évi C. törvényben.
Számvitel-Adó-Könyvvizsgálat, 43, 10, 412-420. o.
- Gráber P. – Klein S. – Patóh L. (1970): *Magyarország számviteli rendjének kialakulása
1875-1970*. Pénzügyminisztérium, Budapest
- Garajszki Z. (szerk.) (2004): *A számviteli törvény magyarázata 2004-2005 I-II*. HVGOrac
Kiadó, Budapest
- Graham C. – Neu D. (2003): Accounting for globalization. *Accounting Forum*, 27, 4, 449-
471. o.
- Gyökér I. – Gósi Zs. (2002): A humán erőforrás és a képzés értékelése. *Számvitel-Adó-
Könyvvizsgálat*, 44, 3, 128-130. o.
- Havas I. (2002): Értékfajták, értékelési standardok a vállalkozások értékelésében,
elemzésében. *Számvitel-Adó-Könyvvizsgálat*, 44, 9, 385-391. o.
- Hermanson R. – Edwards J. (1992): *Financial accounting*. Irwin, Boston, USA
- Hollender Sz. – Deák I. (2004): *Invisible Assets in the Balance Sheet*. In: 3rd International
Conference for Young Researchers, Szent István Egyetem, Gödöllő, 234-244. o.
- Horváth B. (2003): A szellemi termékek és a vagyoni értékű jogok. *Számvitel-Adó-
Könyvvizsgálat*, 45, 5, 223-224. o.
- Juhász P. (2004): *Az üzleti és könyv szerinti érték eltérésének magyarázata – vállalatok
mérlegen kívüli tételeinek értékelési problémái*. Doktori értekezés, BCE, Budapest

- Kapásiné B. M. (2000): *A számviteli törvény változásai*. Perfekt Rt, Budapest
- Kapásiné B. M. (2002): Az IASB törekvései a számvitel nemzetközi összehangolására. *Számvitel-Adó-Könyvvizsgálat*, 44, 3, 120-126. o.
- Kapásiné B. M. (2004): *Az Európai Unió számviteli elvárásai*. SALDO Rt, Budapest
- Kapásiné B. M. (2006): Az IFRS-ek szerint készített beszámoló tartalmáról. *Számvitel-Adó-Könyvvizsgálat*, 48, 5, 237-241. o.
- Kaplan R. S. – Norton D. P. (1999): *Balanced Scorecard (Kiegyensúlyozott stratégiai mutatószám-rendszer)*. KJK, Budapest
- Kaplan R. S. – Norton D. P. (2005): *Stratégiai térképek*. Panem Könyvkiadó, Budapest
- Karai É. (2005a): *A hazai és a német beszámoló összehasonlítása a nemzetközi számviteli ajánlások tükrében*. Doktori értekezés, BMGE, Budapest
- Karai É. (2005b): *Számviteli alapelvek értelmezése a nemzetközi számviteli standardok szerint*. Harvard Businessmanager, 10, 46-53. o.
- Korom E. – Ormos M. – Veress A. (2005): *Bevezetés a számvitel rendszerébe*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- KPMG (2004): Hungarian PPD Alert 2004/6: valós értékelés http://kpmghu.lcc.ch/dbfetch/52616e646f6d4956f6982dd5fb3eb75765afd482a627c23b2e0fbf155bf2cffb/hppd_alert_2004_6_audit_20040930.pdf. (Letöltve 2006. április 10.)
- Kuntner R. (1940): *Bevezetés a könyvviteli ismeretekbe*. Budapest
- Laáb Á. (1994): A humán tőke értéke és számbavétele. *Vezetéstudomány*, 12, 35-40.o.
- Laáb Á. (1998): *Pénzügyi számvitel menedzsereknek*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest
- Laáb Á. (2006): *Számviteli alapok (elmélet és módszertan)*. BMGE-Tipotex Könyvkiadó, Budapest
- Laáb Á. (2007): *Ga(rá)zdálkodás a szellemi vagyonnal*. Tipotex-BMGE Könyvkiadó, Budapest (megjelenés alatt)
- László N. (2005): Kérdések a cash flow körül. *SzámAdó*, 14, 3, 8-12. o.
- Lev B. (2004): Az immateriális javakban rejlő versenyelőny fokozása. *Harvard Businessmanager*, 12, 39-47.o.

- Lukács J. (2002): Hogyan lehetne megbízható és valós az összkép? *Számvitel-Adó-Könyvvizsgálat*, 44, 11, 490-492. o.
- Lukács J. (2004): A nemzetközi számviteli standardok és a számviteli törvény között még meglévő különbségek. *SzámAdó*, 13, 12,
- Lukács J. (2005): A számviteli törvény legújabb módosításának ellentmondásai. *SzámAdó*, 14, 6, 4-7. o.
- Lukács J. (2006a): Magyar számviteli standardok. *SzámAdó*, 15, 5, 5-8. o.
- Lukács J. (2006b): A könyvvizsgálat során feltárt lényeges hibás állítások I. *SzámAdó*, 15, 9, 7-8. o.
- Madarasiné Sz. A. (2004): A nemzetközi számviteli standardok (IAS, IFRS) jelentősége I. *SzámAdó*, 13, 2, 3-8. o.
- Magyar Értelmező Kéziszótár* (2003), Akadémiai Kiadó, Budapest
- Magyar Nagylexikon* (2003) 16. kötet, Magyar Nagylexikon Kiadó, Budapest
- Majoros Gy. – Zéman Z. (2004): A számviteli szabályozás helyzetértékelése. *SzámAdó*, 13, 1, 14-16. o.
- Matukovics et. al. (2003-2006): *IAS vs US GAAP* (Hazai és nemzetközi jogszabályok, szabványmagyarázatok gyűjteménye). Verlag Dashöfer Kft, Budapest
- Molnárfi S. (1992): *Vagyonértékelés amerikai módra*. T & K Kft, Budapest
- Nagy I. (2002): *Amit a modern számvitelről tudni érdemes I-II*. Auditinfo Kiadó Kft, Budapest
- Ormos M. (2004): *Számvitel – MBA hallgatóknak*. Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Budapest
- Osman P. (1993): *Az immateriális vagyonról*. Privatizációs füzetek 14., ÁVÜ, Budapest
- Osman P. (1994): *Az immateriális vagyon értéke és ára*. Perfekt Rt, Budapest
- Osman P. (1996): Az immateriális vagyon értékéről és áráról I-II. *Pénzügyi Szemle*, 4 és 5, 312-319. o. és 389-396. o.
- Papp L. (1979): *A könyvviteli információs rendszer elméleti kérdései*. Tankönyvkiadó, Budapest
- Rédei E. (2003): A számviteli politika a gyakorlatban. *SzámAdó*, 12, 8, 3-7. o.

- Róth J. (szerk) (2001): *Számvitel és elemzés I.* MKVKOK, Budapest
- Róth J. – Adorján Cs. – Lukács J. – Veit J. (2004): *Számviteli esettanulmányok.* MKVKOK, Budapest
- Róth J. – Adorján Cs. – Lukács J. – Veit J. (2006): *Számviteli esettanulmányok.* MKVKOK, Budapest
- Schildbach T. (2006): *IAS/IFRS az EU-ban: jellemzés és problémák.* *Vezetéstudomány*, 1, 36-47. o.
- Sherman D. – Young D. (2002): Vigyázzon, hova lép ezeken a számviteli aknamezőkön. *Harvard Businessmanager*, 10-11, 12-24. o.
- Stiglitz J. E. (2003): *The Roaring Nineties.* Norton & Company Inc., New York, USA
- Sveiby K. E. (2001): *Szervezetek új gazdagsága: a menedzselt tudás.* KJK-Kerszöv Kft, Budapest
- Széchenyi I. (1857): *Gróf Széchenyi István intelmei Béla fiához.* www.mek.iif.hu/porta/szint/human/szepirod/magyar/szech_i/intelmek/intelmek.htm. (Letöltve 2006. május 12.)
- Tangl A. (2000): *A magyar számviteli rendszerből nyerhető információk összehasonlítása az Európai Unió mezőgazdasági számviteli információs rendszerének előírásaival.* Ph.D értekezés, BKÁE, Budapest
- Toms S. (2006): Accounting for entrepreneurship: A knowledge-based view of the firm. *Critical Perspectives on Accounting*, 17, 336-357. o.
- Varsányi J. (szerk.) (2005): *Értékalapú stratégiák.* Akadémiai Kiadó, Budapest
- Veit J. (2005): *A számviteli adatokra épülő cash flow-kimutatások összeállításának elméleti és gyakorlati problémái.* Ph.D értekezés, Veszprémi Egyetem, Veszprém
- Zwierina J. (1949): *Mérlegtan és mérlegbíráló.* Pantheon, Budapest